

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN SİYASAL HAYATTA
UYGULANMASI VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. ŞABAN SİTEMBÖLÜKBAŞI

HAZIRLAYAN

ÖZEN ÖZKAN

ISPARTA
2004

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN TOPLUMSAL HAYATIMIZA GETİRDİĞİ YENİLİKLER

I. Genel Olarak İletişim Teknolojileri.....	3
A. Geleneksel İletişim Teknolojileri.....	3
B. İletişim Teknolojilerinde Meydana Gelen Yenilikler	7
C. Yeni İletişim Teknolojisi Olarak İnternet	12
1. İnternetin Tarihçesi	12
2. İnternet Yoluyla Katılım Biçimleri.....	15
3. İnternetin Oluşturduğu Kamusal Alan.....	17
D. İletişim Teknolojilerinin Karşılaştırılması.....	19
II. Yeni İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Değişim	22
A. Yeni İletişim Teknolojilerinin Ekonomik Yapıya Etkileri	22
B. Yeni İletişim Teknolojilerinin Sosyal ve Kültürel Yapıya Etkileri	29
C. Yeni İletişim Teknolojilerinin Siyasal Yapıya Etkileri.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN SİYASAL HAYATTA KULLANIMI

I. Yeni İletişim Teknolojileri ve Yönetimsel Alan.....	37
A. İşletme Yönetimlerinde Yeni İletişim Teknolojileri.....	37
1. Elektronik Ticaret	37
2. Elektronik Ticaret ve Değişim.....	39
B. Kamu Yönetimi Birimlerinde Yeni İletişim Teknolojileri.....	41
1. Elektronik Devlet.....	42
2. Elektronik Devletin Ortaya Çıkma Süreci	47
3. Elektronik Devlet Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar.....	50
II. Yeni İletişim Teknolojileri ve Siyaset.....	53
A. Yeni İletişim Teknolojilerinin Genel Olarak Siyasete Etkileri.....	53
1. Siyasi Partilerin Faaliyetlerinde Yaşanan Değişiklikler	53
2. Yeni İletişim Teknolojilerinin Siyasal Kararların Oluşumuna Etkileri.	56

B. Yeni İletişim Teknolojilerinin Genel Olarak Demokrasinin İşleyişine	
Etkileri	59
1. Elektronik Demokrasi.....	60
2. Elektronik Demokrasinin Olumlu Yönleri.....	65
3. Elektronik Demokrasinin Siyasal Alanda Getireceği Riskler.....	68
4. Dünyadan Elektronik Demokrasi Uygulamalarına Örnekler.....	70
III. Elektronik Yönetişim	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN UYGULANMA DÜZEYİ

I. Bilgi Toplumu Olma Yolunda Türkiye’deki Kurumsal Yapılar	73
A. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK)	78
B. BİLTEN.....	78
C. İnternet Üst Kurulu	79
D. Kamu Net Üst Kurulu	79
E. Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu (ETKK)	80
II. Türkiye’de Kamu Yönetimi Alanında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı	83
A. İçişleri Bakanlığı Bünyesinde Yer Alan Projeler.....	84
B. Çalışma Bakanlığı Bünyesinde Yer Alan Projeler	86
C. Maliye Bakanlığı Bünyesinde Yer Alan Projeler.....	87
D. Sağlık Bakanlığı Bünyesinde Yer Alan Projeler	89
III. Türkiye’de Siyasal Alanda Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı	92
A. Türkiye’de Devlet-Vatandaş İletişiminde Yeni İletişim Teknolojileri	92
B. Türkiye’de Siyasi Partilerde Yeni İletişim Teknolojileri.....	96
C. Türkiye’de Seçimlerde Yeni İletişim Teknolojileri	98
SONUÇ.....	102
BİBLİYOGRAFYA.....	103

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1: İletişim Teknolojilerinin Karşılaştırılması	21
Tablo-2: ABD’de İşgücünün Sektörel Dağılımı	24
Tablo-3: İngiltere’de İşgücünün Sektörel Dağılımı	25
Tablo-4: Japonya’da İşgücünün Sektörel Dağılımı	25
Tablo-5: Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Açından Bilgi Toplumu	36
Tablo-6: Geleneksel Devlet / E-Devlet Karşılaştırması.....	46
Tablo-7: Aday Ülkelerde Bilgisayar Sahipliği ve Türkiye’nin Durumu	75
Tablo-8: Aday Ülkelerde İnternet Kullanımı ve Türkiye’nin Durumu	76
Tablo-9: Türkiye’de Bilim ve Bilişim Üzerine Hizmet Veren Kurumsal Yapılar	77
Tablo-10: Türkiye’de Oluşturulan Kamu Sitelerinin Oranı.....	91
Tablo-11: Türkiye’de Devlet Sitelerini Kullanma Oranı.....	91
Tablo-12: 22. Dönem Milletvekillerinin Vilayet Bazında Elektronik Posta Edinim Oranı	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: Ülkelerin Elektronik Ticareti Kullanım Oranları.....	41
Şekil-2: TBMM Üyelerinin Bölgelere Göre Elektronik Posta Kullanımı	94

GİRİŞ

Çağımızda, bilim ve teknoloji alanında hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler insan hayatının her alanında kendini hissettirmeye başlamıştır. Özellikle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler insanların hayatlarını değiştiren en büyük etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü iletişim sayesinde insanlar arasında bilgiler, fikirler veya davranışlar paylaşılabilmektedir ve insanlar iletişime dayanan sosyal ilişkiler yoluyla çevrelerindeki dünyayı oluşturacak anlamlar yaratmakta ve sonra da bu anlamlara göre davranmaktadır. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle insanlar artık bilgiye daha kolay ulaşabilir hale gelmiştir. Bilgiler, fikirler ve davranışlar sınırları aşarak hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. İnsanlar arasında bilginin hızlı bir şekilde yayılmasıyla içinde bulunduğumuz çağ bilgi çağı haline gelmiştir. Bilgi Çağıyla birlikte ekonomide, toplumsal alanda, siyasal alanda, yönetsel alanda, akademik alanda vb. pek çok alanda hızlı bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır.

Bu anlamda bu çalışmanın konusu, yeni iletişim teknolojileri ile birlikte yaşanan siyasal dönüşümün demokrasinin işleyişini nasıl etkilediğini ortaya koymak ve Türkiye’de yeni iletişim teknolojilerinin kullanımının kamu yönetimine ve demokratik katılıma yapacağı etkinin neler olacağını saptamaktır. Çalışmada bu amaçla şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

- a) Yeni iletişim teknolojileri ile toplumsal hayatta ne gibi bir dönüşüm yaşanmaktadır?
- b) Yeni iletişim teknolojilerinin katılımcılığı artırabilmek için sahip olduğu potansiyel nedir?
- c) Yeni iletişim teknolojileri ile siyasal sistemde ne gibi bir dönüşümün yaşanması beklenmektedir?
- d) Yeni iletişim teknolojilerinin demokratik anlamda yaratacağı gelişmeler nelerdir?
- e) Yeni iletişim teknolojileri siyasal parti faaliyetlerini nasıl etkilemektedir?
- f) Yeni iletişim teknolojilerinin siyasal alanda kullanılmasının yaratacağı riskler nelerdir?

Buradan hareketle, birinci bölümde iletişim teknolojilerinde eski ve yeni olanın neler olduğu, geleneksel iletişim araçları ile siyasal hayatın nasıl işlediği, yeni iletişim teknolojilerinden özellikle internetin nasıl doğduğu, internetle birlikte iletişimin nasıl bir anlam ifade etmeye başladığı ve bunun siyasal katılımcılığı ne yönde etkilediği anlatılmaktadır. Yine birinci bölümde yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal yapıyı etkileme sürecinin nasıl geliştiği açıklanmakta ve bu yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan bilgi toplumunun ne anlam ifade ettiği ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, iletişim teknolojilerinin yönetsel birimlerin işleyişini nasıl değiştirdiğine değinilmiş ve bu bağlamda elektronik ticarete ve kamu bilgilerinin vatandaşla paylaşımını sağlayan, devletin şeffaflaşmasını ifade eden elektronik devlet ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde yeni iletişim teknolojilerinin siyasal hayatta kullanılması sonucu gündeme gelen elektronik demokrasi üzerinde durulmuş, elektronik demokrasinin katılımcılığı artırma düzeyinin ne olduğu açıklanmaya çalışılmış ve elektronik demokrasi ile siyasal partilerin faaliyetlerinde meydana gelen değişim incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde yeni iletişim teknolojileri ile birlikte siyasal kararlara katılımın ne derece artacağı araştırılmıştır. Yine bu bölümde elektronik demokrasinin demokrasiye ve toplumsal yapıya getirebileceği olumlu ve olumsuz durumlara değinilerek elektronik demokrasi uygulamasına ülkelerden örnekler verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Türkiye’de genel olarak yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanlardan faydalanma düzeyinin ne olduğu ve Türkiye’de bilgi toplumu olma yolunda ne kadar yol alındığı ve bu anlamda oluşturulan kurumsal yapıların ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümde Türkiye’de kamu yönetimi birimlerinde yeni iletişim teknolojilerinin kullanım düzeyi araştırılmış ve Türkiye’nin elektronik devlete geçebilmek için tasarlanmış olduğu projelerin neler olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde Türkiye’de siyasal alanda yeni iletişim teknolojilerinin ne anlam ifade ettiğine değinilmiş ve Türkiye’de elektronik demokrasi anlamında gerçekleştirilen uygulamaların neler olduğu tespit edilmeye çalışılarak Türkiye’de yeni iletişim teknolojileri kullanılmayı yoluyla katılımcılığı artırmak için neler yapılabileceği incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN TOPLUMSAL

HAYATIMIZA GETİRDİĞİ YENİLİKLER

I. Genel Olarak İletişim Teknolojileri

A. Geleneksel İletişim Teknolojileri

İletişim, bir durumu karşılıklı olarak iletmek, haber alışverişi yapmak demektir. Başka bir ifadeyle iletişim, insanların birbirlerine yaşadıkları çevredeki nesnelere, olaylar, olgularla ilgili değişimleri haber vermesi, bunlara ilişkin bilgilerini birbirine aktarması faaliyetidir.¹ İletişim çok eski tarihlerden beri insan hayatının çok önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Çünkü iletişim sayesinde, insanlar arasında enformasyon, fikirler veya davranışlar paylaşılabilir² ve insanlar iletişime dayanan sosyal ilişkiler yoluyla çevrelerindeki dünyayı oluşturacak anlamlar yaratmakta ve sonra da bu anlamlara göre davranmaktadır.

İnsanın davranışlarının oluşmasında etkili olan iletişime, gün be gün gelişen teknolojiler sonucunda değişik anlamlar yüklenmiştir. Bu bağlamda kitle iletişimi kavramı ortaya çıkmıştır. Kitle iletişimi, toplumun tümünün veya önemli bir kısmının alıcı olduğu yani kitlelere yönelik olan iletişimdir. Belli başlı kitle iletişim araçları gazete, kitap, radyo, televizyon, sinema, çeşitli dergiler ve afişlerdir.³ Kitle iletişim araçları insanları eğlendirmenin yanında dünyada olup bitenler hakkında bilgi iletmeyi de üstlenir. Yine kitle iletişim araçları haberlerle ve bunun yanında içerdikleri çok çeşitli konuda enformasyonla dünyanın her tarafındaki insanları yönlendirebilmektedir.

Başlangıçta dil ve yazı daha sonraları ise matbaa, telgraf, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları sayesinde iletişim büyük gelişme göstermiştir. Toplumun haber ve bilgi gereksinimleri, gazetenin öncüsü sayılabilecek haber kağıtları ile haber mektupları gibi araçların doğmasına neden olmuştur.⁴ Haber kağıtları aristokrasinin bilgi ihtiyacını karşılarken, haber mektupları da gelişen

¹ Ünsal Oskay, *İletişimin ABC'si*, İstanbul: Der Yayınları, 1997, s. 15

² Emir Turam, *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1994, s. 33

³ Turam, ss. 44-45

⁴ Oya Tokgöz, *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Kitabevi, 1994, ss. 26-27

burjuva sınıfının ticari sorunlarını çözmeye işlevi görmüştür. 15. yüzyılda Gutenberg tarafından icat edilen matbaa ile kitle iletişiminde önemli bir adım atılmış ve gazete 17. yüzyılda ilk kez Avrupa’da yayınlanmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından 1900’lü yıllara gelindiğinde ilk sürekli radyo yayını Pittsburg’da yapılmıştır. 1927 yılında, Philo Fransworth tarafından yeni bir tip vakum tüp geliştirilmiş ve radyo dalgaları yoluyla ilk görüntü iletimi gerçekleştirilmiştir. Ses ve görüntünün elektromanyetik dalgalar aracılığı ile belirli bir yerden donanımlı vericilerle donanımlı alıcılara gönderilmesi ile televizyon icat edilmiş ve bu aracın ortaya çıkması kitle iletişim araçlarının yayın hayatını değiştirmiştir.⁵ Bu bağlamda saydığımız telefon, telgraf, gazete, radyo, televizyon, vb. geleneksel iletişim araçlarını oluşturmaktadır. Bu geleneksel kitle iletişim araçları toplulukları etkileyebilme, onları kontrol altında tutarak istenildiği gibi yönlendirebilme imkanı vermektedir.⁶

Kitle iletişim araçları, özellikle medya demokratik bir öneme sahiptir, çünkü halkın birer vatandaş olarak haklarını kullanabilmeleri için gerekli olan enformasyon öncelikli olarak medyadan gelir. Vatandaşlar medya aracılığı ile olayların yorumlanmasına katılabilirler ve böylece siyasal tercihlerini etkileyen tutumları elde ederek davranışta bulunurlar.⁷ Bu anlamda iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, halkın siyasal kararlar hakkında görüşlerinin alınması imkanını doğurmuştur ve böylece elektronik demokrasinin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Bu süreçte insanlar televizyon, radyo, telefon gibi araçların ortaya çıkması ile demokrasinin işleyişinde önemli değişikliklerin olacağı ve siyasal kararlarda daha çok söz sahibi olabilecekleri beklentisine girmişlerdir. Ancak geleneksel iletişim teknolojileri olan bu araçlar insanların demokratik anlamda beklentilerine cevap verememiştir. Bunun nedenleri şöyle sayılabilir:

Geleneksel iletişim araçları öncelikli olarak kamuoyunu yönlendirme özelliğine sahiptirler ve bu araçların gücünü ellerinde bulunduranlar bu araçları

⁵ Şermin Tekinalp, **Elektronik Kitle İletim ve Değişim**, İstanbul: Beta Basım Yayın, 1990, ss. 14-15

⁶ A. Zahid Akman, “Gerçek Demokrasiye Ulaşmak İçin,” **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 11, Eylül-Ekim 1996, s. 543

⁷ John Fiske, “Postmodernizm ve Televizyon,” **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1997, s. 26

demokratik anlamda kullanmaktan çok kendi çıkarlarına hizmet etmek için kullanılmaktadırlar. İletişim araçlarının özellikle medyanın insanları yönlendirme de çok etkili bir araç olduğu ve bireyin kendi yaşamı ve kişisel deneyimleriyle ilişkili olmayan tüm konularda sahip olduğu izlenimlerin medya aracılığı ile kazanıldığı araştırmalar sonucunda kanıtlanmıştır. Yapılan araştırmalar şunları göstermiştir:

a) Bir tartışmadaki çoğunluk ve azınlığın gücü medya doğrultusunda olmaktadır.

b) Toplumdaki çoğunluk, etkili medya tarafından desteklendiği takdirde konuşmak için azınlığa göre daha isteklidir.

c) Eğer medya azınlığı desteklerse, çoğunluk sesiz hale gelir.

d) Azınlık, medyanın düşmanca tutumuyla karşılaşarsa sessizliğe bürünür.

e) Azınlık, medyadan destek gördüğü takdirde çoğunluktan daha fazla konuşma arzusu duyar.⁸

Medya kamuoyu oluşturduğu için, siyasetçiler tarafından demokratik katılımı sağlayan bir araç olarak kullanılmaktan ziyade daha çok seçmene ulaşabilmelerini sağlayan bir araç olarak kullanılmıştır. “Medyanın siyasal gücü, siyasal propaganda ve reklam, medya demokrasisi gibi kavramlarla güncellik kazanmıştır.”⁹ Medyanın siyasetçiler tarafından seçmene ulaşmada kullanılması neticesinde siyasal iletişim kavramı ortaya çıkmıştır. Siyasal iletişim veya siyasal pazarlama, bir siyasal görüş ya da organın yer aldığı siyasal sistem içinde kamuoyu güvenini ve desteğini sağlamak, seçmen kazanmak için zamanın ve koşulların gereklerine göre reklam, propaganda ve halkla ilişkiler tekniklerinden yararlanarak sürekli bir biçimde gerçekleştirilen tek veya çift yönlü iletişim çabalarıdır.¹⁰ Bu noktada siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için partiler, siyasal iletişim danışmanları ve siyasal danışma büroları kullanırlar. Tüm iletişim araçlarını, televizyon, radyo, basın vb.ni seçim kampanyaları için kullanıp, video

⁸ Elisabeth Noelle Neumann, “Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı,” **Medya, Kültür, Siyaset**, ss. 228-229

⁹ Sadık Güneş, “Medya ve Siyasal Bilgilenme,” **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 11, Eylül-Ekim 1996, s.790

¹⁰ Zeynep Karahan Uslu, “Siyasal İletişim ve 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri,” **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 11, Eylül-Ekim 1996, s.790

ve teyp kasetleri hazırlatıp, seçim gazeteleri, bültenler, el ilanları bastırıp, reklam panolarını ve bilbordları seçim afişleriyle donatırlar.¹¹

Bu noktada partilerin ortak bir yanlışı medyanın seçmen tercihindeki etkisini büyütmeleleridir. Çeşitli araştırmalar medyanın insanları belirli konularda fikirlerini değiştirmeye yöneltmekten ziyade, varolan siyasal görüşlerini pekiştirdiğini ortaya koymaktadır.¹² Gerçekten de 1991 genel seçimleri öncesi iktidarda olan ve bu yüzden TRT yayınları üzerinde etkili olan ANAP, dönemin tek özel uydu kanalı olan ve kendini destekleyen kanalın yayınlarına rağmen seçimi kazanamamıştı.¹³ Gerek seçim kampanyaları sırasında gerekse de normal günlerde, siyasetle ancak belirli düzeyde ilgilenen izleyiciler medyaya da belirli bir partizanlıkla yaklaşır. İzleyiciler, kendi görüşlerine göre önemli olan olaylara haber olarak bakarlar, beğendikleri siyasal şahsiyetlerin konuşmalarını ve hareketlerini daha dikkatli izlerler. Beğenmedikleri kişileri veya partileri de ya hiç izlemezler, ya da şöyle bir bakarlar. Bu yüzden siyasal olarak medyanın asıl etkisi, zaten belirlenmiş olan görüşleri kuvvetlendirici olmasıdır.¹⁴

Her ne kadar yapılan araştırmalar medyanın insanların belirli konulardaki fikirlerini değiştirmeye yöneltmekten ziyade, varolan siyasal görüşlerini pekiştirdiğini ortaya çıkarmışsa da medya büyük kitlelere ulaşması ve onları yönlendirebilmesi açısından siyasetçiler tarafından etkin olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Demokratik anlamda iletişim araçlarının insanların beklentilerine cevap veremeyişinin bir diğer nedeni de geleneksel iletişim araçları olarak görülen televizyon, radyo, gazete vb. araçların karşılıklı iletişime müsait olmamasıdır. Bu araçlarla kurulan iletişimde tek yönlü bir bilgi akışı olmaktadır. Bu noktada geleneksel iletişim araçları, özellikle medya, bazen kamuoyunu olumsuz bir şekilde etkileyerek olmamış olayları olmuş gibi gösterebilmekte, onları belirli aralıklarla göstererek istedikleri şeylerin toplum tarafından benimsenmesini

¹¹ Hıfzı Topuz, **Siyasal Reklamcılık: Dünyadan ve Türkiye'den Örneklerle**, 1.b., İstanbul: Cem Yayınevi, 1991, s. 8

¹² Turam, s. 48

¹³ Melda Cinman Şimşek, "İletişim, Halkla İlişkiler ve Siyasal Kültür," **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 11, Eylül-Ekim 1996, s.746

¹⁴ Turam, s. 48

sağlayabilmektedir.¹⁵ Bu da bize olumlu kullanıldığı zaman yararlı bir araç olan medyanın aynı zamanda istismara da ne kadar uygun bir araç olabileceğini göstermektedir.¹⁶

Geleneksel iletişim araçlarının doğası gereği bu araçlar vasıtasıyla bilgi edinen insanlar kafalarındaki soru işaretlerini bu bilgileri onlara ileten kişilere yöneltememektedirler. Sahip oldukları bilgilere sadece o bilgiyi onlara ileten kaynaktan alabilmekte ve bu da kişinin olaylara tek yönlü bakmasına, kafasındaki sorulara yanıt alamamasına yol açmaktadır. Bu anlamda insanların bilgilenmesi konusunda bu denli önemli olan medyanın ilettiği mesajların tam olarak anlaşılabilmesi için olayların her iki taraftan veya varsa bütün taraflardan nasıl görüldüğünün ortaya konması gerekir. Ancak bu durum gerek yazılı basında gerekse görsel basında ihmal edilmektedir. Çok uzak ülkelerden haberler verilebilmesi için olayların gerçekten ilginç olmaları gerekir. Ancak olayların ilginç olması da göreceli bir durumdur. Bu durumda da kitle iletişim araçlarının kullanıldığı bazı olağan yöntemler siyasal gerçeklerin saptırılmasına neden olur. Örneğin dış politikayla ilgili verilen haberlerde dünyaya çok dar ve bölgesel bir açıdan bakılması sık rastlanan bir durumdur.¹⁷

Bütün bu gelişmeler bize geleneksel medya araçlarının yeterince özgür ve demokratik kamuoyu oluşturmakta yetersiz olduğunu ve katılım sağlamaktan uzak olduğunu göstermektedir. Geleneksel medya araçlarının yol açtığı bu olumsuz durum iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle ortadan kalkmaya başlamıştır ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler özellikle internet medya ile demokrasi arasında varolan bağlantı konusunu yeniden gündeme getirmeye başlamıştır.

B. İletişim Teknolojilerinde Meydana Gelen Yenilikler

Bilginin toplanmasında, işlenmesinde, depolanmasında, ağlar aracılığı ile bir yerden bir yere iletilmesinde ve kullanıcıların hizmetine sunulmasında

¹⁵ Alper Tan, "Medya ve Yönlendirme," **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 11, Eylül-Ekim 1996, s. 545

¹⁶ Alâeddin Asna, "Kamuoyunun Oluşumunda Kitle İletişim Araçları," **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 11, Eylül-Ekim 1996, s. 855

¹⁷ Turam, ss. 50-52

yararlanılan iletişim ve bilgisayar teknolojilerini de kapsayan bütün teknolojiler bilgi ve iletişim (bilişim) teknolojileri olarak adlandırılmaktadır.¹⁸

Son çeyrek yüzyılda bilişim teknolojileri alanında çok hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte günümüzde bilgisayarlar, kablolu televizyon, mikroişlemciler, uydu yayıncılığı, teleteks, elektronik posta, video konferans gibi yeni iletişim teknolojileri doğmuştur. Bu yeni iletişim teknolojilerinin doğması eski iletişim teknolojisi olan televizyon, gazete, radyo vb. iletişim araçlarının yok olmasına sebebiyet vermemiştir, tam tersine yeni iletişim teknolojileri eskilerin üzerine inşa edilmiştir. Radyo ve televizyon gibi (yenileriyle kıyasladığımızda artık en azından isimleri nedeniyle eski kalan) iletişim araçları ortadan kalkmamıştır, temel işlevlerini koruyarak daha yaygın bir hale gelmiştir.¹⁹

İletişim alt yapısında meydana gelen bu gelişmeler, iletişim teknolojilerinin zamansal olarak eski ve yeni ayrımlar şeklinde sınıflandırılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda 1986 yılında yapılan UNESCO uzmanlar toplantısında basın teknolojisine dayalı ürünler, (radyo ve televizyon gibi) geleneksel medya olarak sınıflandırılmıştır. Yine bu toplantıya göre yeni iletişim araçları: video, kablo, uydu yayıncılığı, videotekst ve teletekst gibi araçlar olarak belirlenmiştir.²⁰

“Yeni iletişim teknolojileri, tipik olarak mikroişlemci ya da bilgisayar yetilerini kullanan ve kullanıcılar arasında ve kullanıcıyla enformasyon arasında etkileşime olanak tanıyan ya da bunu zorunlu kılan iletişim teknolojileri olarak tanımlanabilir.”²¹

Çağımızda mikro elektronikte önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Mikro elektronikte yaşanan gelişmeler ile birlikte, iletişim teknolojisi de hızla gelişmektedir. Mikro elektronik ile iletişim birbirini tamamlayarak birlikte gelişmektedir. Mikro elektronikte ve iletişimde hızlı gelişmeden en yoğun

¹⁸ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, “Bilişim Teknolojileri ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu,” Ankara, 2001, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilisim/oik576.pdf>, (12.10.2003)

¹⁹ Mehmet Özçağlayan, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1998, s. 196

²⁰ Nilüfer Timisi, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, Ankara: Dost Kitabevi, 2003, s. 80

²¹ Timisi, s. 81

yararlanan alanlardan biri de uydu teknolojisidir.²² Veri iletişimde kullanılan uydular iki şeyden birini yaparlar: İzleme uyduları yeryüzündeki belirli gelişmeleri ve olayları izler ve yönetenlerine rapor ederler. İletişim uyduları da yeryüzünün bir bölgesinden gelen sinyalleri bir başka bölgesine yansıtırlar. Uydudan gelen sinyallerin alınabilmesi için çanak antenlere gerek vardır. İletişim firmalarının veri transferlerinde uyduları kullanmalarının en önemli nedeni de, bir tek uydu kanalının çok daha hacimli iletişim trafiğini yüklenbilmesidir. Ayrıca uyduyla yapılan iletişim yeryüzünün coğrafi koşullarından da etkilenmemektedir. Yani uydu ile iletilen televizyon yayınları ulusal sınırları tanımamaktadır.²³

İletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmelerle her türlü bilgi akışı olağanüstü hız kazanmıştır ve bu araçların dünya genelinde yaygınlaşması sonucu coğrafi engeller aşılmış ve bilişsel düzeyde dünya küçülmüştür.²⁴ Bu da iletişimin küreselleşmesine ve bilginin sınır tanımamasına yol açmıştır.

Teknolojik alandaki gelişmeler uydu teknolojisi ile sınırlı kalmamaktadır. Bu arada analog telefon santrallerinin dijital teknolojiye dönüştürülmesi elektronik iletişimin alıcılar cephesinde yenilikler doğurmuş, çok daha hızlı ve ucuza veri transferi yapılmaya başlanmıştır. Bu sayede faks makineleri yaygınlaşmış, bilgisayarların birbirlerine ve iletişim bankalarına bağlanabilmeleri mümkün olmuştur. Lazer teknolojisi sayesinde üretilen ve yepyeni bir buluş olan fiber optik kablolar da elektronik iletişimde önemli kolaylıklar getirmiştir. Fiber optik kablolar sayesinde çok yüksek hacimlerde enformasyon uzun mesafeler boyunca çok ucuza iletilebilmekte ve veri kaybı da olmamaktadır.²⁵

Geleneksel kitle iletişim araçlarının (radyo ve televizyon) insanları yönlendiren özellikleri gelişen teknolojilerle farklı bir boyut kazanmıştır. Çünkü gelişen teknolojiler oldukça geniş ölçüde yeni tercihler ve yeni olanaklar yaratmıştır. Uydu teknolojisi sonucu gelişen kablolu televizyonlar yarattığı yeni olanaklar ve tercihlerle seyirci kitlesini bölmüş, onları küçük seyirci grupları

²² Hüsnü Erkan, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, 3. b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s. 81

²³ Turam, s. 57

²⁴ Güneş, s. 803

²⁵ Turam, s. 60

haline getirmiştir. Yine gelişen iletişim teknolojileri sayesinde insanlar pasif seyirci olmakla kalmayıp mesaj gönderen kimseler haline gelmiştir. Kendilerini makine tarafından yönetilmeye bırakmak yerine, onlar makineyi yönetmeye başlamışlardır.²⁶ Alvin Toffler'a göre iletişim teknolojilerindeki yenilikler üçüncü dalga diye yepyeni bir çağ oluşturmuştur ve bu da kitleyi hedef almayan bir haberleşme çağını doğurmuştur. Bütün toplum üçüncü dalganın getirdiği çeşitliliği benimsemiştir. Yeni haberleşme araçları da bu sürecin izlerini taşımaktadır ve onu hızlandırmıştır. Günümüzde politikadan pop müziğine kadar bir görüş birliğinin sağlanamamasının nedeni de budur. Artık fikir birliği kalmamıştır. Buna neden olan da kitle iletişim araçlarının hızla gelişmesi ve çok tercihliliğe neden olacak şekilde geniş imkanlar sunmasıdır. Günümüzde insanlar 90 sn süren kısa haber, 30 sn süren reklam, biraz müzik, bir manşet vb. şeklindeki çeşitlilik ile karşı karşıyadır. Bu çeşitlilik karşısında insanlarda kendi kişiselliklerini kazanıp yığınsallıktan kurtulmaya başlamışlardır.²⁷

Teknolojik gelişme, geleneksel iletişim aracı olan televizyonları tek yönlü bir iletişim aracı olmaktan çıkarmış, kamuoyunu telefon aracılığı ile ekrana yansıtan “evet” veya “hayır” şeklindeki tercihleri içeren mini referandumlarla gerçek bir iletişim aracına dönüştürmüştür.²⁸ Yeni iletişim teknolojilerini kullanan kişiler pasif olmaktan çıkmış ve aktif hale gelmiştir. Kişilerin iletişimde daha aktif hale gelmesi özellikle yeni iletişim teknolojisi olarak internetin ortaya çıkması ile artmıştır.

İletişim sisteminde meydana gelen bu yenilikler geniş kitleleri etkileyen, onları yönlendiren, medyayı da büyük ölçüde etkilemiştir. Medya öyle bir etkileşim sistemine girmiştir ki, burada fikirler, bilgi ve görüntüler sürekli olarak bir medyadan diğerine doğru akmaya başlamıştır. Örneğin savaş haberleri; televizyon klipleri ve gazete editörleri için hikaye olmaktadır. Televizyon programlarında gazeteciler çalışırken görülmekte, savaş alanında bir dergi için çekilen bir fotoğraf bir televizyon klipi olabilmektedir. Bunların hepsi bilgisayarlara, faks makinelerine, uydulara, telekomünikasyon ağlarına

²⁶ Alvin Toffler, **Üçüncü Dalga**, Çev. Ali Seden, Altın Kitaplar Basımevi, 1981, s. 228

²⁷ Toffler, s. 228-230

²⁸ Şimşek, s. 748

dayanmakta ve birleşerek entegre, ya da birbiri içine geçmiş medya sistemini oluşturmaktadır.²⁹

Yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması alternatif medya arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Alternatif medya arayışlarının temelinde yatan neden egemen medyaya maruz kalan izleyiciye yönelik yapılan ideolojik bombardımandır. Alternatif medya olarak, kısıtlamalara maruz kalmayan yeni medya türü internettir. Çünkü diğer iletişim araçları alternatif medyaya kısmen cevap vermektedir. Örneğin doğrudan yayın uyduları teknolojisi, başlangıçta devlet kontrolündeki uyduların giderek uluslararası holdinglerin kontrolüne geçmesi nedeniyle yine kısmen bir kısıtlamaya maruz kalmıştır. Aynı şekilde kısa dalga radyo yayıncılığı da, uluslararası frekans tahsis eşitsizliklerinin yarattığı kısıtlar nedeniyle alternatif medya arayışlarına kısmen cevap vermiştir.³⁰ Her ne kadar yeni iletişim teknolojileri internet dışında alternatif medya arayışlarına tam anlamıyla cevap verememiş olsa da mevcut iletişim anlayışında yukarıda bahsedildiği gibi bir değişme olmuştur. Günümüzde iletişim medyası genel bir hedef kitleye yönelmekten çok artık belirli hedef kitlelere yönelme eğilimi taşımaktadır. Mesajın kime, hangi sosyal ve ekonomik gruplara, hangi coğrafi bölgeye ya da yerleşim alanına gideceği iyi bir şekilde saptanmaktadır. Bazı radyo ve televizyon kanalları yerel yayına yönelirken, diğerleri ulusal ve hatta uluslararası boyutta yayın yapmakta; basılı medya ise belirli ekonomik ve sosyal gruplara ve hatta alt kültürlere ulaşabilme yönünde, hedef kitlelerini giderek daha dar ve daha belirli tutmaktadır.³¹

Üç Amerikalı siyaset bilimci, Abramsen, Atherton, Orren, teknolojik gelişmeler ışığında kitle iletişim araçlarında meydana gelen bazı yenilikleri incelemişlerdir. Bunlar şöyle özetlenebilir:

a) İletişim çok hızlanmıştır. Yeni iletişim teknolojileri çok büyük hacimli bilgilerin inanılmayacak kadar hızlı şekilde gerekli yerlere ulaşmalarına olanak sağlamıştır.

²⁹ Alvin Toffler ve Heidi Toffler, **21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları, 1994, s. 168

³⁰ Ümit Atabek, "Alternatif Medya ve İletişim Teknolojileri," <http://www.ilet.gazi.edu.tr/atabek/docs/altermedya.html>, (12.10.2003)

³¹ Özçağlayan, s. 197

b) Alıcılar mesajların içeriği üzerinde daha fazla kontrol olanağına sahip olmuşlar ve alıcılar ulaşmak istedikleri bilgiye zaman kısıtlaması olmadan kolayca ulaşabilmişlerdir. Örneğin bir konu hakkında bilgi edinmek isteyenler internete girerek kolayca ve istediği kadar bilgi edinebilmektedir.

c) İletişim alanında geniş hedeflerin yerini dar hedefler almıştır. Özellikle kablolu televizyonun yaygınlaşması ile çok fazla televizyon kanalı ortaya çıkmış ve böylece özel ilgi alanlarına yönelik programların yayınlanması mümkün hale gelmiştir.³²

C. Yeni İletişim Teknolojisi Olarak İnternet

Yeni iletişim teknolojileri içinde en fazla dikkat çeken ve siyasal hayatı etkileyen araç internettir. Bu nedenle interneti ayrıntılı olarak incelemek gerekmektedir. Özellikle 1990'lı yılların başından itibaren kamusal kullanımı yaygınlaşan internet, yalnızca iletişim teknolojisi alanında bir yenilik olmakla kalmamış aynı zamanda bilimsel ve teknolojik gelişmenin önemli bir etmeni, taşıyıcısı, bilgi teknolojilerini değiştiren, giderek toplumu ve yaşamın tüm boyutlarını değişime zorlayan bir teknolojiler kümesi oluşturmuştur. İnternet zaman ve mekan farklarını azaltan bir çalışma ortamı, her insanın kendi zevkine göre oluşturduğu yayın ortamı, tüm dünyaya hitap eden bir tanıtım ve pazarlama ortamı, iş bağlantılarının kurulabileceği ve alım-satım yapılabileceği bir ortam, vatandaşların yönetime katılabileceği bir ortamdır.³³

1. İnternetin Tarihçesi

İnternet ağların ağı olarak tanımlanmaktadır. İnternet bütün yerküreyi kapsayan bir WAN'dır (geniş alanlı ağlar).³⁴

İnternetin tarihi, paket anahtarlama şebekelerinin kurulduğu 1960'lı yıllara uzanmaktadır. Bu yöntem ilk kez İngiltere'de 1968 yılında Ulusal Fizik Laboratuvarlarında kullanılmış, aynı yıllarda da Amerika'da deneysel çalışmalar yapılmıştır. 1969 yılına gelmeden önce Amerikan Savunma Bakanlığı, savunma kaynaklarını geliştirmek amacıyla askeri verilere ulaşabilme teknolojisinin

³² Turam, ss. 61-62

³³ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (12.10.2003)

³⁴ Aydın Uğur ve Mücahit Bilici, "Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi Dijital Alemin Genleşen Kamusal Alanı," **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 19, Ocak- Şubat 1998, s. 491

yaratılması amacıyla bir proje başlatmıştır. Bu amaçtan yola çıkarak, internetin temeli olarak nitelenen ARPANET, Amerikan Savunma Bakanlığı Araştırma Projesi tarafından desteklenen bir araştırma ağı olarak doğmuştur.³⁵ 1972 yılında kırk bilgisayarın haberleştiği bir ağ olan ARPANET, 1975 yılında daha yaygın hale gelmiştir. 1980'lerin başında bütün networklerin bir araya gelerek bir ağlarağı inşa etmelerini öngören TCP/IP protokolünün imzalanmasıyla internet ARPANET'in oluşturduğu ekseninde ana şeklini kazanmıştır. 1983'ün sonlarında TCP/IP protokolüne geçişin tamamlanmasıyla internet doğmuştur. İnternetin popüler haberleşme aracı haline gelmesi 1990 yılında, ticari kullanıma açılması ise 1993 ABD hükümetinin kararıyla gerçekleşmiştir. Günlük hayatımıza giren internet bizlere yüz binlerce enformasyon kaynağına anında erişim imkanı sunmakta, özellikle merkezî olmayan bir biçimde tasarlanmış olduğu için coğrafi sınırları etkisiz kılmakta, dolayısıyla da hükümetlerin denetimini güçleştirmektedir. İnternetin sınırsız enformasyon barındırma potansiyeli bulunmaktadır. O kullanıcıların sadece enformasyona ulaşmasını sağlamakla kalmayıp onların da enformasyonlarını diğer insanlarla paylaşmasına imkan vermektedir.³⁶

İnternetin gündelik hayatın her alanında kullanımı, girişimcilerin, devlet ya da sermayenin kontrolü olmaksızın kendilerini somutlaştırmalarına ortam hazırlamaktadır. Yayın olanakları, internet ile son derece basitleşmiş ve ucuzlanmış, aynı zamanda iletişimin de sansürlü, ambargosuz ve denetimden uzak bir biçimde gerçekleştirilmesinin önü açılmıştır. Artık ortak düşünce ve eylemler üreten kişilerin, katılımcı kültürler oluşturmaları söz konusu olmaya başlamıştır. Nihayet oluşturulan bu kültürlerin de anında, zaman-mekan sınırlamalarından arınmış ve aracısız olarak sürekli bir iletişim imkanı yaratacak şekilde gecikmeksizin diğer internet gezginlerine ulaştırılması mümkün hale gelmiştir.³⁷ Bu da toplumsal, kültürel ve siyasal boyutlarda büyük değişimler yaşanmasına neden olmuştur.

³⁵ Timisi, s. 122

³⁶ Halil İbrahim Gürcan, "İnternet, Küreselleşme ve Sanal Toplum," **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 20, Mart- Nisan 1998, s. 1445

³⁷ Gürcan, s. 1445-1447

İnternetin en önemli özelliği etkileşime imkan tanınmasıdır. Etkileşim, içinde bulunulan zamanda katılımcının iletişimin biçim ve içeriğini değiştirme ve etkilemedeki katılımı olarak tanımlanabilir.³⁸ Bir televizyon yayını çok az değişime imkan vermektedir. Program ya yayındadır ya da değildir. Kullanıcının gücü ekranı açıp kapatmakla ve kanal değiştirmekle sınırlıdır. Yani kullanıcının etkileşimi oldukça azdır. Oysa bilgisayar temelli internette kullanıcılar iletişim başlatma ve bitirmede, iletişim sürecini kesintiye uğratmada ya da içeriği değiştirmede özgürdür.³⁹

İnternetin gücü sahip olduğu bu etkileşimci özelliği ve ulaşım kolaylığından gelmektedir. Bu yeni medya aracı sayesinde mesafe ve uzaklık sorun olmadan herhangi bir kişi bir diğeriyle yazılı, işitsel ve görsel olarak iletişim kurabilmektedir. Bu anlamda internet siyasal konuların elektronik ortamda tartışılmasına imkan tanımış, böylece bireyler arasında siyasal tartışmaların sansürsüz yapılabilmesinin ve vatandaşların siyasal konular hakkında istedikleri bilgilere sahip olabilmemesinin önü açılmıştır. İnternet vatandaşlara sunduğu bu imkanlarla geniş halk kesimlerinin yönetimin kararları üzerinde baskı gücü oluşturmaları için yeni fırsatlar yaratmıştır. Elektronik ortamdaki tartışmalara katılım ve internet siteleri oluşturma imkanları, bireylere ve topluluklara yeni koalisyonlar oluşturma ve yeni konular ortaya çıktıkça o konularda tutum takınma kolaylığı sağlamaktadır. Yani internet elektronik demokrasinin yeni bir formu olarak ifadelerin engellenmeden aktarılmasına ve hiyerarşik olmayan bir düzenleme içinde fikir alışverişine izin vermektedir.⁴⁰

Günümüzde hükümetler vatandaşların internete erişimini birçok nedenden dolayı teşvik etmektedirler. Bunun ilk nedeni de sosyoekonomiktir. Küreselleşme ve ekonomideki liberalleşme arttıkça devletlerin ve çok uluslu şirketlerin birbirleriyle rekabet edebilme güçleri daha fazla önem kazanmaktadır. İşte bu noktada internet kişilerin ürettiklerini dünya ölçeğinde pazarlama ve satma imkanı sunması bakımından önem arz etmektedir. İkinci neden ise siyasidir. Bilgi ve iletişim teknolojileri vatandaş ile devlet arasındaki kopukluk ve iletişimsizlik

³⁸ Timisi, s. 133

³⁹ Timisi, s. 134-135

⁴⁰ Şaban Sitembölükbaşı, "İletişim Teknolojisindeki Yenilikler ve Temsili Demokrasinin Geleceği," **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, Güz 2003, ss. 4-5

sorunlarının çözümü için önemli bir araçtır. İnternet yardımıyla kamu hizmetlerinin daha kaliteli, daha çabuk, daha yoğun katılıma imkan sağlaması ve 24 saat her an ulaşılabilir olması bu teknolojinin kullanımını cazip kılmaktadır. Hükümetlerin vatandaşlarının internete erişimini teşvik etmesinin bir diğer nedeni de yönetseldir. İnternet kullanımının vatandaşların yönetime katılımını artırma potansiyeli vardır. İnternet, vatandaşlarla kamu örgütleri arasındaki iletişimi artırmaktadır.⁴¹

Bugün dünyada pek çok yönetim interneti vatandaşlara daha fazla imkanlar sunmak için kullanılmaktadır. Çeşitli düzeydeki yönetimler internet siteleri oluşturarak internet ağlarına açılmakta ve bu iletişim şekliyle halka hizmet seçeneklerini genişletmektedirler.⁴² Halka hizmet seçeneklerinin genişletilmesi ve vatandaşların gerekli kamu bilgilerine ulaşımının sağlanması, gündelik yaşantıyı kolaylaştırmaktadır. Böylelikle bireyler, kendilerini yakından ilgilendiren yerel ve ulusal içerikli kararlara katılabilir hale gelmiş ve sorunlar daha hızlı ve kolay aşılabilir olmuştur. Bu da toplumsal süreçlerde katılımıcığın artmasına, daha hızlı işleyen demokratik bir yapının oluşmasına yol açmaktadır.

2. İnternet Yoluyla Katılım Biçimleri

İnternet sunduğu hizmet ve uygulamalar ile katılımı artırmaktadır. Siyasal açıdan baktığımızda katılımın artması toplumun büyük bir çoğunluğunun alınan kararlarda daha çok söz sahibi olmasını ve daha demokratik bir ortamın doğmasını beraberinde getirecektir. İnternetin sunduğu bu katılım hizmetleri şöyle sayılabilir:elektronik posta (e-mail), tartışma listeleri (usenet), tele konferans, sohbet sistemleri (chat) ve World Wide Webtir.

Elektronik posta, toplumda bireyler, gruplar ve örgütler arasında bilginin elektronik olarak üretilmesine, kullanılmasına, saklanmasına, dağıtılmasına ve değişimine olanak sağlayan yeni bir iletişim, etkileşim ve paylaşım aracıdır.⁴³

Elektronik posta ilk bakışta sadece bir notun elektronik olarak gönderilmesi gibi düşünülebilir, ancak bu yol klasik anlamda gönderilen mesajlardan çok

⁴¹ Mete Yıldız, "Bir Kamu Politikası Aracı Olarak İnternet Kafeler," **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 35, Sayı 2, Haziran 2002, ss. 77-78

⁴² Sitembölükbaşı, s. 3

⁴³ Türksel Kaya Bengşir, "Devlet-Vatandaş İletişiminde E-Posta,"**Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 33, Sayı 4, Mart 2000, s. 50

farklıdır. Çünkü elektronik postada gerçek anlamda kullanılan bir kağıt yoktur. Bir bilgisayar ekranına iletilmek istenen mesaj girilmektedir. Ayrıca kişinin mail adresini bilmek mesajın anında iletilmesi için yeterlidir.

Elektronik posta kullanımının en çarpıcı yönü bu iletişim aracının sağladığı maliyet üstünlüğüdür. Çünkü elektronik posta kağıda dayalı iletişimle gelen kırtasiye, basım ve postalama maliyetini ortadan kaldırmaktadır. Örneğin ABD’de gelirler kurumu vergiyi elektronik ortamda sunulan formlarla toplayarak maliyet azaltmaktadır. Öte yandan iletişimde elektronik posta kullanımının bazı dezavantajları da vardır. Bunların en önemlisi halkı elektronik posta olanağına kavuşturmak üzere yapılacak yatırım maliyetinin yüksek olması ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak yenilenme yatırımı gerektirmesidir. Diğer önemli dezavantaj ise güvenlik ve gizlilik sorunudur.⁴⁴

İnternet üzerinden katılım sağlayan diğer bir yol tartışma listeleridir. Tartışma listeleri, belirli bir konu ya da gündemin internet kullanıcıları tarafından tartışılmasını, görüş alışverişi yapılmasını sağlayan bir uygulama biçimidir.

Tartışma listeleri (usenet) ile belirli bir konu seçilir ve bu konu etrafında tartışma grupları oluşur. Tartışma grubuna dahil olan kullanıcı önce mevcut metinleri gözden geçirir. Bu metinler elektronik postadaki metinlere benzer şekilde görüntü ve yazı içerirler. Kullanıcı grup kendi fikirlerini iletmek vasıtasıyla yeni bir metni devreye sokmuş olur. Eğer oluşturulan grup dünya ölçeğindeyse, metin usenetin bütün sitelerinde izlenebilir.⁴⁵ Elektronik tartışmalar ayrıca açık ya da kapalı olabilir. Açık bir tartışmaya herkes katılabilirken, kapalı tartışma özel bir grupla sınırlıdır.⁴⁶

Tele konferanslar ise, bilgisayar aracılığı ile iki bireyden başlayarak geniş çaplı katılıma olanak veren tartışmaya dayalı bir uygulamadır. Burada mesajlar ana bilgisayara gönderilir ve diğer katılımcılar için açık bırakılır. Böylece tartışmanın diyalogları topluluğun hepsinin ortak bir ürünü olan bir metin haline gelir.⁴⁷

⁴⁴ Bensghir, ss. 51-52

⁴⁵ Uğur ve Bilici, s. 491

⁴⁶ Roy Tennant, John Ober ve A. G Lipow, **İnternet El Kitabı**, Çev. Yaşar Tonta, Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, 1996, s. 44

⁴⁷ Timisi, s. 138

Chat hizmetinde kullanıcılar karşılıklı olarak ve aynı anda mesaj alışverişinde bulunurlar. Chat ortamında kullanıcıların gerçek zamanda karşılıklı görüşmeleri söz konusudur.

İnternetin en yaygın uygulamasını oluşturan Web, bilgisayar ağı üzerinde kaynak keşfetme ve erişim için bir izleme aracıdır. Çeşitli bilgilere ulaşmak, bunları indirmek ya da göstermek için birçok standart protokol kullanan bir sunucu sistemidir.⁴⁸

Yukarıda bahsedilen tüm uygulamalar internet üzerinden kişilerin birbirleriyle iletişim kurmasını ve birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunmasını sağlayan hizmetlerdir. Her geçen gün gelişen teknoloji ile birlikte internet üzerinden sunulan bu tür hizmetlerin sayısı artmakta ve insanların sanal ortamdaki ilişkileri giderek çoğalmaktadır.

3. İnternetin Oluşturduğu Kamusal Alan

Yeni iletişim teknolojileri ve özellikle internet, kamusal katılım tartışmalarına etki eden teknolojilerden, üzerinde en çok tartışılanını oluşturmaktadır. İnternet yalnızca kamuoyunun biçimlenmesinde haber ve bilgiyi taşıyan bir araç olarak değil, aynı zamanda üzerinde kamusal ilişkilerin gerçekleştiği yeni bir alandır. İnternetin oluşturduğu bu yeni alanın kamusal alan olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Konuyla ilgili temel kaynaklardan biri haline gelmiş olan “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” adlı eserinde Jürgen Habermas, kamusal alanı, bilgi ve fikirlerin serbest akışı yoluyla siyasal iradenin olduğu kurumsal alan olarak tanımlar. Habermas’a göre kamusal alan “kamusal topluluk olarak bir araya toplanmış özel şahısların tartışma formudur.” Habermas kamusal alan tanımlamasında belli bir noktaya dikkat çekmektedir. Bu da kamusal topluluğun içinde teşekkül ettiği dünyayla birlikte kamusallığın, alan niteliği kazanmasıdır. Habermas kamusallığı “ortak dünya”, “ortak meseleler” gibi kamuoyu oluşturan insan topluluğunun genel çıkarları çerçevesinde tanımlamaktadır.⁴⁹

⁴⁸ Timisi, s. 138

⁴⁹ Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 59

Temelde kamusal alan, devlet ile toplum arasında bir yerde duran ve toplumun devlete yönelik taleplerini kamu olarak örgütlemek ve neticeye ulaştırmak suretiyle aktardığı bir alandır. Devletin yapısı ile toplumla olan ilişkilerindeki değişim kamusal alanda genişlemeler yahut büzülmeleer yaşanmasına neden olur.⁵⁰

Herkesin katılımını sağlamak hedefi üzerine kurulmuş olan kamusal alan, aslında farkların ortadan kalkmadığı ama ortak bir paydada buluşmak üzere farkların görmezden gelindiği bir alan iken internetle Habermas'ın ideal kamusal alan tarifine uygun bir durum ortaya çıkmıştır. Çünkü internetle birlikte bireyler kimliklerini kendileri oluşturabilmektedir. İnternetten önceki kamusal alanlarda farklar görmezden gelinirken internetle birlikte farklar gözetlenemez olmuştur.⁵¹ Bunun en büyük nedeni de internetin sanal bir mekân yaratmasıdır. Sanal mekân “mekânı olmayan yer” olarak tanımlanmaktadır. “Sanal mekân bilgisayar kullanıcılarının uzlaşım sal ortak halüsinasyonudur. Gerçek bir yer, gerçek bir dünya değil, hayali bir yerdir.”⁵² Bu hayali yerde de insanların kendilerini gerçek durumlarından çok farklı bir şekilde yansıtmaları, hayallerindeki kişileri oluşturabilmeleri çok kolaydır. Çünkü internetin oluşturduğu sanal mekân kişilerin denetiminden, gözetiminden uzaktır. Subaşı'nın da vurguladığı gibi.⁵³

“Bu özellikleriyle sanal alem çekiciliğini artırmakta ve kendisini topluma alternatif bir alan olarak göstermektedir. Çünkü onda cisimleşmiş varlık ve karşılaşmalar yoktur. Burası sanki ötekilerle bedenleri yokmuş gibi ilişki kurmaya imkan veren yeni bir sosyal hareket alanıdır... Sınırlılıkları ve kusurlarıyla şu anda ve burada olan gerçekliğin yerini alabilme potansiyeline sahiptir.”

Sanal ortamda oluşan bu sanal cemaatler, fiziki sınırlar ve yerel bağlantılardan kurtularak küreselleşme imkanı kazanmıştır. Ancak burada her cemaatin dünyasının kendi seçtikleriyle sınırlı olması söz konusudur. İnternet

⁵⁰ Uğur ve Bilici, ss. 492-493

⁵¹ Uğur ve Bilici, s. 493

⁵² Timisi, s. 147

⁵³ Necdet Subaşı, “Sanal Cemaat Örüntüleri,” <http://www.medyakronik.com/akademi/makaleler/makaleler30.htm>, (8.10.2003)

insanını mutlu eden faktörlerden biri de katılımcıların kendi seçtikleri insanlarla ve gruplarla sosyalleşme imkanı elde etmeleridir. Yani sanal ortamda insanın kendi dünyasını kendi özgür iradesi ile belirleme şansı vardır. Ancak kendi dünyasını özgür bir şekilde ve gerçeklikten uzak olarak belirleyen insanın da sorunu dünyasının giderek küçülmesi ve içe dönme tehlikesidir. Çünkü internette oluşan sanal cemaatlerin buluşma noktası diğerine karşı gösterilen tahammülsüzlüktür.⁵⁴

Kısacası internette oluşturulan kamusal alan sanal bir alandır ve bu sanal alanda etkileşim çok yüksektir. İnternetle birlikte etkileşimin yüksek hale gelmesi sonucunda kamusal alanda genişlemiştir ve kamusal alan sosyo-kültürel çerçevede, medya, siyaset, kamuoyu oluşturma süreçleri gibi alanlarda yaygın bir kullanım bulmuştur. Medyanın temsiliyet yeteneği ile yönetsel işleyişin ilişkili olduğu bu alan, kamusal alanın bir boyutunu oluşturan, demokratik karar verme mekanizma ve süreçlerinin yerine getirildiği “politika alanı”dır. Bu alanda vatandaşlar, medyanın temsiliyet gücü aracılığı ile meclisler, mahkemeler ya da kamu kurumları dışında, yönetsel süreçler, özellikle de belli politika konuları hakkında karar vermede etkili olurlar. Bu etki kendisini, ya siyasal partiler, seçilmişler, bakanlıklar, kamu görevlileri vb. üzerinde medya aracılığı ile temsil edilme yeteneğine ulaşmış bir kamuoyu etkisi olarak ya da baskı grupları, siyasi eylemlerde bulunan topluluklar, sivil toplum örgütlerinin görüşleri aracılığı ile göstermektedir.⁵⁵

D. İletişim Teknolojilerinin Karşılaştırılması

Teknolojik gelişmelerle birlikte, iletişim araçlarının çeşitleri giderek artmaya başlamıştır. İletişim araçlarının sunduğu imkanlar birbirinden farklı farklıdır ve sunulan imkanlar bakımından kimi araçlar diğerlerine göre daha üstündür.

İletişimde kullanılan araçlara baktığımızda şu özellikleri görürüz: Kimi araçlar mesajı mekan üzerinde taşımaya elverişli iken, kimi araçlar zaman içinde mesajın saklanması ve taşınmasına daha elverişlidir. Bazı iletişim araçları eş zamanlı iletişim imkanları sunarken bazıları için bu mümkün olmamaktadır.

⁵⁴ Asu Aksoy, “İnternet ve Demokrasi,” **Diyalog Dergisi**, Sayı 1, Ocak 1996, ss. 160-165

⁵⁵ Özgür Uçkan, **E- Devlet, E- Demokrasi ve E- Türkiye**, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, s. 29

Örneğin telefon, canlı radyo ve televizyon programları eş zamanlı, bunun yanında kitap, gazete, telesekreter, CD vb eş zamanlı olmayan iletişim araçlarıdır. Yine kimi iletişim araçları mesaj kaynağı ile alıcı arasında etkileşime imkan tanırken, bazı iletişim araçlarında böyle bir şey söz konusu olmamaktadır. Örneğin telefon ve internet gibi araçlarda etkileşim düzeyi yüksek olmasına karşılık televizyon gibi araçlarda etkileşim düzeyi oldukça düşüktür. Bunun yanında kimi iletişim araçları mesajı fiziksel sınırlar içinde taşımaya diğerlerinden daha fazla elverişlidir. Kitap, gazete, mektup, CD gibi iletişim araçlarının ulaştığı mesafe ve hedef kitle, radyo, televizyon ya da uydu sinyallerinden daha sınırlıdır. Mektup gibi kimi araçlar tek bir kaynaktan tek bir alıcıya yöneldiği gibi kimi araçlar da tek bir kaynaktan çok fazla sayıda alıcıya yönelebilmektedir.⁵⁶

Teknoloji ile iletişimde meydana gelen en büyük yenilik internet olmuştur. Televizyonla karşılaştırıldığında, internetin interaktif yani iki taraflı etkileşime müsait olması internetin katılımı artırmasına imkan vermektedir. Televizyonun tek yönlü olması onun merkezîyetçi olmasına yol açmaktadır. Merkezîyetçi yapıya sahip televizyonla bir uzlaşmaya varmak, merkezîyetçi olmayan internete oranla daha kolaydır. Buna karşılık internet daha zengin bir fikir üretimi sağlayarak kamuoyunun oluşumunu yavaş da olsa verimli kılmaktadır. Televizyon bireyi çevresine karşı izole ederek etkilemeye çalışmaktadır, buna karşılık internet bireyi hem etkilemekte hem de bireyin oluşturmak istediği etkiyi oluşturabilmesine imkan vermektedir.⁵⁷

Siyasal açıdan iletişim araçlarının karşılaştırılmasına baktığımızda ise, geleneksel iletişim araçlarıyla yapılan propagandalar daha maliyetli ve tek yönlü olurken internet üzerinden yapılan propaganda ve iletişim faaliyetleri daha ekonomik olmakta ve katılıma daha çok imkan tanımaktadır.

İletişim teknolojilerinin karşılaştırılması Tablo-1’de gösterilmiştir.

⁵⁶ Timisi, ss. 125-126

⁵⁷ Uğur ve Bilici, s. 494

Tablo-1: İletişim Teknolojilerinin Karşılaştırılması

Araç	Alıcı	Zaman	Etkileşim	Alan	Hız	Biçim	Maliyet
Kişilerarası							
Diyalog	1-1	Eş zamanlı	Tam	Yerel	Hızlı	Görsel/İşitsel	Düşük
Mektup	1-1	Eş zamansız	Yok	Küresel	Yavaş	Metin	Düşük
Telefon	1-1	Eş zamanlı	Tam	Küresel	Hızlı	İşitsel	Düşük
Yayın							
Radyo	1-çok	Eş zamanlı	Kısmi	Bölgesel	Hızlı	İşitsel	Düşük
T.V	1-çok	Eş zamanlı	Kısmi	Küresel	Hızlı	Görsel/İşitsel	Düşük
İnternet							
E- posta	1-1	Eş zamansız	Kısmi	Küresel	Hızlı	Metin	Düşük
Tartış lis.	1-çok	Eş zamansız	Kısmi	Küresel	Hızlı	Metin	Düşük
Web	1-çok	Eş zamansız	Yok	Küresel	Hızlı	Çoklu	Düşük
Chat	Çok-çok	Eş zamanlı	Var	Küresel	Hızlı	Metin	Düşük
Haber grupları	Çok-çok	Eş zamansız	Kısmi	Küresel	Hızlı	Metin	Düşük
Sanal konf.	Çok-çok	Eş zamansız	Var	Küresel	Hızlı	Görsel/İşitsel/ Metin	Düşük

Kaynak: Nilüfer Timisi, Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Ankara: Dost Kitabevi, 2003,

s.126

II. Yeni İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Değişim

Bilgi ve iletişim alanında yaşanan hızlı gelişmeler toplumsal ve siyasal hayatın hemen her alanını yoğun bir şekilde etkilemektedir. Toplumsal gelişme ve değişimin en önemli unsuru olan teknolojik gelişmelerin ekonomik alana, sosyal alana, politik ve kültürel alana yansması belli bir zaman almakta ve belli bir süreci izlemektedir. Bu süreçte şöyle işlemektedir;

Bir teknolojik yenilik, buluş ortaya çıktıktan sonra, onu üretim sürecinde, (ekonomik alanda) kullanırız. Yani teknolojik yeniliğin ilk yansıdığı ve kullanıldığı alan, ekonomik süreçtir.⁵⁸ Yeni teknolojilerin ekonomik süreçten sonra etkilerinin yansıdığı ikinci alan sosyal alandır. Çünkü yeni teknolojilerin üretim sürecinde kullanılması yeni işbölümü ve uzmanlaşmaların doğmasına neden olur. Bunun sonucunda sosyal alanda yeni meslekler ve sosyal gruplar ortaya çıkar, bu yeni oluşan meslekler ve sosyal gruplar örgütlenerek kendi seslerini duyurma çabası içine girerler ve yeni sosyal grupların politik mücadelesi gündeme gelir. Yani teknolojik yenilenmenin, ekonomik ve sosyal alandan sonra politik alanı etkilemesi söz konusudur. Ekonomik, sosyal ve politik yapıların teknolojik yenilenmeden yansıyan etkilerle değişim geçirmesinden sonra, bu sürece en geç katılan ve en son tepki veren toplumsal alan kültürel alandır. Çünkü insanlar geçmişten aldığı değer, norm, davranış kalıpları ile dünya görüşlerini korumak isterler.⁵⁹ Ancak teknolojik yenilikler sonucunda ve bu teknolojik yeniliklerin transferi sonucunda insanlar geçmişten aldıkları değer ve normları kaybederek çok farklı bir sürece doğru sürüklenirler.

A. Yeni İletişim Teknolojilerinin Ekonomik Yapıya Etkileri

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi sonucu toplumsal yapıda önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Yaşanan teknolojik gelişmelerin temeline baktığımızda, 1970'lere dayandığını görürüz. Çünkü 1970'lerin ikinci yarısından sonra bilgi ve iletişim teknolojilerinin çok hızlı bir şekilde gelişmesi ve günlük hayatın bir parçası haline gelmesiyle, yeni ve farklı düşünce tarzları, davranış biçimleri ortaya

⁵⁸ Erkan, s. 93

⁵⁹ Erkan, s. 94

çıkmaya başlamıştır. Bilgisayar ağlarının gelişmesiyle zaman ve mekan sınırları aşılmış, dünyanın her yerinden her çeşit ve kültürden insan birbiriyle anında iletişim kurabilmeye başlamıştır. Her türlü ses ve görüntü iletimi, tasarımı yaşamın artık vazgeçilmez unsurlarını oluşturmuştur.⁶⁰ Yaşanan bu gelişmeler çağımızın “bilgi toplumu” olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Ancak yine de pek çok bilim adamı ve aydın içinde yaşadığımız toplumu, “sanayi toplumu” olarak ifade etmektedir. Diyebiliriz ki içinde yaşadığımız toplum bir geçiş süreci içindedir. Yani günümüzde sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru geçişin yaşandığı bir sürecin içinde bulunmaktayız. Bu anlamda “Bilgi toplumu temelde, endüstri toplumunun gün geçtikçe güç ve prestij kaynağının enformasyon olduğu yeni bir toplumsal yapıya yerini bıraktığı bir dönüşümü ifade etmektedir.”⁶¹ Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler toplumları bilgi toplumuna götürmekte en önemli etkidir. Bu yüzden yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal yapıda yarattığı etkileri bilgi toplumu çerçevesinde incelemek yerinde olacaktır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, sanayi devrimine göre çok hızlı üretim yapılmasına olanak tanınması ve yaşam biçimini etkilemesinin sonucu, bilgi toplumuna geçiş süreci, sanayi toplumuna geçiş sürecinden çok daha hızlı bir şekilde yaşanmaktadır. Tarıma dayalı geleneksel toplum yapısından sanayi toplumuna dönüşüm uzun yıllar almıştı. Buna karşılık bilgi toplumu daha ilk yıllarında önemli ve köklü değişiklikler getirmiştir. Bu durum bilgi toplumunun, insanlığa getireceği değişim ve dönüşümün, sanayi toplumundan çok daha derin ve köklü olacağının bir göstergesidir.⁶² Sanayi toplumu olarak ifade edilen dönemin temel özelliği yaşamın büyük ölçüde fabrika çevresinde şekillenmiş olmasıdır. Buhar makinasının icadından beri fabrika, toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal olayları etkileyen ve yönlendiren en önemli etken olmuştur. Oysa bilgi toplumunda yaşam büyük ölçüde bilgi çevresinde şekillenmektedir. Bilginin insanları etkileme ve şekillendirme gücü daha yüksektir. Bilgi hızlı bir şekilde sınır tanımadan dolaşabilmektedir. Buna karşılık emek, sermaye ve mal

⁶⁰Hakan Altıntaş, “Sanal Bürokrasiden E-Devlete Teorik Yaklaşımlar,” http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=237, (3.10.2003)

⁶¹ Haluk Alkan ve Zeki Şimşek, “İnternet ve Yönetime Katılım: Potansiyel ve Olasılıklara İlişkin Bir Değerlendirme,” **Türk İdare Dergisi**, Sayı 418, Mart 1998, s. 173

⁶² Erkan, ss. 10-12

sonludur, ama bilginin sınırı yoktur. Bu nedenle de bilgi toplumunda bilgi, sanayi toplumuna göre daha etkili ve daha hızlı bir dönüşümü beraberinde getirecektir. Hızlı bir dönüşümü beraberinde getiren bilgi toplumunun toplumsal hayatımızda ne gibi değişiklikler getireceğini anlayabilmek için öncelikli olarak bilgi toplumunda yükselen değerlerin neler olduğunun ve bu yükselen değerlerin neticesinde ekonomik, toplumsal ve siyasal yapıda ne gibi değişiklikler olduğunun incelenmesi gerekir. Bu anlamda öncelikli olarak bilgi toplumunun yükselen değerlerini açıklayalım.

Bilgi toplumunda bilgi üretimi ve iletimi yaygın hale gelmekte, üretilen bilgi bir sektör haline dönüşmektedir. Bilgi toplumunda, bilgi organizasyonları gelişmekte, bireysel bilgi üretiminden çok organizeli bilgi üretimi önem kazanmaktadır. Bu organizeli bilginin hem bireyin hem de toplumsal gelişmenin temelini oluşturduğu görüşü yaygınlaşmaktadır. Bunun sonucunda da sürekli öğrenen birey, öğrenen örgüt ve öğrenen toplum oluşmaktadır.⁶³ Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu ortaya çıkan bilgi toplumunda ülkeler farkında olmasa da tarım, sanayi, hizmet sektörlerinin yanısıra bilgi sektöründen de söz edilmektedir. Hatta bilgi sektörü bir çok ülkede sanayi toplumunda en büyük payı almaya başlayan hizmet sektörünün önüne geçerek sürükleyici sektör olmaya başlamıştır.⁶⁴ Bunu ABD, İngiltere, Japonya gibi bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yeniliklerin kaynağı olan ülkelerde işgücünün sektörel dağılımını inceleyerek de görebiliriz; Bkz. (Tablo-2,Tablo-3, Tablo-4)

Tablo-2: ABD' de İşgücünün Sektörel Dağılımı

Yıllar	1860	1900	1950	1960	1990
Tarım	40,6	35,3	11,9	6	2,4
Sanayi	37	26,8	38,3	34,8	18,5
Hizmet	16,6	25,1	19	17,2	32,3
Bilgi	5,8	12,8	30,8	42	46,8

Kaynak: Bahri Zengin, "Teknoloji ve Siyasal Yozlaşma," *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 14, Mart-Nisan 1997, s.1237

⁶³ Sabri Tekir, "Bilgi Toplumu ve Politik Sistem üzerindeki Etkileri," *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 19, Ocak- Şubat 1998, s. 413

⁶⁴ Bahri Zengin, "Teknoloji ve Siyasal Yozlaşma," *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 14, Mart- Nisan 1997, s.1237

Tablo-3: İngiltere’de İşgücünün Sektörel Dağılımı

Yıllar	1860	1900	1950	1960	1980
Tarım	20,3	8,2	5,2	3,9	2,8
Sanayi	47,2	45,4	39,9	36,1	30,8
Hizmet	26,9	34	27,1	26,9	24,5
Bilgi	5,6	12,4	27,8	36,6	41,9

Kaynak: Bahri Zengin, “Teknoloji ve Siyasal Yozlaşma,” *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 14, Mart-Nisan 1997, s.1237

Tablo-4: Japonya’da İşgücünün Sektörel Dağılımı

Yıllar	1960	1970	1980	1990
Tarım	32,5	19,3	9,8	6,3
Sanayi	29,4	32	37,6	36,6
Hizmet	20,7	24,1	23,1	22
Bilgi	17,4	24,6	29,2	35

Kaynak: Bahri Zengin, “Teknoloji ve Siyasal Yozlaşma,” *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 14, Mart-Nisan 1997, s. 1238

Yukarıdaki tablolardan da anlaşıldığı gibi bilgi sektörünün payı işgücü sektörlerinde giderek artmaktadır. Yani iletişim ve bilgi teknolojilerinin hızla gelişimi, yeni meslek yapıları, yeni üretim ilişkileri ve yeni sosyal yapılar ile yoğun olarak bilginin üretildiği ekonomik sistem olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁵

Sanayi toplumunda, fiziksel emek, maddi üretim gücü, modern fabrika, imalat sanayileri, işbölümü, üretim ve tüketimin ayrılması, yüksek kitlevi tüketim gibi maddi değerler ön planda olup, alınıp satılan şeyler arazi, petrol, otomobil gibi insan makine emeğinin bileşiminin oluşturduğu gerçek anlamda (ellerimizle dokunabildiğimiz) şeylerdir. Oysa gelişen iletişim ve bilgi teknolojilerinin doğurduğu bilgi toplumunda zihinsel emek, bilgi üretim gücü, iletişim ve bilgi endüstrileri gibi entelektüel endüstriler, sinerjik ekonomi, yüksek kitlevi bilgi üretimi gibi değerler ön plana çıkmaktadır.⁶⁶

⁶⁵ Hasan Çoban, *Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş*, TC Başbakanlık ve DPT Yayınları, 1996, s. 48

⁶⁶ Tekir, s. 413

Sanayi toplumunda ekonomik yapı pazara yönelik mal üretimi, sermaye birikimi, iş bölümü, üretim ve tüketimin fabrika ve konut olarak ayrılması, üretimde uzmanlaşma, arz- talep ilkesi ve rekabet gibi unsularca belirlenirken, dönüşüm sürecinde ortaya çıkan yapıda maddi malların üretimi yerine bilgiye dayalı üretimin ön plana çıkacağı, insani sermayenin esas kaynak olacağı birlikte üretim ve kullanımda paylaşımın olacağı, toplumsal yararı gözetmenin önemli olması gibi temel özellikler ekonomik yapıyı oluşturacaktır. Ekonomik yapı sanayi toplumunun mübadele ekonomisinden, bilgi toplumunun sinerjik ekonomisine dönüşecektir.⁶⁷

Yaşanan dönüşümle birlikte meslek yapısında şöyle bir değişim gözlenmektedir. Sanayi toplumunu karakterize eden mavi yakalı fabrika işçilerinin yerlerini robot ve bilgisayar destekli makinalar alması buna karşılık hizmet ve bilgi sektöründe çalışan beyaz yakalı bilgi işçilerinin sayısının ise gittikçe artması.⁶⁸ Bilgi işçileri olarak adlandırılan bu yeni çalışan sınıf, bilgi üreticileri (bilim adamı, mühendis, doktor vb.), bilgi taşıyıcıları (öğretmenler, profesyonel iletişim işçileri vb.), bilgi işlemcileri (idari işler ve sekreterlik vb.), altyapı personeli (makine operatörleri, bakım personeli vb.) şeklinde oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır.⁶⁹ Bu bilgi işçileri tek bir işveren ya da işveren durumundaki herhangi bir kuruluşa bağlı değillerdir. Örneğin bilgisayar uzmanları için büyük bir mağazada, bir üniversitede, hastanede, devlet dairesinde ya da bir borsa acentasında çalışmak pek farklı değildir. Onlar için önemli olan donanımın en son teknolojiye uygun olması ve verilen görevin becerilerini ortaya koymayı gerektirecek biçimde onları zorlamasıdır. Yani bilgi işçisinin değer sistemi içinde ticari değerler ikinci plandadır ve performans engelmiş gibi bile görünebilir. Artık çalıştıkları kuruluşa çoğunluğu oluşturmasalar da, normları ve standartları koyanlar, giderek daha büyük oranda bilgi işçileri olmaktadır.⁷⁰

Endüstri ilişkilerinde kurumların önemini ön plana çıkaran, işçi kesiminin sendikaları ve işçi partileri gibi araçları kullanarak ekonomik ve siyasal

⁶⁷Mustafa Kurt, "Bilgi Toplumuna Geçiş ve Bilgi Toplumunun Ekonomik Yönü," http://www.bilgiyoneti.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=205, (3.10.2003)

⁶⁸ Zengin, s. 1237

⁶⁹ Vesysel Bozkurt, **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1997, s. 111

⁷⁰ Peter Drucker, **Yeni Gerçekler**, Çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 188

ağırlıklarını hissettirdikleri dönem artık ortaya çıkan bilgi toplumuyla geride kalmıştır. Dönüşüm sürecinde, geleneksel endüstri ilişkileri sisteminin önemli aktörlerinden olan işçi sendikalarının güç ve rollerinde değişimler gözlenmektedir. Bu değişimlerin en önemlisi sendikalaşma oranlarındaki düşüş eğilimidir. Sendikalaşma oranlarındaki düşüş eğiliminin sebebi de üstün vasıflı elemanların hak taleplerinde sendikayı bir aracı olarak kullanmak yerine, kendi beceri ve vasıflarına güvenden kaynaklanan bireysel taleplere ve pazarlığa ağırlık vermesidir. Bu da, yeni teknolojilerin getirdiği yeni iş ilişkileri ortamında kurum olarak sendikaların sadece sosyolojik bir kuvvet ve baskı aracı olarak öneminin azalmasını değil aynı zamanda çalışanlar için yavaş yavaş bir ihtiyaç olmaktan çıkmasını da beraberinde getirmektedir.⁷¹

Yeni iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda üretim sürecinde de büyük değişiklikler yaşanmaktadır. Fordist üretim anlayışı olan ve endüstri toplumunun özelliğini yansıtan üretim sürecinden post- fordizm olarak adlandırılan esnek üretim sürecine geçilmiştir. Fordist üretim sürecinin en belirgin özelliği kitleselliktir. Bu anlayışa göre her işçi fazla beceri gerektirmeyen basit iş parçalarından birini yapmaktadır. Yani işçiler son derece basit olan tek bir işi yapmaya yöneltilmiştir. Bu üretim anlayışında bir işçinin görevi sabahdan akşama kadar sadece ya parça kesmek ya araca teker takmak ya da vida sıkıştırmak gibi işlerden ibarettir. Bilgi toplumuyla birlikte ortaya çıkan post-fordist üretim süreci ise, çok amaçlı robotların kullanıldığı, daha yaratıcı ve sürekli yenilenmelere fırsat veren esnek üretim sistemini ifade etmektedir.⁷² Post Fordist üretim sürecinde yeni teknolojiler sayesinde bilgi anında toplanabilmekte ve işlenmekte ve bunun neticesinde de stoklar en aza indirilebilmektedir. Bunun yanısıra bilgisayar destekli makinalarla, müşteri taleplerine uygun çeşitler üretilerek, hem mamul stokları azaltılmakta, hem de tesislerin daha hızlı çalışması sağlanmaktadır.⁷³ Ayrıca Post Fordist üretim sürecinde zihinsel olmayan çalışma asgariye çekilmekte ve bütün işleri bir vida sıkıştırmak olan işçiler eski işlerini terk ederek, tamamen zihinsel çalışmanın yoğun olduğu bir

⁷¹ Numan Kurtulmuş, **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, ss. 198-199

⁷² Çoban, s. 49

⁷³ Zengin, s. 1238

alana yerleşmektedirler. Ortega'nın kitlelerin isyanı adlı kitabında da belirttiği gibi çalışanlar kitle olmaktan çıkarak, özel nitelikleri olan bir azınlık olmaya başlamışlardır.⁷⁴

Dönüşüm sürecinde ortaya çıkan önemli değişimlerden birisi de sanayi toplumunda gözlenen dev örgütlerin egemenliğinin yerini küçük ve orta boy işletmelerin almasıdır. Bugün küçük girişimciler milyarlarca dolarlık pazarları büyük firmaların ellerinden almaya başlamışlardır. Örneğin sadece yedi çalışanı bulunan Old Jefferson Tile adlı bir şirket 1998 yılında 500 bin doları bulan satışı ile Avrupa'ya ihracatta bulunmaktadır veya iki çalışanı bulunan bir yayınevi, dağ köyündeki evlerinde çalışarak dünya çapında faaliyette bulunan büyük firmalarla rekabet edebilmektedir. Yani yeni bilgi ve iletişim teknolojileri, çalışılan yer ile bulunulan yerin önemini azaltmaktadır. Bugün firmaların pek çoğu ulus aşırı hale gelmiştir. Yine bu yeni teknolojiler sanayi toplumundaki merkezileşme eğiliminin tersine üretim ve yönetim sürecinde ademi merkezileşmeye fırsat sağlamaktadır. Yönetim, planlama, üretimin yönlendirilmesi ve üretim artık farklı yerlerde yapılabilmektedir. Dolayısıyla merkez her yerdir.⁷⁵

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde kaydedilen gelişmeler ve küresel ekonominin önündeki engellerin kaldırılmasıyla, gümrükleri bertaraf edilmiş, zorlukları ve engelleri temizlenmiş bir küresel dünya pazarı oluşmakta, küresel ekonominin olanca hızıyla büyüdüğü ve genişlediği görülmektedir.⁷⁶

Bahsedilen bu değişimlerle birlikte bilgi toplumu insanın, gelecekteki amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik çabaları bilişim teknolojisinin imkanları ile sürekli bilgi üretirken, sistemin temel özelliğini yenilikler oluşturmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan ekonomik sistem ismini bu özellikten alarak “yenilikçi piyasa ekonomisi” olarak adlandırılmaktadır.⁷⁷

Yenilikçi piyasa sistemi, bireyin yetenek ve başarısını ön plana çıkaran özgürlükçü, toplumsal dengeleri katılımcı örgütlerle ve gönüllü kuruluşlarla kurduğu için sosyal, yenilikleri ile doğayı sömürmek yerine ikame ettiği için

⁷⁴ Zengin, s. 1240

⁷⁵ Bozkurt, ss. 75-82

⁷⁶ Nusret Ekinci, “Türkiye'nin Vizyonu:XXI. Yüzyılda Çağı Yakalamak,” http://www.isguc.org/arc_view.php, (3.10.2003)

⁷⁷ Çoban, s. 48

ekolojik ve bilişim teknolojisinin bilgi üretimini yeniliklere dayandırdığı için yenilikçi özelliğe sahip olacaktır.⁷⁸

B. Yeni İletişim Teknolojilerinin Sosyal ve Kültürel Yapıya Etkileri

Yukarıda bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimlerin öncelikli olarak ekonomik yapıyı değiştirdiğini daha sonra da sosyal yapıda değişimlere yol açtığını söylemiştik. Şimdi meydana gelen teknolojik gelişmelerin toplumun sosyal ve kültürel yapısında ne gibi değişikliklere yol açtığını inceleyelim.

Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri toplumdaki bireylerin ve bireye ilişkin değerlerin daha çok önem kazanmasına yol açmıştır. İnsanın kendini kanıtlaması, yeteneklerini geliştirmesi ve kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçları oluşmakta olan bilgi toplumunda karşılanabilir hale gelmektedir. Yoğun bilgi üretimi, sanayi toplumunda olduğu gibi, olmuş olayların açıklanmasına yönelik olmaktan çok, geleceğe yönelik hale gelmiştir. Geleceğe yönelik bilgi, bireyin kendini kanıtlamak, yeteneğini geliştirmek ve gerçekleştirmek için koyduğu amaçların gerçekleştirilmesi şeklini almıştır. Bireyin tutum ve davranışlarını gelecek beklentileri belirleyeceği için, bilgi toplumunda bilgi üretiminin etkisi daha çok ileri besleme şeklinde oluşmaya başlamıştır.⁷⁹

Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri bir taraftan bireyin konumunu güçlendirirken, öte yandan sanayi toplumunun otorite, disiplin, bağlılık, erkeklik, fiziki kabiliyetler, rekabet, saldırganlık, tutumluluk, hırs, güvenlik gibi değerlerinin yerini, karşılıklı danışma, unisex, özgürlük, bireysellik, gerçek, güzellik gibi iyimser bakış açısını ifade eden değerlerin almasına yol açmıştır.⁸⁰

Bununla birlikte, gelişen teknolojiler sayesinde insanların büyük bir bölümü evde çalışabilme olanağı elde etmektedir. Çalışanlar işlerinin bir bölümünü veya tümünü evde yapabilirlerse her iş değiştirişte ev değiştirmek zorunda kalmayacaklardır. Bu zoraki hareketliliğin bireyler üzerinde doğurduğu baskı ve geçici kişisel ilişkilerin azalması, toplum yaşamına katılmanın çoğalması sonucunu getirir. Örneğin, bir aile bir semte taşındığı zaman, eğer o aile bireyleri

⁷⁸ Erkan, s. 174

⁷⁹ Erkan, s. 165

⁸⁰ Bozkurt, s. 31

bir iki yıl içinde yeniden başka bir yere taşınmak zorunda kalacaklarını hissederlerse, çevredeki örgütlere katılmak, sıkı fıkı arkadaşlıklar kurmak, yerel politikaya karışmak ve genel olarak o topluluğun yaşamına kendilerini adamak için çaba sarf etmezler.⁸¹

İletişim ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, mülkiyet ve refah anlayışlarında da değişiklik getirmiştir. Bilişimsel bilginin sürekli yenilenmesi ve tekel olarak tutulması söz konusu olmadığı için, bilgi toplumu gelir, refah ve servet dağılımı açısından daha adil bir durumdadır. Yine bilgi toplumunda insanların kendilerini kanıtlama yarışı, bilgi üretiminin devamlılığını sağlayan rekabet yarışı şeklinde olacaktır ve insanlar rekabet yarışı içinde olmadığı, duygusal tatmin bulduğu sıcak bir ortama ihtiyaç duyacaktır. Bu nedenle de bireyin duygusal tatminin sağlandığı bir aile yapısı önem kazanacaktır. Bu yapı içinde ortak özellikler, değerler ve amaçlar ile ortak mekan ve çıkarlara sahip kişilerin oluşturduğu örgüt ve birliklerin ikincil sosyal yapı olarak daha da güçlenmesi söz konusu olacaktır. Bu sosyal grupların, örgütlenmiş gruplar olarak sivil yaşamda ağırlıkları ve etkinlikleri belirleyici olacaktır. Bu açılardan baktığımızda bilgi toplumu sanayi toplumuna göre daha örgütlü ve daha katılımcı olacaktır. Oluşan bu sosyal gruplar arası zıtlasmalar, sanayi toplumundaki sınıf çatışmalarının düzeyine hiçbir zaman ulaşamayacaktır.⁸²

Böyle bir ortamda "yenilik yaratma", "yeniden yapılanma", "sürekli değişim", "sürekli dönüşüm" gibi kavramlar güncel yaşamda sıkça kullanılacak ve insan değerinin ve insanlar arası ilişkilerin daha yoğun ve daha belirgin olarak önem kazanması söz konusu olacaktır.⁸³

Yine bu dönüşüm sürecinde toplumsal bütünleşme düzeyi, sosyal, ekonomik ve politik açılardan artma gösterecektir. Çıkar çatışmasından çok, çıkar uzlaşması ile gelecekteki ortak amaçları gerçekleştirmeye yönelik dayanışmacı gruplar ön plana çıkacak ve çatışmaların çözümü için, sanayi toplumuna göre, bilişim teknolojisi içinde daha adil ve nesnel çözüm seçenekleri gündeme gelecektir.⁸⁴

⁸¹ Toffler, **Üçüncü Dalga**, ss. 276-277

⁸² Çoban, s. 44

⁸³ Timuçin Yalçınkaya, "Bilgi Toplumunda Yaratıcılığın Artırılmasında Sinerjik İlişkinin Rolü," http://www.isguc.org/arc_view.php, (3.10.2003)

⁸⁴ Erkan, s. 167

Küçük gönüllü kuruluşların yarattığı sosyal grupların oluşturduğu alt kültürlerin, toplumda çeşitli gerilimler ve çatışmalar yaşanmasına öncüllük etmesi ve hatta bireysel teröre yol açması oluşan toplumsal yapıda gündeme gelecektir. Bununla birlikte, insanlar bilgi ve iletişimdeki gelişmeler sonucunda iş başında geçirdikleri zaman azaldığı için daha çok boş zamana sahip olmakta ve bu bağlamda eğlence ve dinlenmeye yönelik hizmet üretilen alanlarda yeni istihdam olanakları elde edilmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi iletişimin küresel bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Küresel iletişim düzeni, eğlence ve bilgi hizmetlerinin telekomünikasyon ile birleştiği bir özellik taşımaktadır. Kablolu televizyon ve uydu yayınları ile birlikte, bilgisayar temelli iletişim hizmetleri, elektronik bankacılık ve alışveriş, video ve etkileşimli hizmetler, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığı ile kitlesel medyanın ötesinde, kişiselleşmiş medya ve bireysel seçim çağını başlatmıştır. Küresel iletişim düzeni çerçevesinde iletişim özgürlüğü, fikir ve enformasyonun serbest dolaşımı söz konusu olmuştur.⁸⁵ İletişim ürünlerinin uluslar arası dolaşımı ve enformasyon teknolojilerinin farklı mekanları birbirine bağlama kapasitesi bu araçların yeni yurttaşlık ve kültür politikalarının mekanları olarak konumlanmalarını getirmiştir. Artık iletişim belirli sınırlar içinde gerçekleşen niteliğini aşmıştır. İletişim teknolojilerinin sınırları aşması, toplumsal bilgiyi küresel dolaşıma sokması yurttaşlık anlayışını da değiştirmiştir. Yurttaşlık, ulus devlet, sınıf gibi toplumsal bağlılıkların ötesinde yeni aidiyet biçimleri içinde tanımlanmaya başlamıştır.

Toplumsal yapıda meydana gelen bu değişiklikler bireylerin sahip olduğu değer, norm ve davranış kalıplarına, yani kültür sistemine yansımıştır. Farklı değerlerin ve niteliklerin olması, toplumda çeşitlilik anlamına gelmektedir. Çeşitlerin bir araya gelmesi katılımcılık zihniyetini geliştirmiştir. Bunun sonucunda da kültürel alanda değerlerin, davranış biçimlerinin etkileşimi ve kültür alışverişi meydana gelmektedir.⁸⁶ Meydana gelen kültür alışverişine baktığımızda bu kültür alışverişinin özerk, özgün ve farklı kültürel oluşumlara

⁸⁵ Timisi, ss. 114-115

⁸⁶ Mustafa Kemal Şan, "Sanayi Sonrası Toplum Kuramları,"http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=269, (3.10.2003)

olanak tanımadığını, tam tersine dünya çapında egemen tek bir kültürün oluşumuna katkıda bulunduğunu görebiliriz. Çünkü bilgi ve iletişim teknolojileri kültür hizmetlerinin niteliğini tanımlayan ve üreten tekelleşmiş bir kültür ve eğlence pazarının doğmasına yol açmaktadır. Bu da beraberinde elektronik sömürgecilik kavramını doğurmuştur.

Elektronik sömürgecilik, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ithaliyle kurulan ve yabancı mühendisler, teknik elemanların görev aldığı, ilgili resmi protokollerin söz konusu olduğu iletişim araç ve gereçleri aracılığı ile, değişen ölçü ve boyutlarda yabancıların değerlerini, yaşam biçimlerini ve beklentilerini egemen kılarak yerli ve özgün kültürleri; ulusal düzeyde gerçekleştirilmeye çalışılan toplumsallaşma süreçlerini değiştirebilecek bir bağımlılık ilişkisidir.⁸⁷

Elektronik sömürgecilikte, ekonomik sömürgecilikte gerek duyulan işinin bedenine gerek duyulmamakta, tam tersine zihinlere ihtiyaç duyulmaktadır. Yabancı Batı ülkelerinden ithal edilen kitle iletişim ürünleri aracılığıyla, üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan insanların davranışları, duyguları, inançları, yaşam biçimleri, tüketim ilişkileri, gözleri, kulakları etki altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu karmaşık durum, ithal edilen ekonomik modellerin, teknolojilerin ve kitle iletişim araçlarının geleneksel yapılarına ters düştüğünü, daha doğrusu kitlelerin bu ithal yapıya hazırlıksız yakalandığını göstermektedir.⁸⁸

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yukarıda belirtilen olumsuz durumları gündeme getirmesinin yanı sıra bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler kültür ve sanatta post modern dönemi beraberinde getirmiştir. Post modern kültür de, yapısal olarak sınırlanmış olan içinde yaşadığımız topluma bir alternatif olarak sunulmaktadır. Post modern dönem, zihinsel gelişmenin yol açtığı yeni ufuklar içinde, hayal gücünün yarattığı, yapay algılamalar dünyasında insanların hoş vakit geçirmesine hizmet etmektedir. Ancak bu yapay algılamalar

⁸⁷ Mc. Phail, "Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni," **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Çev. ve Der. Yusuf Kaplan, İstanbul: Rey Yayınları, 1996, s. 150

⁸⁸ Tekinalp, s. 104

dünyasında insan giderek yalnızlaşmakta ve yalnızlaşan insanları tekrar bir araya getirecek yeni güçler aranmaya çalışılmaktadır.⁸⁹

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler dini ve ahlaki değerlere de yeni boyutlar kazandırmaktadır. Maddi değerler üzerine kurulan ahlak anlayışından maddi olamayan değerlere doğru bir geçiş gündeme gelmektedir. Gönüllü kuruluşlar ve örgütlerin geliştirdiği ortak değerler, toplumun değerler sistemini değiştirmektedir. Değer yargılarında çeşitlenme ve çoğullaşma grupsal değerleri ön plana çıkarmaktadır. Bunun neticesinde de grupsal değerler ve inançlar yaygınlık kazanmakta ve ulus veya sınıfla bütünleşen bireyden, sosyal grupta bütünleşen bireye yönelim ağırlık kazanmaktadır.⁹⁰

C. Yeni İletişim Teknolojilerinin Siyasal Yapıya Etkileri

Teknolojik gelişmenin ekonomik, sosyal ve kültürel alandan sonra etkilediği diğer bir alan da siyasal alandır. Toplumsal yapıdaki değişimler sonucu belli amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelen sosyal gruplar oluştuğunu yukarıda söylemiştik. Oluşan bu sosyal gruplar, politikada doğrudan veya dolaylı olarak belirleyici olmakta ve politik gücün kullanımının yerelleşerek katılımcılığa yönelmesine imkan vermektedirler.

Günümüzdeki gelişmelere bakarak sanayi toplumuna özgü siyasal sistemlerin bitmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, emek ve sermaye etrafında yoğunlaşan siyasal kutuplaşma sona ermeye başlamıştır. Zengin'in de belirttiği gibi.⁹¹

“Sanayi toplumuna damgasını vuran emek-sermaye çatışması, belli bir süre daha geri kalmış ülkelerin gündemini oluşturmaya devam edecektir, ancak bu ülkelerde bile uzun ömrü olmayacaktır. İletişim ve bilgi teknolojileri geliştikçe, emeği güçlü konuma getiren sosyalizm gibi, sermayeyi güçlü konuma getiren kapitalizm de sona ermek zorunda kalacaktır.”

⁸⁹ Özçağlayan, s. 199

⁹⁰ Erkan, ss. 171-172

⁹¹ Zengin, s. 1241

Siyasal açıdan önemli olan konu kitle demokrasisinin son bulmasıdır. Çünkü toplum kitle olmaktan çıkmakta ve insanların ihtiyaçları dolayısıyla siyasal talepleri de değişmekte ve çeşitlenmektedir. Teknolojinin sunduğu imkanlar sayesinde insanlar politikacılardan giderek daha çok talepte bulunmaya başlamışlardır. Dolayısıyla oluşan toplum yapısında egemen demokrasi Toffler'a göre "mozaik demokrasi", Masuda'ya göre ise "katılımcı demokrasi" olacaktır.⁹²

Dönüşüm sürecinde toplumsal yapı çoğunluğun çok sayıda nitelikli azınlıktan oluşması şeklinde şekillenecektir. Bu nedenle özünde kitlesellik ve kitle egemenliği gibi sanayi toplumuna özgü kalıpların yer aldığı temsili demokratik sistem, hak merkezli bir anlayış temelinde gelişmek, kendini yenilemek, yeniden yapılanmak zorunda kalacaktır. Bunun anlamı da çıkar merkezli partiler ve politikaların son bulmasıdır. Sanayi toplumunda çıkar, toplumsal ve siyasal yapının merkezidir. Bilgi toplumunda ise çıkar bir başka şeye yerini bırakacaktır. Çünkü bilgi toplumunda çoğunluğu oluşturan nitelikli azınlıklar kitle değildir. Çıkarlarının kollanması arzu edilse bile, bilgi toplumunda çıkar, nitelikli azınlıklar için tek ve öncelikli bir değer olamaz. Kısaca çıkar merkezli yapı bilgi toplumunda hak merkezli bir yapıya yerini terk etmek zorundadır. Bu hak merkezli yapının özellikleri Zengin'e göre şunlar olacaktır:

a) Bütün grupların katılacağı insan haklarına ilişkin konularda bir uzlaşmanın olduğu yeni bir toplumsal sözleşme yapılacaktır. Toplumu oluşturan kişilerin, kurumların ve grupların birbirleri üzerinde egemenlik kurmaları suç sayılacaktır.

b) Yasama yürütmeden ayrılacak ve sivil topluma terk edilecektir.

c) Yürütme ve yürütme meclisi çoğunluk esasına göre seçilecektir.

d) Yürütmeyi denetleyecek, yürütmenin aldığı kararları gözetim altında tutacak sivil toplum örgütleri oluşturulacaktır.

e) Yürütme meclisi haklara dokunmayacak. Ancak bu hakların amacı doğrultusunda, daha kolay kullanımını esas alan düzenlemeler yapılacak ve bu düzenlemeler mutlaka referanduma sunulacaktır.

⁹² Bozkurt, s. 33

f) Son olarak da süresi dolmadan yürütme ve yürütme meclisi doğrudan halk tarafından görevden alınabilecektir. Yani yasama alanında doğrudan, yürütme alanında ise temsili demokrasiye geçilecektir.⁹³

Ayrıca yaşanan dönüşüm ile birlikte devletin merkeziyetçi, vatandaşına güven duymayan karakteri de değişecektir. Devletin ekonomideki görev ve fonksiyonları büyük ölçüde özel sektöre devredilecek kamu sektörü önemini kaybedecektir. Hatta zorunlu kamu hizmetlerinin büyük bir kısmı özel sektörün yapısı içinde sözleşme esasına göre yerine getirilecektir.⁹⁴

Yine iletişim ve bilgi teknolojileri sayesinde dünya küresel bir köy haline alacak ve küreselleşen dünyada siyasi yapılarda da küreselleşme yaşanacaktır. Siyasal alanda küreselleşme, devlet, toplum, birey ilişkisinin yeniden tanımlanmasını gerekli kılacaktır. Küreselleşme sürecinde, ulus devletin hakimiyeti sarsılmıştır. Politik toplumun sınırlandırılması ve sivil toplumun güçlendirilmesi talepleri, insan hakları, temel özgürlükler, hukuk devleti, demokrasi gibi tüm toplumların önem verdiği konular, ulusal egemenliğin alanından çıkıp, uluslar arası konular haline gelecektir.⁹⁵

Devlet örgütünde çalışanların sayısı azalacak, merkezi bürokrasinin yükünün önemli bir kısmı yerel birimlere ve örgütlere aktarılacak, diğer önemli kısmı da bilgi bilişim sistemi ve bilgi bankalarından, doğrudan ulaşılabilir duruma gelecektir. Bu durum merkezi bürokrasiyi küçültecektir. Bilişim sisteminde elde edilebilen kamusal hizmetlerin artması, bugünkü bakanlıkların etkisini, teknik uzmanlığa dayalı bir kontrol merkezine dönüştürecektir. Bunun sonucunda bakanlıkların politik gücü bugüne göre düşecektir. Kısacası politik ve ekonomik gücün yerine organizasyon, katılım ve bilgi gücü geçecektir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal hayatımıza getirdiği yenilikler tablo-5'de özetlenmektedir.

⁹³ Zengin, s. 1242

⁹⁴ Tekir, s. 414

⁹⁵ Mehmet Aktel, **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2003, ss. 59-60

Tablo-5:Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Açıdan Bilgi Toplumu

	SANAYİ TOPLUMU	BİLGİ TOPLUMU
EKONOMİK YAPI	Ulusal Ekonomi	Küresel Ekonomi
	Fiziksel Sermayeye Dayalı Ekonomi	İnsan Kaynaklarına ve Bilgi Sermayesine Dayalı Ekonomi
	Endüstriyel Organizasyonlar	Bilgi Tabanlı Organizasyonlar
	Standart Üretim(Kitlese Üretim)	Esnek Üretim
SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPI	Çekirdek Aile	Birey Merkezli Farklı Aile Biçimleri
	Güvenlik Sağlayıcı Kurumlaşmalar	Bireysel Yetenekleri Geliştiren Kurumlaşmalar
	Uyumluluk, Seçkinlik, Sosyal Sınıf vb. Değerler	Bireysellik, Çeşitlilik, Katılımcılık vb. Değerler
	Kitleselleştirilmiş Dönemsel Eğitim	Bireyselleştirilmiş Yaşam Boyu Eğitim
SİYASAL YAPI	Uluslar arası Çatışma ve Polarizasyon	Uluslar arası uyum ve Küresel Bağlamada Siyasal Entegrasyonlar
	Merkeziyetçilik	Adem-i Merkeziyetçilik
	Ulus-Devlet	Küresel ve Bölgesel Organizasyonlar
	Güvenlik Amaçlı Yönetim	Yurttaş Odaklı Yönetim

Kaynak: Ahmet Nohutçu, “Tekno Ekonomik Paradigma Dönüşümünden Yeni Demokratik Yönetim Mekanizmalarına: Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Devlet ve Kamu Yönetimine Etkileri,”[http:// www.bilgiyonetimi.org/cm/ pages/mkl_gos.php](http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php), (3.10.2003)

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN SİYASAL HAYATTA KULLANIM İMKANLARI

I. Yeni İletişim Teknolojileri ve Yönetmel Alan

A. İşletme Yönetimlerinde Yeni İletişim Teknolojileri

İletişim teknolojilerindeki gelişmelerin siyasal hayata ne gibi yansımaları olduğunu açıklamadan önce yönetmel alanda bu teknolojilerin kullanılmasının ne gibi etkileri olduğunu incelemek, konuyu daha açık bir şekilde ortaya koymak bakımından önemlidir.

1. Elektronik Ticaret

İletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, ekonomik sistemde (ticarete), kuruluş yeri yapısında ve girişimci tipinde büyük değişimlere yol açmıştır. Aynı zamanda bu gelişmeler yönetim anlayışını ve işletme yapısını da etkilemiştir.

İletişim teknolojilerinin ve internet kullanımının hızla gelişmesi ile yeni bir ekonomik düzen ortaya çıkmıştır.⁹⁶ Küçük ve büyük ölçekli her tür işletme artık kendisine gerçek dünyanın yanında sanal ortamda da bir mekan edinmektedir. İster yalnızca işletmeyi tanıtmak amaçlı, ister ürünlerini online olarak satmak amaçlı olsun, işletmeler internete iyice adapte olmaktadır. İnternet teknolojileri kişilerin ve şirketlerin faaliyet sınırlarını tamamen değiştirmeye başlamıştır. Alıcı ve satıcılar çok daha hızlı bir şekilde sipariş verebilir ve alabilir duruma gelmişlerdir.⁹⁷ Alıcılar böyle bir ortamda bilgilenmekte ve güçlenmekte, satıcılar ise birebir pazarlamayı dünyaya yayabilmekte ve global bir piyasaya hızla ulaşabilmektedirler.⁹⁸ Yaşanan bu gelişmeler sonucunda geleneksel ticaret elektronik hale gelmiştir ve elektronik ticaret kavramı doğmuştur.

Elektronik ticaret, elektronik ortam üzerinden bir takım ürün ve hizmetlerin alınıp satılması, diğer bir deyişle geleneksel ticaretin elektronik ortama sığması ya da taşınmasıdır. Ticaret kelimesi sadece ticari faaliyetleri değil, aynı zamanda

⁹⁶Memet Civan, "E- Ticaret ve Kobilerin Geleceği," http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=187, (8.10.2003)

⁹⁷"E- Ticaret," <http://www.kykonline.com/e-haftasi/e-ticaret.htm>, (8.10.2003)

⁹⁸Şevki Özgener, "Küçük ve Ortaboy İşletmelerin E- Ticarete Adaptasyonu ve Devletin Rolü," http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=214, (8.10.2003)

satış sonrası ürün desteği, pazarlama, reklam vb. süreçleri de içine almaktadır.⁹⁹ Elektronik ticaretin geçmişi 1980'li yıllardan daha eskiye dayanmaktadır. Eskiden televizyon ve telefon aracılığıyla yapılan katalog satışı da bir tür elektronik ticaret olarak kabul edilmektedir. Ancak bu tarz elektronik ticaret, günümüzde yapılan elektronik ticaret kadar etkili olamamıştır.

Elektronik ticaret, temel olarak iki tip faaliyeti kapsar: *Dolaylı elektronik ticaret*, gerçek malların elektronik siparişi, posta hizmetleri veya ticari taşıyıcılar kullanarak geleneksel kanallar üzerinden fiziksel olarak teslim edilmesi gerekenlerden oluşmaktadır. *Doğrudan elektronik ticaret ise*, bilgisayar yazılımları, eğlence içerikleri veya küresel ölçekte bilgi hizmetleri gibi fiziksel varlığı olmayan malların ve hizmetlerin on-line sipariş, ödeme ve teslimidir. Hem dolaylı, hem de doğrudan elektronik ticaret belirli olanaklar sunmaktadır. Genellikle her ikisi de aynı firmalar tarafından sağlanmaktadır. Örneğin online yazılım satan bir firma, aynı ürünü rafta paket içinde de satmaktadır. Elektronik ortamda açık ve kapalı ağlar üzerinden yapılan, mal (taşınır, taşınmaz) ve hizmet (bilgi servisleri, danışmanlık, finans, hukuk, sağlık, eğitim, ulaştırma vb.) ticareti, sayısal biçime çevrilmiş yazılı metin, ses, video görüntülerinin işlenmesi ve iletilmesi, ürün tasarımı, üretim, doğrudan tüketiciye pazarlama, üretim izleme, sevkiyat izleme, tanıtım, reklam ve bilgilendirme, sipariş verme, sözleşme yapma, banka işlemleri ve fon transferi, konşimento gönderme, gümrükleme, ortak tasarım geliştirme ve mühendislik, kamu alımları, elektronik para (sanal para) çıkarma, elektronik hisse alışverişi ve borsa, açık arttırma, sayısal imza, e-noterlik, güvenilir üçüncü taraf işlemleri, vergilendirme ve vergi toplama, fikri mülkiyet haklarının transferi, kiralanması vb. işlemleri elektronik ticaret kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁰⁰

Teknolojik gelişmelerin ürünü olan internetin önlenemez gelişimi ve sunduğu sınırsız pazar, elektronik ticaretin bu denli hızlı ve yaygın olarak gelişmesinin ardında yatan nedendir.¹⁰¹ E-ticaretin hızlı gelişimini devam

⁹⁹ Aslı Küçükgörkey, "Yeni Ekonomi ve E-Ticaret," http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=193, (8.10.2003)

¹⁰⁰ Murat Çetinkaya, Serdar Altınok ve İ.Halil Sugözü, "E- Ticaret ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri," http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=244, (8.10.2003)

¹⁰¹ Küçükgörkey, (8.10.2003)

ettirmesinde elektronik ortamda pazarlanacak mal ve hizmetlerin kaliteli olması, güvenilir olması ve tüketiciye değer kazandırma anlayışının hakim olması önem taşımaktadır.

E-ticaret genelde altı kategoride değerlendirilmektedir. Bunlar; işletmeden işletmeye e-ticaret, işletmeden tüketiciye e-ticaret, işletme içi e-ticaret, tüketiciden tüketiciye e-ticaret, yönetimden tüketiciye e-ticaret ve yönetimden işletmeye e-ticarettir. İşletmeden işletmeye e-ticaret, iki şirket arasında elektronik ticaretin yapılmasıdır. Tedarikçilerden sipariş almak, fatura almak veya ödeme yapmak için bir şebekeyi kullanan şirketin yaptığı ticarettir. İşletmeden tüketiciye e-ticaret, tüketiciler arasında elektronik ticaretin yapılmasıdır. Burada herhangi bir firmanın ürünlerini, ürünlerinin özelliklerini ve fiyatlarını adeta bir mağaza vitrinindeymiş gibi internet web sayfasından tanıtması ve alternatifli ödeme yöntemleri sağlayarak tüketicinin bilgisayarın başından ayrılmasına gerek kalmadan ürünü satın alması söz konusudur.¹⁰² İşletme içi e-ticaret, bir organizasyon içinde yapılan ticarettir. Büyük organizasyonlar çeşitli işletme birimleri arasındaki ticari işlemlerini bu yolla yürütebilirler. Tüketiciden tüketiciye e-ticaret ise, yeni başlayan bir uygulamadır. Kişilerin kendi eşyalarını rasgele insanlara satmalarınıdır. Yönetimden tüketiciye e-ticaret, hükümet ile tüketiciler arasında yapılan elektronik ticarettir. Buna aynı zamanda e-devlet uygulaması denmektedir. Yönetimden işletmeye e-ticaret ise, hükümet ile şirketler arasındaki tüm işlemleri kapsamaktadır.¹⁰³

2. Elektronik Ticaret ve Değişim

Elektronik ticaret bir çok açıdan değişimler yaratmaktadır. Bunlardan en önemlisi pazar ve pazaryeri kavramında meydana gelen değişikliklerdir. İnternet'in ticari yönü konusunda öne çıkan en önemli nokta, doğrudan pazarlama uygulamalarına getirdiği yeni bakış açısıdır. Networklerin ve PC'lerin (bilgisayar) birbirine bağlanması ile oluşan elektronik ortamın sanal pazar yeri; online networklerin ve PC haberleşmelerinin ve dijital karşılıklı etkileşimli ortamların gücünü kullanarak pazarlama hedeflerine ulaşmayı anlatmaktadır. Pazarın yerel ölçekten daha küresel bir ölçeye doğru gelişmesi, geleneksel yapı

¹⁰² Küçükgörkey, (8.10.2003)

¹⁰³ Özgener, (8.10.2003)

içerisinde pazara girişte değişik zorluklar yaşayan KOBİ'ler için pazara girişte engellerin azalması nedeniyle yeni fırsatlar yaratmaktadır. Bir diğer önemli değişim bilginin niteliği ve ulaşım şeklinin değişmesidir. Bilgi tek yönlü sunulan bir kavramdan daha çok etkileşimli hale gelmekte, anında ve sürekli olarak erişilebilmektedir. Bu ise pazarda açıklık sağlayıcı bir unsur olmaktadır. Aynı zamanda iletişim olanağı sonucu zaman kavramı da değişmekte ve zaman gerek işletmeler gerekse tüketiciler açısından daha etkin ve hızlı bir şekilde kullanılabilir hale gelmektedir. Bu anlamda kişilerin zamandan tasarruf elde etmesi sağlanmaktadır. Tüm bunların yanısıra, firmaların örgütsel yapısında da değişimler ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴ Yeni teknolojiler bilgi akışını hızlandırıp, kararların daha kısa sürede alınmasını, zaman ve kaynak tasarrufunu ve dolayısıyla işletme verimliliğinin yükselmesini sağlamaktadır. Bu gelişmeler de işletme içi işbölümü yapısını değiştirmektedir. Bu yapılanmada işletme, merkeziyetçi yapıdan ademi merkeziyetçi örgütlenme yapısını almakta ve çok sayıda kişiye yeteneklerine ve bilgilerine göre yöneticilik fırsatı yaratmaktadır.¹⁰⁵

İnternet ve bilgi teknolojileri insan kaynakları yönetim anlayış ve uygulamalarını da derinden etkilemektedir. Günümüzde işletme iş süreç ve faaliyetlerinin tam zamanlı elektronik çözümlerle desteklendiği, etkileşimli, esnek ve bilgisayar ile bütünleştirilmiş yeni bir anlayış egemendir. Bu çerçevede e-insan kaynakları ortaya çıkmıştır. E-insan kaynakları, kurum içi bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin kullanımının artması ve işletme içi ağlarda bilgi portalı oluşturulmasıyla hız kazanmıştır. Böylelikle işletmelerin insan kaynakları konusunda yaşadıkları güçlüklerin kolayca aşılması, uzman işgücünün bulunması, yönetilmesi, elde tutulması, bürokrasinin azalması, kağıtların ortadan kaldırılması ve maliyetlerin düşürülmesi sağlanmıştır.¹⁰⁶

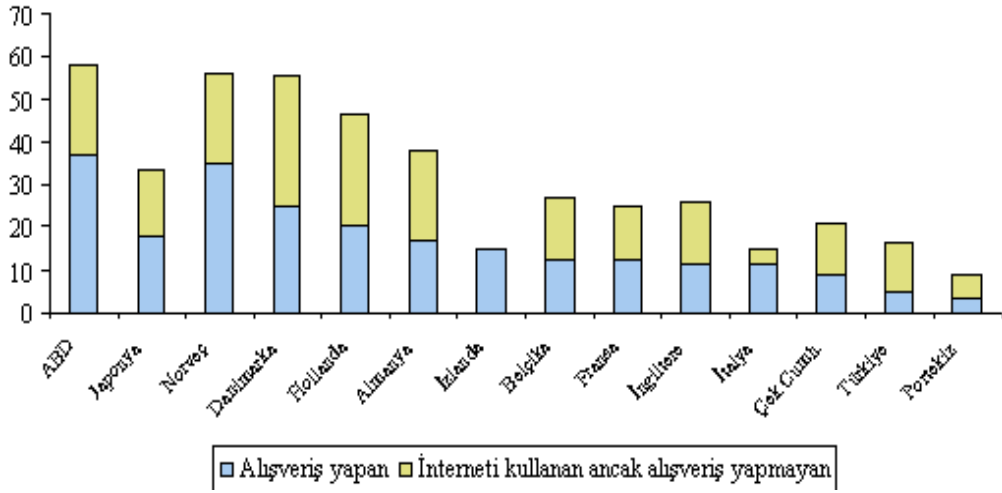
Genç bir nüfus yapısına sahip ülkemizde, son yıllarda internet kullanımında görülen artış elektronik ticaretin gelişmesi için önemli bir altyapı oluşturmaktadır. Türkiye'de İnternet ilk olarak 1993 yılında kullanılmaya

¹⁰⁴ İsmail Güneş, "Elektronik Ticaret ve Kobiler İçin Yeni Fırsatlar," http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=214, (8.10.2003)

¹⁰⁵ Erkan, s. 180

¹⁰⁶ Murat Erdal, "Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi(E- HRM)," http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=158, (8.10.2003)

başlanmış ve özellikle 1999 yılından itibaren İnternet kullanıcılarının sayısında hızlı artış yaşanmıştır. İnternet kullanımı bakımından bazı Avrupa ülkelerinin önünde yer alan Türkiye, elektronik ticaret konusunda daha alt sıralarda yer almaktadır. İnternet kullanımında, Portekiz, Slovakya, Polonya ve İtalya'dan önce gelen Türkiye, İspanya ve Çek Cumhuriyeti ile yakın oranlara sahiptir. Elektronik ticarete ise sadece Portekiz'in önünde ve Slovakya ile aynı orana sahiptir.¹⁰⁷ Bu durumu şekil-1'deki grafikte görebiliriz..



Şekil-1: Ülkelerin Elektronik Ticareti Kullanım Oranları

Kaynak: İbrahim Güran Yumuşak, "E- Ticaretin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Türkiye Örneği Üzerine Bir Değerlendirme," http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=173, (8.10.2003)

B. Kamu Yönetimi Birimlerinde Yeni İletişim Teknolojileri

Teknolojik gelişmeler birey ile yönetim arasındaki ilişkileri yeniden şekillendirmektedir. Bunun sonucunda kamu hizmetleri vatandaşlara-topluluklara, bilgi ve iletişim teknolojileri (özellikle internet) aracılığı ile ulaştırılmaya başlanmıştır.¹⁰⁸ İnternet teknolojilerinin kamu hizmetlerini sağlamada kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kamu sektörünün işleyiş verimliliği büyük ölçüde artmakta ve devlet vatandaşla bir tık kadar yakın olmaktadır. İsteyen herkesin dünyanın her yerinden bilgiye ulaşımının sağlanması şeffaf devlet anlayışını beraberinde getirmekte ve devlet-vatandaş

¹⁰⁷ Yumuşak, (8.10.2003)

¹⁰⁸ Aktel, s. 103

ilişkilerini farklı bir düzeye taşıyarak¹⁰⁹ devletin imajını yeniden şekillendirmekte ve devleti geleneksel devletten e- devlete dönüştürmektedir.

1. Elektronik Devlet

Elektronik devlet ya da kısaca “e-devlet” kavramı, “vatandaşların ve aynı zamanda özel kurum ve kuruluşların kamu kurumlarıyla olan mal, hizmet ve bilgi alışverişi şeklindeki ilişki ve işlemlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla elektronik ortamda gerçekleştirilmesidir.”¹¹⁰ Elektronik devlet temel olarak kamunun hizmet verdiği alanlarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla daha şeffaf, vatandaşa yakın, daha ucuz ve daha iyi çalışan bir idari yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında elektronik devlet yeni bir kavram olarak karşımıza çıksa da elektronik devlette yeni olan şey kullanılan araçlar ve bu kavramın altında yatan özelliklerdir. Şöyle ki, kamu, toplumsal yaşamda bilginin en yoğun olarak üretildiği, toplandığı, dağıtıldığı, kullanıldığı ya da belirli amaçlarla gizlendiği sosyal bileşendir. Kamunun sahip olduğu bu bilgileri ihtiyacı olan insanlara sunması ve onlara hizmet etmesi devletin ortaya çıkmasından bu yana gerçekleştirdiği bir görevdir. Bu anlamda elektronik devletin amacı da aynıdır. Fakat amaca ulaşmak için kullandığı araçları farklıdır.¹¹¹

Devletin amacını gerçekleştirmek için kullandığı araçlar devletin elektronikleşmesini ve böylece yirmi dört saat hizmet verebilme imkanını doğurmuştur. Elektronikleşen devletle “zamansal” ve her yerden ulaşma imkanı doğduğu için “mekansal” bir rahatlama söz konusu olmuştur.

Elektronik devlet uygulamalarından asıl beklenti, yerel yönetim sınırları içinde yaşayan insanların internet aracılığı ile devlete ilişkin her türlü bilgiye ulaşabilmesi, yerel yönetim çalışanları ve diğer vatandaşlarla iletişim kurabilmesi, sanal konferanslar ve sohbet kanalları ile yerel yönetim sorunları

¹⁰⁹ Ramazan Altınok, “İnternet, Demokrasi ve Devlet,” <http://inet-tr.org.tr/turkce/yazilar/cbt-net3.htm>, (18.08.2003)

¹¹⁰ Can Aktan, “E-Devlet,” <http://www.canaktan.org/politika/e-devlet/kavram.htm>, (8.10.2003)

¹¹¹ Murat İnce, **Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar**, T.C. Başbakanlık ve DPT Yayınları, 2001, ss. 21-23

hakkında etkileşimde bulunabilmesi, çeşitli form ve raporları yerel yönetim yetkililerine sunabilmesidir.¹¹²

Yine hızlı ve kısa sürede sonuç veren e-devletle, tüm bürokratik zorlamalar yüzünden vatandaşlar tarafından ulaşılamayan evrakların olduğu, yavaş işleyen bir kurum olarak nitelendirilen devlet, hızlı ve verimli sonuçların alındığı bir kuruma dönüşerek artı bir saygınlık kazanmıştır.¹¹³ Bu noktada şu soruyu cevaplamak önemlidir. Peki devletin saygınlığını artıran ve vatandaşların devlete bakış açısını değiştiren elektronik devlet uygulaması ile sunulan hizmetler nelerdir? Elektronik devlet uygulaması ile sunulan hizmetler üç türdür.

- a) Bilgi verme hizmetleri (tek yönlü),
- b) İletişim hizmetleri (çift yönlü),
- c) Online işlem hizmetleri (tek ya da çift yönlü).

Devlet tarafından sunulan bu hizmetlerin dağılımı şu şekilde işlemektedir: Kamu kurumlarından kamu kurumlarına, kamu kurumlarından firmalara ve kamu kurumlarından vatandaşlara. Kamu kurumlarından kamu kurumlarına gerçekleştirilen elektronik hizmetler, devletin çeşitli kurumlarının eşgüdümlü ve verimli çalışmasını, kaynakların etkin kullanımını ve kurumlar arası bilgi alışverişini sağlamaya yöneliktir.¹¹⁴ Kamu kurumlarından vatandaşlara yönelik gerçekleştirilen hizmetler de gelir vergisi bildirim, tahakkuku ve ödenmesi, kamusal iş bulma kurumları aracılığı ile iş arama, sosyal güvenlik işlemleri (İşsizlik yardımları, çocuk yardımları, burslar, vb.), pasaport ve ehliyet gibi kişisel belgelere ilişkin başvurular, araç kaydı için başvuru, inşaat izinleri için başvurular, polise başvuru, kamuya açık kütüphanelere erişim, doğum ve evlilik için gerekli belgelerin alınması için başvurular, yüksek öğrenim kurumlarına kayıt başvuruları, adres değişikliğinin bildirilmesi, sağlıkla ilgili servislerdir. Kamu kurumlarından firmalara yönelik gerçekleştirilen hizmetler ise, çalışanlara ilişkin sosyal katkı paylarının ödenmesi, kurum vergisinin bildirim ve tahakkuku, katma değer vergisini bildirim ve tahakkuku, yeni şirket kaydı için

¹¹² Aktel, s. 106

¹¹³ Ünal Şentürk, "Değişen Paradigmalar Bağlamında E-Devletin Toplumsal Boyutları," http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php.?nt=200, (8.10.2003)

¹¹⁴ Volkan Ersoy, "Geleceğin Adı Bilgisayarlaşma," **Microsoft Life Dergisi**, Sayı 16, Eylül- Ekim-Kasım 2002, s. 17

başvuru, istatistik toplayan kurumlara bildirim, mal bildirimi, çevresel izinler için başvuru ve kamu ihaleleridir.¹¹⁵ E-devlet sunduğu bu hizmetlerle toplumdaki her kesimden insanın faydasının artırmasını sağlamıştır.

Elektronik devletin vatandaşlara yönelik faydaları: E- devlet uygulamasının yaygınlaşmasının vatandaşlar açısından en önemli faydası, karşılarında dokunulmaz ve erişilmez bir devlet değil, her zaman bilgi alabilecekleri, etkileşime girebilecekleri, idealinde tek noktadan bütün kurumlarına ulaşabilecekleri bir devletin bulunmasıdır. Devletin bürokratik yapılanmasının en azından hizmet sunma aşamasında devreden çıkarılması, sorulara yanıt alma, hizmetleri elde etme sürelerini kısaltır. Bilgiye erişim konusunda şehir ile kırsal kesim arasındaki fark azalır. Böylece de bilginin merkezi olan şehirlere uzak olmanın dezavantajları ortadan kalkar.¹¹⁶ Yurttaşların müşteri, kamu yönetimi faaliyetlerinin de hizmet olarak görüldüğü, kalite/fiyat performansı ölçütlerinin uygulandığı elektronik devlet ile vatandaşların yaşam kalitesi, bilgiye erişim olanakları artar ve çeşitlenir.¹¹⁷

Vatandaşların devlete 24 saat ulaşabilmeleri, vatandaşların kendilerini ilgilendiren konularda daha çok söz sahibi olma imkanını beraberinde getirir ve vatandaşların katılımcılık düzeyini artırır. E devletle ortaya çıkan bu imkanlar, mevcut demokrasi anlayışını da değiştirme eğilimini doğurmuştur ve bu anlamda e- demokrasi kavramı doğmuştur. Bu konuya ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

Kamu kuruluşlarına yönelik faydalar: E- devlet uygulamasının yaygınlaşması devlet açısından maliyetlerin düşmesini ve verimliliğin artmasını sağlar. Görevlerin ve sunulan hizmetlerin yürütülmesi için gerekli olan kağıda dayalı işler, hem birim işlem süresini uzatmakta hem de maliyetleri ve dolayısıyla kamu cari harcamalarını artırmaktadır. Bu artış ise yıllar itibariyle yükselmektedir. E-devlet uygulamaları, bu maliyetleri ve süreleri azaltacak, etkinlik ve verimliliği arttıracaktır.¹¹⁸ Kamu hizmetlerinde işlem verimliliği

¹¹⁵ Oktay Özger, "E- Devlet İle İlgili Türkiye'nin Geleceği," **Gov.tr Dergisi**, Sayı 1, 2001, s. 3

¹¹⁶ Oktay Özger, "E- Devlet Uygulamalarının Avantajlarıyla Daha İyi Bir Yaşam," **Gov.tr Dergisi**, Sayı 2, 2002, ss. 2-3

¹¹⁷ Uçkan, s. 45

¹¹⁸ Elif Yüçetürk, "Türk Kamu Yönetiminde e- Devlet Uygulamaları ve Tabana Yayılabilme Yeteneği Bakımında Bir Değerlendirme: Bolu Örneği," http://www.bilgiyoneti.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=225, (8.10.2003)

artarken, işlem maliyetleri düşer, hatta işlem süresi ve işlemin hata oranı azalır. E- devlet uygulaması veri, belge ve dökümanların elektronik ortamda saklanmasını ve paylaşımını sağlar. Bu sayede bilgiye ulaşım hızlanır ve bu bilgilerden daha etkin yararlanma imkanı doğar. Kamu yönetiminin tüm birimlerinin birbirleri arasındaki bağlantı ve ilişki güçlenir.¹¹⁹

Kamu kurum ve kuruluşları işlerine odaklanma fırsatı bularak, gerçek anlamda yeni hizmetler üreten, yatırımları yönlendiren kurumlar haline gelirler ve idari departmanlara bölünmüş, hantal, hiyerarşik yapılanmalarını müşteri odaklı servis sağlayıcı yapılar haline dönüştürürler.¹²⁰

Firmalara yönelik faydaları: Elektronik devlet sunduğu imkanlar sayesinde firmaların devletle olan ilişkilerindeki bürokratik engellerin azalmasını sağlamıştır ve firmaların devletle iş yapma potansiyelini artırmıştır. Elektronik devletin uygulanması ile faaliyetlerini gerçekleştiren firmalar devletle ilgili işlem süreçlerini kısaltmış ve böylece zamandan tasarruf sağlamışlardır. Devletin elektronikleşmesiyle küresel ekonominin gereklerine uygun alanlarda ekonomik atılımlar gerçekleştirilme olanağı elde edilmiştir.¹²¹ Yine elektronik devlet uygulaması ile bilgisayar/internet okur yazarlığı artmış ve iş dünyasının bilgiyi katma değer olarak kullanmasının önü açılmıştır. E- devlet uygulamaları, firmalara elektronik ticaret yapma imkanı sunarak, firmaların ulaşabileceği pazarları genişletmiş ve kârlılık/ verimliliklerinin artmasını sağlamıştır. Firmalar açısından sağlanan faydalarda ülkenin ekonomik bakımdan daha güçlü bir hale gelmesine ve dolayısıyla toplumsal bakımdan kalkınma fırsatının doğmasına yol açmıştır.

Elektronik devletle geleneksel devlet yapısında meydana gelen değişimler tablo-6'da özetlenmiştir.

¹¹⁹ Uçkan, s.45

¹²⁰ Özger, "E- Devlet Uygulamalarının Avantajlarıyla...", s. 3

¹²¹ Özger, "E- Devlet Uygulamalarının Avantajlarıyla...", s. 3

Tablo-6: Geleneksel Devlet / E- Devlet Karşılaştırması

Geleneksel Devlet	E-Devlet
Pasif yurttaş	Aktif- müşteri yurttaş
Kağıt temelli iletişim	Elektronik iletişim
Dikey/hiyerarşik yapılanma	Yatay/koordineli ağ yapılanması
Yönetimin veri yüklemesi	Yurttaşın veri yüklemesi
Eleman yanıtı	Otomatik sesli posta, çağrı merkezi vb
Eleman yardımı	Kendi kendine yardım/Uzman yardımı
Eleman-temelli denetim mekaniz.	Otomatik veri güncellemesiyle denetim
Nakit Akışı/çek	Elektronik fon transferi(EFT)
Tek tip hizmet	Kişiselleştirilmiş/Farklılaştırılmış hizmet
Bölümlenmiş/ Kesintili hizmet	Bütünsel/Sürekli/tek-duraklı hizmet
Yüksek işlem maliyetleri	Düşük işlem maliyetleri
Verimsiz büyüme	Verimlilik yönetimi
Tek yönlü iletişim	Etkileşim
Uyruk ilişkisi	Katılım ilişkisi
Kapalı devlet	Açık devlet

Kaynak: Özgür Uçkan, **E- Devlet, E- Demokrasi ve E- Türkiye**, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, s. 47

2. Elektronik Devletin Ortaya Çıkma Süreci

Elektronik devletin ideal hale gelebilmesi için bazı aşamalardan geçilmesi ve altyapı hazırlıklarının yapılması gerekir. Bu anlamda ideal elektronik devletin özellikleri şunlar olmalıdır:

a) Ölçeklenebilirliğin olanakları ve sınırlarını teknolojik, kurumsal ve politik olarak araştırarak, birbiriyle uyumlu çalışabilen güvenli sistemler geliştirme özelliği,

b) İnternet teknolojileri sayesinde kamu kurum ve kuruluşları tarafından sunulan bilgilere erişimi sağlayan, elektronik vergilendirme sistemini mümkün kılan, vatandaşların demokratik süreçlere katılması için yöntem ve ölçümler geliştirme özelliği,

c) İnternet kullanımının kamu sektöründe ve halk arasında daha yaygın hale gelmesiyle yeni hizmetler verme özelliği,

d) Devlet tarafından verilen hizmetlerin özel girişim ve sivil toplum kuruluşları ile başka kuruluşlar tarafından verilmesinin sağlanması,

e) Bilginin araştırılması, seçilmesi, analizi ve paylaşımı için geliştirilecek teknolojilerin kamu görevlilerinin karar verme süreçlerini derinden etkilediği, bu teknolojilerin kullanımıyla birlikte, halk katılımı ve açık devlet kavramlarının mümkün kılınması,

f) Kamu sektöründe, elektronik arşivleme ve kayıt yönetiminin gündelik hayatın bir parçası haline gelmesi özelliği,

g) Daha gelişmiş ve sürekli gelişmeleri takip eden bilgi teknolojileri yönetiminin varolması özelliği,

h) Araştırma kaynaklarının kullanılabilir bilgi sağlama ve uygulanabilir yöntemler geliştirebilmesi özelliği,

ı) Devlette gerçekleştirilecek ileri düzeydeki tüm bilişim teknolojisi uygulamalarının, politikalar, süreçler, bilgi ve teknoloji ile bütünleştirilmesi özelliği.¹²²

¹²² Aktan, (8.10.2003)

Yukarda sayılan özelliklere sahip ideal elektronik devlete ulaşabilmek için bir takım yaklaşımlar benimsenmelidir:

a) Bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasının birinci şartı, vatandaşları müşteri olarak görme yaklaşımının kamu çalışanlarına benimsetilmesidir. Bu anlayışta vatandaşlar, kamu hizmetini talep eden müşterilerdir ve hizmetlerde müşterilerin(vatandaşların) talepleri doğrultusunda şekillenmelidir.

b) Yapılacak düzenlemenin daha az harcama ile daha çok iş yapmak üzerine kurulması ilkesinin benimsenmesi.

c) Verilecek hizmetlerde açıklık ilkesinin benimsenmesi. Verilen hizmetlerin her vatandaş tarafından açık ve anlaşılır olması gerekir. Ancak hizmeti alan bireye ait kişisel bilgiler ile şirketlere ait bilgiler söz konusu olduğunda gizlilik prensibi korunmalıdır. Kamu yararının gerektiği durumlarda gizli tutulması gereken belgeler olacaktır. Ancak bunların dikkatlice seçilip, diğerlerinin mümkün olduğunca kullanıma açık olması sağlanmalıdır.

d) Başta sistemi çalıştıracak olan kamu personelinin yeni sisteme uyumunu sağlayacak eğitim programları olmak üzere, kullanıcıların bilgisayar okur-yazarlığının artırılması, bilinçlendirilmesi ve sisteme güven duymalarını sağlanması için gerekli çalışmaların yapılması.¹²³

İdeal elektronik devletin gerçekleştirilmesi için bu sayılan ön hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Ayrıca, Kurumların tek tek e-kuruma dönüşüm projelerinin hepsini sahiplenen ve bu projeler arasında uyumu sağlayan bir üst birim (lider) gereklidir.¹²⁴ Bu üst birimin hangi birim olacağına da ülkeler kendileri karar vermelidir. E-devlet uygulamasının geliştirilmesine yönelik hükümetlerin politikası şu şekilde olmalıdır:

a) Kısıtlayıcı şartların kaldırılması: Daha az ve özellikle daha az detaylı ve müdahaleci kurallar ve yasal düzenlemeler.

¹²³ İnce, ss. 15-19

¹²⁴ Sedef Seçkin Büyük, "Yarının E-Devlet'i," **Digital Capital Dergisi**, Sayı 2, Haziran 2003, s. 7

b) Bağımsız yönetim birimlerinin oluşturulması: Bağımsız birimlere sorumluluk verilmesi.

c) Özelleştirme: Kamu yönetimi birimleri tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin özel kesimlere devredilmesi.

d) Uzaktan yönetim: Müdahaleci politika ve yasal düzenlemelerden vazgeçilmesi ve çeşitli alanlarda kendi kendini düzenleme veya birlikte düzenleme anlayışının kabul edilmesi.

e) Politikaların birlikte üretilmesi: Politika oluşturulması için toplum ve hükümet kesimlerinden oluşan politika ağlarının oluşturulması.

f) Enformatikleşme: Kamu yönetimi birimlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının sağlanması.

Elektronik devlet uygulaması için üst birime karar verildikten sonra önem verilmesi gereken diğer bir husus güvenlik olmalıdır. Elektronik devlet oluşumunda bilgi güvenliği vazgeçilmez ve önceliği çok yüksek uygulamalardan biridir. Bilgi güvenliği konusunda en belirgin ve yaygın uygulama elektronik imza ve sayısal imza konusunda görülmektedir. E- devlet oluşumunun en önemli ayaklarından birisi elektronik imzadır. Başta elektronik satın alma işlemleri olmak üzere, belge hazırlama, onaylama gibi işlemlerin birçoğunda kullanılacak olan elektronik imza bir anlamda elektronik noter oluşumunun da temelini oluşturmaktadır.¹²⁵

Elektronik imza, gönderici kişinin kimliğini belirleyen, gönderilen mesajın içeriğinin değiştirilmediğini garantileyen sayısal bir koddan ibarettir. En önemli özelliği ise kolaylıkla taşınabilmesi, kopyalanamamasıdır.¹²⁶

Elektronik imza şu şekilde uygulanmaktadır:

1. Karşı tarafa yollanacak mesaj kişinin özel anahtarı ile bazı özel algoritmalar kullanılarak şifrelenir. Bu işlem, kişiye özel sayısal imzayı

¹²⁵ Ali Devecioğlu, “Devletin E-Devlet Olabilmesini Teminen Yeniden Yapılandırılması,” http://bilisimsurasi.org.tr/listeler/tbs-e-devlet/mar/att-0023/01-e-devlet_yeniden_yapilanma_raporu.doc, (25.08.2003)

¹²⁶ Şeyma Öncel, “E-İmza Zamanı,” **Digital Capital Dergisi**, Sayı 1, Mayıs 2003, s. 6

oluşturur. Böylece bilgi transferi sırasında herhangi bir kırılma sonucu bilginin çözülebilmesi engellenir.

2. Karşı taraf, mesajı aldıktan sonra elindeki gönderene ilişkin açık anahtar ile mesajı deşifre eder. Deşifre sonucu, mesajın doğru kişiden gelip gelmediği ve transfer sırasında herhangi bir kırılmaya maruz kalıp kalmadığı belirlenir.

Elektronik yaşamın gelişebilmesi ve tarafların birbirlerini sorunsuzca tanıyabilmelerinin önemli şartı; elektronik ortama ve açık ağ sistemine güvenin sağlanmasıdır. Bu nedenle, taraflar arası iletilerde, bilginin gizliliği, bütünlüğü ve tarafların kimliklerinin doğruluğu kurulacak olan teknik ve yasal altyapı ile garanti edilmelidir.¹²⁷ E-devlet uygulamalarında vatandaşların kendileriyle ilgili bilgilerinden ve yapılan işlemlerin güvenli olmasından daha önemli bir unsur düşünülemez.

3. Elektronik Devlet Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar

E-devlette karşılaşılan ilk sorun lider insiyatifidir. İdeal bir idari sistemde liderlik unsuru, gelişmelerin sağlanabilmesi açısından oldukça önemlidir. İyi bir lider olabilme insiyatifine sahip kurumlar ve kişiler amaçlanan hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlayabileceklerdir. Bu yüzden elektronik devlet uygulamasının sağlanabilmesi için, bu konuda bilgili, dünyadaki elektronik devlet uygulamalarını takip eden, yeniliklere açık bir lidere ihtiyaç vardır. Lider sadece kamu yönetiminin en üst sıralarındaki kişi olarak düşünülmemelidir. Bunun yanında orta ve alt kademedeki liderlerin özelliklerinin de oldukça fazla önemi vardır.

Elektronik devlette karşılaşılan diğer sorun da eğitim ve kamu zihniyetinin dönüşüm sorunudur. Elektronik devletin iki tarafındaki kişilerin yani hem kamu hizmetini sunan, hem de bu hizmete erişmek isteyenlerin, eğitime, yeteneklerini geliştirmeye ve yeni sisteme adapte olmak için zamana ihtiyaçları vardır.¹²⁸

Vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanması uzun bir süreç gerektirir. Vatandaşlara kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulabilmesi için vatandaşların eğitimi konusu, devletin üzerinde durması gereken bir

¹²⁷ Devecioğlu, (25.08.2003)

¹²⁸ İnce, s. 31

konudur. Aslında vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerine bir an önce adpte olması kendi lehlerine çok olumlu sonuçlar doğuracaktır. Çünkü her vatandaş aynı zamanda elektronik devletin hizmetini talep eden kişidir.

Elektronik devlet açısından diğer bir sorun istihdam sorunudur. İstihdam sorunu, esas itibariyle kişilerin devletin elektronik sürece geçmesi bakımından işlerini kaybetme tehlikesi ile karşılaşmasıdır. Kamuda çalışan personellerin yeniden iş bulmak zorunda olmaları işsizlik sorununu artıracaktır.¹²⁹

Hızlı, ucuz ve herkes için erişilebilir internet hizmetinin sağlanması konusu da diğer bir sorundur. Bu soruna dijital bölünme denilmektedir. Ulusal ve uluslar arası ölçekte yaşanan ve giderek artan eşitsizlik, e-devlet projelerinin demokratik ve adil bir ortamda gelişmesini tehdit etmektedir.¹³⁰ Ancak buradaki olumsuzluğu gidermek, ağa erişimin kioks olarak tabir edilen ve uzun süredir ülkemizde de kullanılan bir sistemle sağlanması ile mümkün olmaktadır. Bu kiokslarla merkeze bağlı terminaller sayesinde, bir bilgisayara sahip olmadan vergi, su vb gibi faturaların internet üzerinden ödenmesi sağlanabilir.

Kamu bilgilerine erişmede seçicilik önemli bir konudur, gizlilik gerektiren kamu bilgilerinin belirlenmesi ve bu bilgelere net aracılığı ile girilmemesinin sağlanması bir diğer sorunu oluşturmaktadır. Kamu hizmetleri çok geniş bir alana yayılmış olduğundan, vatandaşın kamu kurumları ile, şirketlerin kamu kurumları ile ve kamu kurumlarının kendi aralarında iletişimi söz konusudur. Bunların her biri için, net üzerinden akan bilgiler göz önüne alındığında kamu kurumlarının kendi aralarındaki iletişimde bile, bilgilerin paylaşımı kritik olacaktır.¹³¹

E-devlet uygulamalarındaki sorunlardan biri de elektronik kamu hizmetlerinin fiyatlandırılmasıdır. Geleneksel devlet uygulamalarından faydalanan vatandaşların ödeyeceği ücretle elektronik devlet hizmetinden faydalanan vatandaşların ödeyeceği ücret aynı olmayacaktır. Elektronik hizmetten yaralanan vatandaşın ödeyeceği ücret, geleneksel devletin sunduğu hizmetten faydalanan vatandaşa göre daha az olacaktır. Aslında ilk bakışta böyle bir uygulama haksızlık gibi görünse de hizmetin elektronik ortamda daha ucuza

¹²⁹ İnce, s. 33

¹³⁰ Uçkan, s. 58

¹³¹ İnce, s. 38

sunulması sayesinde elektronik işlemler teşvik edilmiş olacaktır. Doğal olarak elektronik ortamda işlem maliyeti daha düşük olacağından kullanıcı açısından da hizmetin görülmesi daha ucuza mal olacaktır.¹³²

Kamu hizmetlerinin elektronik ortama taşınması ve daha önce kağıt üzerinde yapılan işlemlerin büyük bir kısmının bilgisayarlar aracılığı ile yapılmaya başlanması, bilgi ve iletişim teknolojisi ürünlerinin ve yöntemlerinin yoğun olarak kullanılması sonucunu doğurur. Bu da beraberinde elektronik devletin finansman sorununu gündeme getirir.¹³³ E-devletle ilgili problem özellikle ilk yatırım finansmanında ortaya çıkmaktadır. E- devletin faydalarının geri dönüşü garanti de olsa devlet orta ve uzun vadeli yatırımlara kaynak ayıramamaktadır.¹³⁴

Yasalardan kaynaklanan eksikliklerin giderilmeye çalışılması elektronik devlet uygulamasında aşılması gereken problemlerden biridir. Söz konusu teknolojiler aracılığı ile yapılan işlemlerde ortaya çıkan yasal sorunlara henüz bir çok ülkede hukuki yanıtlar verilmemiştir.¹³⁵ Elektronik devlet için hukuksal alanda yapılması gereken değişiklikler şöyle sayılabilir. İletişim sektörünün rekabete açılmasının düzenlenmesi, elektronik imza ve onay kurumları, elektronik kayıtların geleneksel hukuk karşısındaki zafiyetinin giderilmesine yönelik çalışmalar, elektronik ortamda kişisel bilgilerin korunmasına yönelik yasal düzenlemeler, kamu kurum ve kuruluşları arasındaki bilgi değişimi ve paylaşımının sağlanması için yapılacak yasal düzenlemeler, tüketicinin elektronik ticarete korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler, ceza hukukunun elektronik ortamda işlenen suçlar kapsamında yeniden değerlendirilmesi, vergi, gümrük ve muhasebe kayıtlarının tutulmasına ilişkin yasal düzenlemeler, vatandaşların kamu bilgilerine erişim hakkının yasal düzenlemelere bağlanması çalışmaları ve elektronik demokrasi uygulamalarına geçiş için gerekli düzenlemelerin yapılması.¹³⁶

¹³² İnce, s. 39

¹³³ İnce, s. 40

¹³⁴ Ali Gürer, "E-Devlet Projelerinde Finansman Kaynakları," [http:// bilisimsurasi.org.tr/listeler/tbs-e-devlet/mar/att-0029/01-finans_kaynaklari.doc](http://bilisimsurasi.org.tr/listeler/tbs-e-devlet/mar/att-0029/01-finans_kaynaklari.doc), (25.08.2003)

¹³⁵ İnce, s. 41

¹³⁶ Aktel, s. 108

II. Yeni İletişim Teknolojileri ve Siyaset

A. Yeni İletişim Teknolojilerinin Genel Olarak Siyasete Etkileri

1. Siyasi Partilerin Faaliyetlerinde Yaşanan Değişiklikler

Siyasi partiler iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucunda sahip oldukları siyasi parti anlayışını değiştirme eğilimi içine girmişler ve seçmenlerine ulaşabilecekleri yeni bir alana yönelmeye başlamışlardır. Bu durumun günümüz Siyasal Partiler Hukuku'nda ve partilerin yapı ve örgütlenmesinde büyük değişikliklere neden olması beklenmektedir.¹³⁷

Doğrudan demokrasiye yönelik yöntemlerin kullanımı, karşılıklı iletişim sağlayan teknolojilerle birlikte çoğalmakta, anında kamuoyu yoklamaları, referandumlar, çeşitli kesimlerin görüş bildirmeleri yaygınlaşırken, bilgisayarlar ve diğer yeni teknolojilerle hedef seçmen gruplarını belirleyerek onlara doğrudan seslenmek seçim kampanyalarının temel taktiklerinden biri haline gelmektedir.¹³⁸

Birinci bölümde iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucunda siyasal iletişim ya da siyasal pazarlama kavramının ortaya çıktığından bahsetmiştik. Yeni iletişim teknolojisi olarak internetin ortaya çıkması ile siyasal iletişim anlayışı radyo, televizyon, bilbord vb. araçlardan internete doğru kaymaya başlamıştır. Siyasetçiler interneti ve web sitelerini kullanarak seçim kampanyalarını genişletmişlerdir. Siyasetçilere ve siyasi partilere parti politikasını ve adaylarını tanıtmak için yeni bir ortam doğmuştur. İnternetin siyasette propaganda aracı olarak kullanılması ve halkla karşılıklı iletişimde bulunmakta kullanılmasının ilk örneklerini Amerika Birleşik Devletleri göstermiştir. Bu anlamda Amerika Birleşik Devletleri'nde her başkan adayı bir web sayfasına sahiptir.

İnternette politika oluşturan ve onun geniş kitlelere yayılmasını sağlayan siyasal sistemin başlıca aktörleri cumhurbaşkanlığı, parlamento, başbakanlık,

¹³⁷ Murat Yanık, "Elektronik Yönetişim," <http://www.gafgaz.edu.az/journal/9/elektronik%20yonetisim.pdf>, (8.10.2003)

¹³⁸ Turam, s. 490

bakanlıklar başta olmak üzere devletin siyasi teşkilatı ve mekanizmaları ile siyasi partiler, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum örgütleridir.¹³⁹

İnternet, siyasi parti ve kurumlara yeni tanıtım ve yeni propaganda alanı sunmaktadır. Siyasi kurum ve örgütler internetle birlikte vatandaşa, topluma ve devlete kendi programını anlatabilme, halkla bütünleşme, kamuoyu oluşturma, karşılıklı etkileşim sağlama, merak edilen sorulara açıklık getirme gibi konularda yeni seçeneklere kavuşmuştur.¹⁴⁰

Siyasi partiler internet aracılığı ile web sayfası hazırlamak, vatandaşlarla karşılıklı iletişim kurmak, parti ve politikacı tanıtımı yapmak, parti organizasyonunun dinamik ve canlı tutulmasını gerçekleştirmek gibi faaliyetlerde bulunurlar.¹⁴¹

Genellikle bir siyasi partinin web sitesinde şu bilgiler yer almaktadır: Partinin tarihçesi, genel başkanın mesajı veya konuşması, partinin kurucuları, parti programı ve tüzüğü, organizasyon şeması ve yetkililer, milletvekilleri, toplantı, konuşma, görüşme notları, parti ile ilgili basında yer alan görüşler, geçmiş dönemde yapılan icraatlar, parti ile ilgili bir takım dökümanlar, ziyaretçi defteri¹⁴²

Ayrıca siyasi parti web sitelerinde doğrudan politika ile ilgili olmayan, fakat ziyaretçilerin site içerisinde kalma sürelerini uzatmaya yönelik çeşitli yöntem ve taktiklere de başvurulmaktadır. Bu yöntemler içerisinde: Hava ve yol durumu, önemli günler, sarı sayfalar, THY uçak saatleri, nöbetçi eczaneler, kimlik numaranız , spor, borsa, linkler vb. ön plana çıkmaktadır.

Oluşturulan bu web sitelerinde etkileşim kurmada en çok kullanılan yöntemleri şu şekilde sıralamak mümkündür : E-posta, topluluk yaratma ve sohbet odaları, devlete, hükümete, partiye, politikacıya danışma hattı, diyalog sayfaları , anketler ve kamuoyu araştırmaları, referandumlar¹⁴³

¹³⁹ Murat Erdal, "İnternette Siyaset ve Siyasi Partiler: İnternette Politika ve Web Stratejileri," <http://inet-tr.org.tr/inetconf8/bildiri/26.doc>, (8.10.2003)

¹⁴⁰ Erdal, "İnternette Siyaset ve...", (8.10.2003)

¹⁴¹ Burak Günal, "Siyasi Partilerin İnternetleşmesi," <http://inet-tr.org.tr/inetconf5/tammetin/partiler-tam.doc>, (8.10.2003)

¹⁴² Günal, (8.10.2003)

¹⁴³ Erdal, "İnternette Siyaset ve...", (8.10.2003)

Bir siyasi parti kendini, programını ve politikasını ne kadar çok kişiye anlatabilir ve ne kadar çok kişiyi ikna edebilirse, o kadar başarılı olur. Televizyonda, radyoda veya yazılı basında reklam vermek hedef kitleye ulaşmak açısından, verimi tartışılabilir bir durumdur ve bunun maliyeti de küçümsenemeyecek kadar çok olmaktadır. Ancak siyasi partiler hedef kitleye ulaşmada interneti kullanacak olurlarsa, hem daha düşük maliyet hem de karşılıklı etkileşim sağlamış olurlar.¹⁴⁴ Bu yüzden tüm siyasi partiler, kendi partilerini, politikalarını tanıtan bir web sayfası yapmaktadırlar. Oluşturulan bu web sayfasına yapılacak ziyaretlerin artırılması için de siyasi partiler çeşitli sitelere kendi reklamlarını koymaktadırlar. Böylece, siyasi partiler kendi web sitelerine getirdikleri kişilere kendilerini daha iyi anlatma fırsatı elde etmektedirler. Bu anlamda gerçekleştirilen uygulamalarda Avrupa ve Amerika'da siyasi partilerin büyük bir yol kat ettiği söylenebilir. Avrupa ve Amerika'da siyasi partilerin interneti bir reklam aracı olarak kullanması ve internet üzerinden vatandaşlarına ulaşabilme çabası siyasi partilerin elektronik demokrasi yolunda attığı adımlar açısından önemlidir.¹⁴⁵

Bu konuya ABD'deki 1996 ve 2000 yılı Başkanlık seçimlerinde internet kullanımına ilişkin bir karşılaştırmaya yönelik çalışma örnek olarak verilebilir. 1996 yılı seçimlerinde ABD'de internet web sitesindeki panolar (billboards) politikacılar ve siyasal partiler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Bu panolarda görüntü yanında ses öğelerine de yer verilmiş 2000 yılında da aynı öğeler kullanılmıştır. Çoklu ortamlar (multimedya) kullanımı bakımından az da olsa son seçimde bir artış görülmüştür. Adayların veya partilerin web sitelerinde 1996 ile 2000 seçimleri arasında önemli bir fark görülemez iken Başkanlık (Beyaz Saray) sitesinde olumlu bir gelişme görülmektedir. Hafifçe dalgalanan bir bayrak yanında, saate bağlı olarak günaydın, iyi günler, iyi akşamlar veya iyi geceler diyen, Beyaz Saray'ın arkasındaki ışıklandırmayı yine zamana göre, geceye veya gündüze göre ayarlayan bir düzen kurulmuştur. Araştırmaya göre her iki seçim arasında web sitelerindeki seçmene sunulan bilginin boyutu bir

¹⁴⁴ Günal, (8.10.2003)

¹⁴⁵ Günal, (8.10.2003)

hatta iki misli artmış olmasına rağmen, içerikler seçmeni gerçekten aydınlatmak yerine ısrarcı ve tek yanlı mesajlarla doldurulmuştur. “Eskinin plaket, tampon veya cam etiketleri veya posterlerinin yerini bu seçimlerde web panoları veya ekran koruyucular almıştır.”¹⁴⁶ Kısaca ortam değişmiş ama mesajın doğası ve yüzeysel içeriğinin pek de değişmemiş olduğu yapılan araştırma sonucu görülmüştür.

Kısacası, internet her ne kadar demokratik anlamda önemli imkanlar sunsa da öncelikli olarak bu yolda adım atacak olan politikacıların ve vatandaşların internetin sunduğu imkanları daha iyi anlaması ve bunu demokrasinin yolunu açmak için kullanması gerekir. Aksi takdirde internette televizyonunun ilk ortaya çıktığı günlerdeki gibi büyük umutlar yaratacak fakat demokraside önemli adımların atılmasını sağlayamayacaktır.

2.Yeni İletişim Teknolojilerinin Siyasal Kararların Oluşumuna Etkileri

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, vatandaşların siyasal karar verme sürecine katılmasını sağlayan çeşitli imkanlar getirmiştir. İngiltere’de 12 Ocak 1997’de, “Düğmeye Bas Demokrasisi” adıyla gerçekleştirilen bir denemede bir televizyon şovunu izleyen seyirciler İngiliz Kraliyet Ailesini isteyip istemediklerini oylamışlardır. Katılım bugüne kadar hiç benzer bir örnekte yaşanmadığı kadar büyük olmuştur. On-line oylamaya 2 milyondan fazla seçmen katılmıştır. Oylamaya katılmak isteyen pek çok kişide yaşanan yoğunluktan dolayı oy kullanamamıştır. Dünyanın bu ilk kitlesel on-line oylamasından çıkan sonuç ise şöyle olmuştur. Monarşiyi isteyenler %66’lık bir çoğunluk ile monarşiye karşı olanlar üzerinde üstünlük sağlamıştır.¹⁴⁷ Bu sonuç bize gelecekte bu tür oylamaların bağlayıcı bir nitelik taşıdığı zaman pek çok insanın oylamaya katılımını sağlamakta hiçbir güçlük yaşanmayacağını göstermektedir. İnternette on-line oylamalara yaptırım gücü ve bağlayıcı bir nitelik kazandırılmasında devreye girmektedir. Bu tür telefonlar aracılığı ile yapılan oylamaların resmiyet kazanması oldukça zordur. Çünkü telefon aracılığı ile yapılan oylamalarda bir

¹⁴⁶ Ziya Aktaş, “E-Politika ve ABD Başkanlık Seçimleri,” <http://www.ehaber.net/yazarlar/ziyaaktas-e11.shtm>, (8.10.2003)

¹⁴⁷ Yurtsan Atakan, “Temiz Gelecek, İnternet’le Gelecek,” **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 14, Mart-Nisan 1997, s. 1243

kişinin birden fazla oy vermesini önleyecek, oy verenin kimliğini saptanmasını sağlayacak teknolojik çözüm getirilememiştir. Fakat internetin sağladığı olanaklar kullanılarak bu tür sorunlar çözülebilmektedir.¹⁴⁸ İnternetin kullanımıyla yapılacak olan bu tür on-line oylamalarla tüm vatandaşlar her türlü kararın alınmasında, her türlü kanunun konulmasında söz sahibi olabileceklerdir. İnternet ortamı sayesinde tüm yörelerdeki vatandaşlar görüş alışverişinde bulunacaklardır.¹⁴⁹

Günümüzde, yeni iletişim teknolojilerinden özellikle internetin sunduğu fırsatlar sayesinde gerek dünyada gerekse ülkemizde her türlü konuda sıklıkla kamuoyu yoklamaları yapılmaktadır. Ülkemizde sadece Milliyet.com.tr'nin 2001 yılı içinde yaptığı kamuoyu yoklamaları binlerle ifade edilmektedir.¹⁵⁰ Teknolojik gelişmelerle kamuoyu eskiden olduğundan daha doğrudan ve daha ani bir şekilde oluşmaya başlamıştır ve vatandaşlar kendilerini ilgilendiren konular hakkında yapılan düzenlemelere anında tepkilerini gösterebilecekleri yeni bir alana kavuşmuşlarından dolayı daha aktif hale gelmeye başlamışlardır. Bu anlamda yapılan kamuoyu yoklamaları ve referandumların siyasal kararlar üzerindeki ağırlıkları artmıştır. Kamuoyu yoklamaları ve referandumlar sayesinde vatandaşların eğilimleri seçkinlerin ve yönetenlerin eğiliminden daha öncelikli hale gelmiştir.¹⁵¹

İnternetle vatandaşların siyasal kararlarda etkin bir şekilde rol almasını sağlayan yöntemler şu şekilde sayılabilir.

a) Çevirimiçi chat ortamları: Bunlar vatandaşların gerek ulusal, gerekse yerel ölçekte seçilmiş kişilerle etkileşime girmelerini sağlayan odalardır.

b) Toplantıların çevirimiçi izlenmesi: Elektronik ortamda vatandaşların yerel ya da ulusal düzeyde yapılan toplantıları, eş zamanlı olarak izleyebilmesidir.

c) Toplantılara çevirimiçi katılım: Vatandaşların elektronik ortam aracılığı ile eş zamanlı olarak izleyebildikleri toplantılara katılımıdır.

¹⁴⁸ Atakan, ss. 1243-1244

¹⁴⁹ Günal, (8.10.2003)

¹⁵⁰ Mehmet Akbaş, "İnternet ve Demokrasi," <http://www.edevlet.net/eTurkiye/internetvedemokrasi.pdf>, (8.10.2003)

¹⁵¹ Sitembölükbaşı, s. 8

d) Çevirimiçi tartışma ortamları: Vatandaşların gerek siyasilerle, gerekse diğer kişilerle temel politika konusunda tartışmalarına imkan tanınmasıdır. Çevirimiçi tartışma ortamları vatandaşların belli bir konuda fikir alışverişini gerçekleştirmesini ve böylece de kendilerini ilgilendiren konularda daha iyi karar vermesini sağlamaktadır.

e) Çevirimiçi protesto ve imza kampanyaları: Kamusal hayatı ilgilendiren önemli konularda vatandaşların protesto ve alternatif görüşlerini bir araya getirmeye yönelik imzaların toplanması ve böylece hükümetler üzerinde baskı kurabilecekleri çevirimiçi kampanyaları içerir.¹⁵²

Yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu bu imkanlar ile vatandaşların kararlara katılımının artırılmasını sağlamak üzere pek çok ülkede çeşitli pilot projeler gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda halkın siyasal kararlara etkin bir şekilde katılmasına yönelik ilk uygulama Columbus Ohio'da gerçekleştirilmiştir. Cube Cable televizyon sistemi Columbus Ohio'da dünyanın ilk elektronik belediye meclisini kurmuştur. Karşılıklı görüşmeyi sağlayan bu sistemden yaralanan Columbus'lular yerel planlama komisyonun toplantısına katılma olanağı bulabilmişlerdir. Columbus'lular evlerinde, bir düğmeye basmak suretiyle, imar planı, şehirlerarası yolun geçeceği güzergah gibi konularda anında oy kullanabilme imkanı elde etmişlerdir. Bu yöntemle Columbus'lular yalnız oy vermekle de kalmamış aynı zamanda görüşmelere de katılabilmişlerdir.¹⁵³

Halkın siyasal kararlara katılmasına ilişkin İsviçre'de yakın zamanda gerçekleştirilen uygulamalar da dikkat çekicidir. İsviçre'nin en zengin bölgelerinden Cenevre yakınlarında bulunan bir köy, toplanan vergilerin hangi amaçla kullanılacağı konusunda köy halkının fikrini internet üzerinde oylamıştır. 323 kişinin internet üzerinden oy verdiği referandumda, 370 kişi kararını postayla ulaştırırken, sandık başına sadece 48 kişi gitmiştir. Ödenen vergilerle oluşturulan bir fondaki paranın mülkiyeti belediyeye ait bir restoranın yenilenmesi için kullanılıp kullanılmaması yönündeki oylamada, köy halkının yüzde 61.3 lehte karar vermiştir.¹⁵⁴

¹⁵² Uçkan, s. 40

¹⁵³ Toffler, **Üçüncü Dalga**, s. 490

¹⁵⁴ "Doğrudan Demokrasi," <http://www.ntvmsnbc.com/news/197974.asp#BODY>, (15.11.2003)

Yine İsviçre’de İsviçre’nin doğrudan demokrasi sistemini gerçekleştirmesi anlamında, mülteci yasaları, kürtaj hakkı gibi ulusal konularda ve okullara kaynak sağlanması ya da yeni yollar yapılması gibi yerel konularda, seçmenler düzenli olarak oy kullanmaktadırlar. Cenevre’nin oldukça zengin bir bölgesi olan Anieres’te de 1,162 seçmen bulunmaktadır. Bu köyde seçmenler geleneksel olarak yüzde 90’a varan oranlarda oylarını posta ile vermektedirler. İsviçre’de yapılan oylamada ilk kez olarak seçmenler Cenevre devlet web sitesinde hazırlanan özel bir sayfa sayesinde evlerindeki bilgisayarları kullanarak online oy vermişlerdir. Yasal olarak ilk kez hukuki bağlayıcılığı olan bu seçim, küçük çaplı da olsa doğrudan demokrasi ve internet teknolojilerinin ilk resmi buluşması olmuştur. Yapılan oylamada Anieres’liler, güvenlik nedeniyle oy verebilmek için kendilerine verilen güvenlik numarasını ve doğum yerlerini ve doğum tarihlerini de web sayfasına girmişlerdir.¹⁵⁵

Kısacası gelişen teknolojiler sayesinde vatandaşların siyasal kararların alınması sürecine dahil edilmesi kolaylaşmış ve vatandaşlar her geçen gün kendilerini ilgilendiren kanun, yasa, vb. gibi kararlarda daha çok söz hakkı sahibi olmaya başlamıştır. Böylece, doğrudan demokrasinin en önemli ilkelerinden biri olan halkın yönetime doğrudan katılması gerçekleştirilebilir hale gelmiştir.

Aslında halkın siyasal kararlara yön vermesi demokratik anlamda olumlu bir adım olsa da beraberinde pek çok sorunu da içermektedir. Çünkü bazen halk kendisini ilgilendiren konularda duygusal bir şekilde davranıp, kararlarını ona göre verebilir. Yine bu noktada özel çıkar grupları da halkı istedikleri şeyleri gerçekleştirebilmek için daha çok yönlendirme eğilimine girebilir. Bunlar da elektronik demokrasinin beraberinde getireceği önemli olumsuzluklardan bazılarıdır.

B. Yeni İletişim Teknolojilerinin Genel Olarak Demokrasinin İşleyişine Etkileri

Yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin özellikle internetin ortaya çıkması, siyasal alanda yeni bir demokrasi olarak “elektronik demokrasinin” gündeme

¹⁵⁵ “Doğrudan Demokrasi,” (15.11.2003)

gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda elektronik demokrasi elektronik devlet uygulamaları içinde şekillenmeye başlamıştır.

1. Elektronik Demokrasi

Demokrasi halk tarafından yönetimdir. Ancak günümüzdeki demokrasilerde, devlet yönetimi doğrudan vatandaşlar tarafından değil, onların eşit ve serbest biçimde seçtiği temsilciler tarafından yapılmaktadır. Yani günümüzdeki demokrasiler çoğunluk yönetimine, seçim mekanizmalarına ve iktidarın temsili el değiştirmesine dayanır. Bu özellikleriyle günümüzdeki demokrasi anlayışı dolaylıdır.¹⁵⁶

Çok eski zamanların demokrasisinin uygulandığı yöntem, tüm vatandaşların tek tek oy kullandığı yöntemdir. Buna doğrudan veya katılımcı demokrasi denmektedir. Ancak gelişen ve büyüyen toplumlar sebebiyle insanlara tek tek ulaşmak imkansızlaşmış ve temsili demokrasiye geçilmiştir. Temsili demokrasi sisteminde insanlar kendileri adına karar verecek, oy kullanacak kişileri seçmekte ve bu seçilenler de temsil ettikleri kimseler adına karar vermektedir. Doğrudan demokrasinin uygulanamama sebebi herkese tek tek ulaşma zorluğudur. Günümüzde iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, özellikle internet ilk bölümde açıklanan özellikleri dolayısıyla bu sorunu çözebilecek imkanlara sahiptir.¹⁵⁷ Günümüzde aracısız olarak doğrudan iletişimle yapılan yeni bir siyasetin doğmaya başladığını, “elektronik demokrasi”, “teledemokrasi”, “teknodemokrasi”, “yeni medya”, “siber siyaset” gibi kavramlar göstermektedir.¹⁵⁸ Elektronik demokrasi, iletişim teknolojilerinin yönetenler ve yönetilenler arasında siyasi bilgi akışını kolaylaştırmak için kullanılması demektir.¹⁵⁹ Ayrıca elektronik demokrasi kamu görevlileriyle etkileşimi sağlayan, kişilerin siyasal görüşlerini paylaştığı bir ortam, gelişmiş bir kamuoyu yoklamasına imkan tanıyan, siyasal katılımı artırarak demokrasi anlamına gelmektedir. Elektronik demokrasi kavramı, günümüzde vatandaşların yönetime

¹⁵⁶ Ayşe Asker, **Türkiye'nin Teledemokrasisi: TBMM Tv'nin İncelenmesi**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını, ss. 13-15

¹⁵⁷ Günel, (8.10.2003)

¹⁵⁸ Sitembölükbaşı, ss. 8-9

¹⁵⁹ Sitembölükbaşı, s. 8

doğrudan katılımı, seçimlerin elektronik ortamda yapılması, siyasi partilerin parti politikalarını içeren web sayfası tasarlaması, hatta ilerleyen aşamalarda siyasi partilerin ortadan kalkması, vatandaşların yürürlüğe konulması düşünülen yasalar hakkında görüş bildirmesi ve bu yasalara yön verebilmesi gibi pek çok konuyu içine almaktadır.

Elektronik demokrasiye ilgi internetin sunduğu imkanlar ile ortaya çıkmıştır. İnternetin getirdiği olanaklar, bilgilenme, tartışma, çözüm oluşturma, görüş bildirme boyutlarıyla e- demokrasi hızlı, zahmetsiz, ucuz ve yaygın olarak hayata geçme şansına sahip olmuştur. İnternetle vatandaşlar adaylar, meseleler, olayların gelişimi hakkında detaylı bilgiye kolayca sahip olabilmektedir. Meselelerin farklı boyutlarını, ilgili uzman görüşlerini, ilgili verileri öğrenebilmektedir. Zaman ve mekanda dağılmış vatandaşlar, örgütlenerek, ortak hareket edebilmekte, bir süreç içinde çözüm oluşturabilmektedir.¹⁶⁰ İnternetle oluşturulan elektronik ortam, etkileşimli yapısı sayesinde vatandaşlar ve yönetim arasındaki ilişkiyi etkin hale getirme imkanı sunmaktadır. İnternet üzerinde oluşturulan haber grupları, forumlar, elektronik oylama, kamuoyu yoklamaları, e-posta listeleri vb. araçların kullanımı ile vatandaşların siyasal konularda birbirleriyle, siyasetçilerle ve kamu görevlileriyle etkileşime girmeleri mümkün olmuştur.

Elektronik demokrasi ile siyasal katılımı artış yaşanması, vatandaşların kendilerini ilgilendiren konularda daha çok söz sahibi olabilmesi, bütün herkese tek tek ulaşılabilir hale gelmesi sağlanmış ve halkın yönetime katılımı artmıştır. Elektronik demokrasi ile yönetime katılım süreci temsili demokraside olduğu gibi siyasi otoritelerin belirlendiği, periyodik genel seçimlerden daha çok şeyi ifade etmeye başlamıştır. Temsili demokrasilerdeki siyasal seçim yönetime katılımın bir boyutunu ifade eder. Vatandaş olarak bireyin yönetim alanı ile ilgili, karar ve eylemleri etkileme, değiştirme, taleplerini öne çıkarma ve bunları karar alma birimlerine benimsetme gibi etkinlikleri de yönetime katılımı içerir.¹⁶¹ Elektronik demokrasi bu anlamda yönetime katılımı ifade etmektedir.

¹⁶⁰Mustafa Akgül, “İnternet, Demokrasi ve Türkiye,” <http://kamunet.inet-tr/oncesi/cbt-not3.html>, (8.10.2003)

¹⁶¹ Altınok, (18.08.2003)

Elektronik demokrasi gibi bir modele büyük ilgiyle yaklaşılmasının iki önemli nedeni vardır. Birinci neden az önce de bahsettiğimiz internetin sunduğu fırsatlardır. İkinci neden ise, temsili yönetime ve kurumlarına güvenin azalmasıyla siyasal sisteme doğrudan etki etme yönünde bir arzunun olmasıdır.¹⁶²

Bugün demokratik ülkelerde halkın siyasete, seçimlere ilgisi gittikçe azalmakta, oy vermenin yasal olarak zorunlu olmadığı ülkelerde seçimlere katılım oranı her geçen gün düşmektedir. Ülkelerde yapılan kamuoyu araştırmaları halkın parlamentoya güveninin azaldığını, sisteme karşı memnuniyetsizliğin arttığını ve halkın seçimlere ilgisini kaybettiğini ortaya koymuştur.¹⁶³ ABD gibi demokrasinin yerleştiği düşünülen bir ülkede bile 2000 yılı seçimine katılım % 51.2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu noktada devletler vatandaşlarına erişmek ve meşruiyetini yeniden kazanmak için, yeterince vatandaşın devlete erişimini ve katılımını güvence altına almak zorundadır.¹⁶⁴ Demokratik diyalog imkanı olarak ortaya çıkan elektronik demokrasi ile yönetenler daha çok vatandaşa ulaşır, böylece katılım düzeyi artar ve siyasetçilerin, yönetsel birimlerin hesap verme ve sorumluluk düzeyleri artar. Halkın parlamentoya güveni yeniden sağlanabilir.

Watson ve Mundy elektronik demokrasinin yayılması için üç aşamadan geçilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunlar başlangıç, yayılım ve kişiselleştirmedir.

a) Başlangıç aşamasında vatandaşların, devletin farklı seviyedeki ve farklı birimlerdeki bilgilere tek noktadan erişebilecekleri bir portal oluşturulması ve bu portalın kullanımının yaygınlaştırılması (e-devlet) yer alır.

b) Yayılım aşamasında para ödenmesi gereken devlet hizmetlerinin portal üzerinden yapılmasının sağlanması ve politik karar oluşturma sürecinin şeffaflaşması (e-devlet, e-demokrasi) gerçekleşir.

c) Kişiselleştirme aşamasında ise kişi ile devlet arasında bire bir ilişki kurulması sağlanır. Bu ilişki ile devlet kişinin örneğin tüm parasal durumunu izlerken, kişinin de kendi vergisinin nasıl harcandığını izleyebilmesi söz konusu

¹⁶² Sitembölükbaşı, s. 7

¹⁶³ Altınok, (18.08.2003)

¹⁶⁴ Uçkan, s. 26

olur. Ayrıca bu aşamada kişi kendi ilgilendiği konularda karar oluşturma ve karar alma süreçlerine doğrudan katılabilir (e-demokrasi).¹⁶⁵

E-demokrasinin etkisiz ve ilgisiz yurttaşları etkileyip, onların siyasete ve yönetime katılımını sağlamaya yönelik önemli bir rolü vardır ve bu bağlamda e-demokrasi uygulamaları kapsamında bir çok ülkede oyların elektronik ortamda verilmesi gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda yakın zamanda İngiliz Seçim Komisyonu online seçimi araştırdığını ve gerçekleştirme çalışmalarını duyurmuştur. Benzer bir duyuru Ocak 2000'de Kaliforniya'da olmuştur ve 28 Şubat 2000'de Birinci İnternet Seçim Teknolojileri Birliği Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıya katılan grupların amacı, online seçim için uygun araçları geliştirmek ve vatandaşlar için güvenli, bozulma ve manipülasyona maruz kalmayan seçimleri gerçekleştirmek için oluşturulacak protokolleri geliştirmektir.¹⁶⁶ Yine bu yönde bir çalışma Avrupa Birliği'nde gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği'nde yapılan e-oylama projesi, sadece genel seçimlere ya da yerel seçimlere yönelik bir proje değil, bu yapıyı oluşturduktan sonra doğrudan demokrasiyi ön plana çıkartmayı amaçlayan bir çalışmadır. Bu çalışma, karar süreçlerine vatandaşların ya da ilgili olabileceklerin katılımını ön gören bir projedir ve bu çerçevede oluşturulan bu proje ile seçimlerde oy atmanın dışında herhangi bir karar alınacağı zaman halka yönelik bir çeşit referandum yapılması da sağlanmaya çalışılmaktadır.¹⁶⁷ AB 2004 yılındaki seçimleri için online seçimi hedeflemektedir.

Seçimlerin modernleştirilmesi bağlamında, elektronik oylama, elektronik sayım, çevrim içi oylama gibi yöntemler tanımlanmaktadır. Bu yöntemler şöyle açıklanabilir:

E-sayım : seçmenlerin tercihlerini işaret ettikleri kağıt oy pusulalarının elektronik olarak okunması ve sayılmasıdır.

E-oylama: Geleneksel oy verme istasyonlarına gelen seçmenlerin tercihlerini, kağıt oy pusulası kullanmak yerine, elektronik olarak belirlemeleridir

¹⁶⁵ Oğuz Dikenli, "E-Demokrasi: Yeni Bir Ütopya mı?," <http://www.emo.org.tr/framebrowser.php?urlnav=http://e-dergi.emo.org.tr>, (12.10.2003)

¹⁶⁶ Thommas B Riley, **Electronic Governence and Electronic Democracy: Living and Working İn The Wired World**, London: The Common Wealth Secretariat, 2000, s. 102

¹⁶⁷ Ali Güre, "E-Oylama Mümkün Mü?," **Digital Capital Dergisi**, Sayı 5, Eylül 2002, s. 11

Çevrim içi oylama: Seçmenlerin, oy verme istasyonlarında bulunan cihazlarda veya kamuya açık internet erişim merkezlerinde oylarını doğrudan doğruya seçim sonuçları kütüğüne kaydettirmeleridir.¹⁶⁸

E- oylamanın gerçekleştirilebilmesi için belli bir süreç gerekmektedir. Bu süreç şöyle işlemektedir:

- a) Oy pusulalarının hazırlanması: Bu aşamada seçmenler belirlenmektedir,
- b) Seçmen kütüklerinin oluşturulması: Yapılacak oylamaya yönelik olan seçmenlerin yetkilendirmesinin yapılması,
- c) Seçmen kartlarının oluşturulması,
- d) Sandık başı işlemleri: Seçmenlerin, oyları alınarak oylama yapılması,
- e) Sandık kurulu işlevleri: Kullanılan oyların toplanıp, güvenli bir ortam içinde sayılması ve kullanılan oyların ayrılması işleminin yapılması.¹⁶⁹

Seçim listelerinin hazırlanmasında, elektronik seçmen kütüğü kullanılabilir. Elektronik seçmen kütüğü oluşturulduktan sonra, oy kullanacağı noktaya giden seçmenin tanımlanma aşaması söz konusu olmaktadır. Bu noktada da biometrik tarayıcı aracılığı ile parmak izi alma yöntemi kullanılabilir. Alınan parmak izi bir akıllı karta yerleştirilmektedir. Seçmen elinde akıllı kartı ile oy kullanmaya gittiği zaman bu kartı seçim merkezinde oluşturulan kiokslarda kullanmaktadır.¹⁷⁰

Aslında online seçimin iki çeşidi vardır: Bunlardan birincisinde seçim ofisleri seçim için kullanılan bilgisayarları kontrol eder (Brezilya’da olduğu gibi). İkincisinde ise, seçim ofisleri bilgisayarları kontrol etmez ve böylece seçmenler evden, işyerinden, okuldan, kütüphaneden veya dünyanın herhangi bir yerinden seçim yapabilirler. Günümüzde online seçim ile ilgili yapılan pilot projelerde seçimlerin daha güvenli olması açısından birinci yol tercih edilmektedir.¹⁷¹

E-oylama e- demokrasinin gerçekleştirilmesi aşamasında büyük bir adımdır. Çünkü internet seçime katılımın artmasına yardımcı olmaktadır. E-oylama ile insanlar günün herhangi bir zamanında veya gece oy kullanabilmekte, e- oylama ile daha fazla seçmenin özellikle evde oturması zorunlu kişilerin (çok yaşlı, hasta,

¹⁶⁸ “Temsili Demokrasi ve İBT,” <http://inet-tr.org.tr/inetconf8/sunum/61.ppt>, (18.08.2003)

¹⁶⁹ Gürer, “E-Oylama Mümkün Mü?,” s. 12

¹⁷⁰ Gürer, “E-Oylama Mümkün Mü?,” s. 12

¹⁷¹ Douglas Holmes, @.gov, London: Nicholas Brealey Publishing, 2001, ss. 298-299

sakat vb.), seyahatte olanların ve yurt dışında yaşayanların seçime katılması sağlanmaktadır. Seçmenler e- oylama sayesinde hastane yatağında veya kar fırtınasında olsalar bile oy kullanmaya zorlanmamakta, özellikle genç insanlar bu oylamaya daha çok ilgi göstermektedirler. Çünkü bilgisayar ve internet kullanıcılarının büyük bir çoğunluğunu genç insanlar oluşturmaktadır. Böylece siyasete ve seçimlere karşı ilgisiz olan gençlerin ilgisinin artırılması sağlanacaktır.¹⁷²

Elektronik demokrasi ile ortaya çıkan gelişmelerden bir tanesi de temsili kurumların ve siyasal partilerin ortadan kalkması sürecinin gündeme gelmesidir. Elektronik demokrasi ile, partilerin olmadığı bir demokrasi anlayışının hakim olmaya başlayacağı bazı çevreler tarafından söylenmektedir. Haberleşme teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak, partili temsili demokrasiden, partisiz doğrudan katılımlı demokrasiye geçiş olacağı, bu anlamda iki husus yok olurken, bir hususun önem kazanacağı belirtilmektedir: Bütün siyasal partiler ve siyasette paranın etkisi kalkacak, birey ve liyakat önem kazanacak.¹⁷³

2. Elektronik Demokrasinin Olumlu Yönleri

Elektronik demokrasi uygulamasının, beraberinde pek çok olumlu sonuçlar getireceği çeşitli düşünürler tarafından ileri sürülmüştür. Bu konuda olumlu beklentilere sahip olanlar, elektronik demokrasi ile demokratik katılımın artacağını, vatandaşların denetimi konusunda yönetimlerin kapsayıcı iktidarlarının azalacağını, sanal dünya ile birlikte yönetsel düzenlemelerden kaçışın kolaylaşacağını, yönetimlerin sahip olduğu düzenleme iktidarının vatandaşların iktidarına doğru kayacağını söylemektedirler.¹⁷⁴

Elektronik demokrasinin olumlu yönlerinden biri de siyasal bilgi ve enformasyonu kısa sürede ve çok sayıda kişiye dağıtmasıdır. Elektronik demokrasi ile bir imza kampanyası örgütlemek, bir parti ya da organizasyon için kampanya oluşturmak vatandaşlar için oldukça düşük maliyetli hale gelmiştir. Siyasal katılımın gerekliliği, enformasyon miktarındaki artışın siyasal ilgi ve

¹⁷² Douglas Holmes, *@.gov*, London: Nicholas Brealey Publishing, 2001, ss. 298-299

¹⁷³ Aziz Akgül, "Üçüncü Bin Yıla Girerken Partizanlığın Olmadığı Partisiz Demokrasi: Elektronik Demokrasi," *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt I, Sayı 19, Ocak- Şubat 1998, s. 427

¹⁷⁴ Aktel, s. 109

toplumsallaşmayı arttırdığı yönündedir. Elektronik posta ya da elektronik listeler aracılığı ile birbirine zayıf bağlarla bağlı olan siyasal ilgi ve çıkarları güçlendirmek mümkündür.¹⁷⁵

Elektronik demokrasi ile ilgili diğer olumlu beklenti ise, daha etkin, etkili ve şeffaf bir yönetim sisteminin oluşacağı ve vatandaşların kararlara katılımının artacağı yönündedir.¹⁷⁶

Elektronik demokrasiyi savunanlar siyasetin elektronikleşmesi ile paranın önemsiz hale geleceğini söylemektedirler. Şöyle ki, siyasetçiler açısından partinin politikasının, siyasi liderinin tanıtılması, siyasal iletişimin elektronik ortamda yapılması ile klasik siyasal iletişim için harcanan paradan daha az miktarda para harcanacak, dolayısıyla siyasetin elektronikleşmesi siyasetçi açısından maliyetleri düşürecektir. Seçmenler açısından ise, kampanya propagandalarını bir kenara bırakarak bir tuşa basmak yoluyla adaylar konusunda geniş bilgi edinme fırsatı doğacaktır. Seçmenler, elektronik forumlar yoluyla kendi sorunlarını doğrudan adaylara yönlendirerek anketlerin etkisinden kurtulabilecekler ve bir düğmeye basarak destekledikleri kimseler için gönüllü olarak çalışabileceklerdir.¹⁷⁷

Vatandaşların şu an içinde bulunduğu ilgisiz ve güvensiz durumu gidermede elektronik demokrasinin olumlu işlev göreceğini söyleyen iyimserler bulunmaktadır. Onlara göre elektronik demokrasi, gençlerden yaşlılara kadar her kesimin politika ve siyasete olan ilgisini artıracaktır.

Olumlu görüşe sahip kişiler, internetin vatandaş ve yerel kamu görevlisi ve siyasal temsilci arasındaki ilişkileri kolaylaştırdığını söylemektedir. Bu ortamın asıl olarak vatandaşlar için kamu kurumlarının, siyasal kurumların bilgilerine erişilmesini sağlayacağını ve vatandaşlar için bir siyasal bilgilendirme ortamı, kamu kurumları, siyasal partiler, politik örgütlenmeler ve politikacılar için siyasal propaganda ortamı olduğunu söylemekte ve özellikle de yeni gelişen vatandaş

¹⁷⁵ Timisi, s. 204

¹⁷⁶ Altınok, (18.08.2003)

¹⁷⁷ Sitembölükbaşı, s. 11

taban örgütlenmeleri ve azınlıklar için siyasal katılım ortamı olduğunu belirtmektedirler.¹⁷⁸

Elektronik dönüşüm sürecinin, demokrasinin önemli taahhütlerinden ikisini yerine getireceği konusunda iyimser beklentilerde bulunmaktadır. Daha çok sayıda vatandaşa bilginin ulaşmasını sağlamak ve alınan kararların vatandaşların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesine izin vermek.¹⁷⁹

İyimserlere göre elektronik demokrasi sistemi diğer sistemlerden farklı olarak insanların birbirleriyle ve yöneticilerle diyalog kurmalarına izin vermektedir. Elektronik demokrasi sistemi ile halkın kararlara doğrudan katılımı referandum, kamuoyu yoklamaları gibi yöntemler kullanılarak sağlanmaktadır. Bu sistemde kanunlar kabul edilmeden önce vatandaş bu kanunla ilgili görüşünü doğrudan söyleme hakkına kavuşmaktadır.¹⁸⁰

Elektronik Demokrasinin getireceği olumlu sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

a) Bilginin dolaşımını olağanüstü hızlandıran yeni iletişim teknolojileri kamuoyunun bilgilenme hakkı açısından büyük olanaklar sağlayacak ve vatandaşlık bilincini artıracaklardır. Demokratik sürecin sivil gözetim altında sürekli kontrol edilmesi gündeme gelecektir. Kamuoyu denetimi yönetimlerin saydamlaşmasını sağlayacaktır.

b) İnternet, siyasi propagandanın alanı olmaya başlayacaktır. Tüm partilerin, milletvekillerinin web sayfaları olacak ve seçilen siyasetçiler yaptıkları çalışmalar konusunda bu sayfalarda vatandaşlara bilgi vereceklerdir.

c) Sivil toplum örgütlerinin gücü ve etkinliği giderek artacaktır. Sivil toplum örgütleri yeni iletişim olanaklarıyla çok daha fazla üyeye çok daha rahat bir biçimde haberleşebileceklerdir. Böylece seslerini çok daha geniş kesimlere duyurabileceklerdir.

d) Vatandaşların katılımı artacak ve yeni katılım mekanizmaları oluşturulacaktır. Vatandaşlar kendi yaşadıkları yerlerle ilgili sorunlar konusunda çözüm önerecekler ve önerilen bu çözümler doğrultusunda kararlar alınacaktır.

¹⁷⁸ Timisi, s. 205

¹⁷⁹ Sitembölükbaşı, s. 11

¹⁸⁰ Sitembölükbaşı, s. 12

e) Giderek yerel sorunlardaki mini referandumlar, ulusal boyutta yapılmaya başlanacak ve politikacılar sık sık vatandaşların görüşüne başvuracaklardır.¹⁸¹

3. Elektronik Demokrasinin Siyasal Alanda Getireceği Riskler

Elektronik demokrasi beraberinde getireceği pek çok olumlu sonuçlarla birlikte riskleri de barındırmaktadır.

Avrupa ve Amerika'daki pek çok düşünür yeni iletişim teknolojilerinin demokratik sonuçları konusunda iyimser görüşü paylaşmamaktadır. Bu düşünürlerce, iletişim teknolojilerindeki yenilikler sonucu medya araçlarının çoğalmasının her zaman gerçek bir çoğulculuğa, fikir zenginliğine ve çeşitliliğine yol açmayacağı, şimdiye kadar egemen olan yukardan aşağıya iletişim yapısını fazla değiştirmeyeceği ileri sürülmüştür.¹⁸² Yeni teknolojilerin getireceği demokrasi uygulaması çıkar sahibi kişilerin durumunu geliştirecek, en azından muhafaza edecektir. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte özel çıkar grupları arasında oluşan işbirliğinin artması tehlikesi ortaya çıkmıştır. Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte özel bir çıkar grubu oluşturmanın maliyeti de düşmekte ve yeni iletişim teknolojileri sayesinde özel çıkar grupları anında birliktelik sağlayabilmektedir. Bu durum demokrasideki özel çıkar gruplarının durumlarının daha da güçlenmesine yol açabilecektir.¹⁸³

Vatandaşların katılımcılığı temsili demokrasinin eksiklerini giderecek olsa da bunun e-demokrasiye geçişle birlikte kendiliğinden ortaya çıkabileceğinin umulamayacağı ileri sürülen diğer bir eleştiridir. Zira, siyasetçilerin ve hükümetlerin vatandaşlarla etkileşim içine girebilecekleri bir ortamın doğmuş olması yeterli değildir. Gerek vatandaşların gerekse siyasilerin bu konuda istekli, bilgili olması anlamında toplumda bir kültürün oluşması gerekir.

Elektronik demokrasiyle birlikte oluşabilecek olumsuz uygulamalardan bir diğeri de vatandaşların yeni iletişim teknolojilerinin imkanlarından eşit ölçüde faydalanma fırsatına sahip olmamalarıdır. Dijital bölünme ya da dijital uçurum olarak adlandırılan bu durum bilgilenme açısından tüm vatandaşların eşit şansa

¹⁸¹ Hakan Kara, http://www.digitaldevlet.com/haber_gorus.php, (8.10.2003)

¹⁸² Haluk Şahin, "Demokrasi ve Medya: İki Yanı Keskin Bıçak," *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 19, Ocak-Şubat 1998, s. 508

¹⁸³ Sitembölükbaşı, s.13

sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Dijital bölünme sorununa eğer bir çözüm bulunamazsa elektronik demokrasi idealinin “bilşim seçkinlerinden”¹⁸⁴ başka kimseye faydasının olmayacağı belirtilmektedir.

Bu konuda önemli bir eleştiri de elektronik demokraside güvenliğin nasıl sağlanacağıdır. Özellikle bu eleştiri seçimlerin elektronik ortamda yapılması konusunda gündeme gelmektedir. Yeterli güvenliğin olmaması durumunda, seçim ve benzeri işlemlerde manipülasyon tehlikesi ortaya çıkar. Çünkü bilgisayarlar bugünkü haliyle hile yapmaya çok müsaittirler. Bilgisayar konusunda uzmanlaşmış kişiler oy verme veri tabanına girebilir ve oylarda tahrifat yapabilirler. Elektronik araçlarda gizlilik de ayrı bir sorundur. Kişilerin verdikleri oylarla birlikte isimlerinin de öğrenilebilmesi riski söz konusudur.¹⁸⁵

Bir başka risk de, bilgilerin hızlı bir şekilde paylaşılmasının getireceği olumsuzluktur. Hızlı bilgi iletimi, demokrasinin gerekliliği olan rasyonellik ve sürekliliğe zarar verebilir. Hızlı bilgi iletimi, demokratik karar verme sürecinin adımlarını kesintiye uğratabilir. Bu durum aynı zamanda siyasetin gerçek eylemlerden koparak bir gösteri siyaseti haline gelmesine ve etkisini kaybetmesine yol açabilir.¹⁸⁶

Elektronik demokraside seçmenlerin doğrudan yasama işlemlerine katılması konusu da beraberinde bir takım sorunlar getirebilecektir. Çünkü ulusal sorunlar çok çeşitlidir ve bu sorunların çözümünde teknik bilgi ve uzmanlık gerekmektedir. Seçmenlerin toplumsal konularda sağlıklı kararlar verebilmeleri için bu konularda bilgilenmeleri gerekir. Bu da seçmenlere büyük bir yük getirir.

Elektronik demokrasinin siyasal katılımı artıracığı yönündeki iyimser beklentilere de tereddütlerle yaklaşanlar vardır. Siyasal katılımın bir seçim sürecinden çıkıp bir tuşa basmak şeklinde basit bir hale getirilmesinin, oy vermeye yönelik oluşan heyecanı ortadan kaldıracağı ileri sürülmektedir.

Elektronik kaynaklardaki kalite ve doğruluk konuları da başka bir sorun olarak görülmektedir. Herkesin internet sitesi açma fırsatına sahip olması ve

¹⁸⁴ Uçkan, s. 41

¹⁸⁵ Sitembölükbaşı, s. 20

¹⁸⁶ Uçkan, s. 37

doğru yanlış her dilediğini yazma imkanın sağlanması internetteki bilgilerin doğruluğu sorununu beraberinde getirecektir. Bilginin çokluğu bu bilgilerin doğruluk ve içe yaralılık açısından ayıklanma sorununu gündeme getirecektir.¹⁸⁷

4. Dünyadan E- Demokrasi Uygulamalarına Örnekler

Dünyada pek çok ülke vatandaşların yönetime katılımını artırmak, alınan kararlarda vatandaşların görüşlerine başvurmak için elektronik demokrasi yolunda önemli adımlar atmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları önemli bir paya sahiptir. Bunların başlıcaları şunlardır:

Minnesota Deneyimi: Minnesota e-demokrasi adı verilen bu çalışma, 1994 yılında katılımcı demokrasiyi sağlamak ve vatandaşların seçimlere bilinçli katılımını artırmak için gerçekleştirilmiş bir faaliyettir. Minnesota e-demokrasi hareketinin en yeni faaliyetlerinden birisi Capitol Topics başlığı altında açılmış olan Federal Devletle ilgili konuların tartışılmasına ayrılmış olan e-posta listeleridir. Bu listeler milletvekillerinin, senatörlerin, konu uzmanlarının, ilgili grupların ve ilgili yurttaşların seçilmiş önemli politika konuları hakkında görüş alış verişinde bulunmalarına olanak vermektedir. Eğitim, vergi reformu, seçimlerle ilgili finansman ve etik konuları kişisel bilgilerin korunması (mahremiyet), ulaşım gibi konular bu günlerde bu listelerde tartışılmakta olan konuların başında gelmektedir.¹⁸⁸

Japonya Elektronik Seçim Deneyimi: Japonya'nın Niimi şehrinde 2002 yılında belediye seçimleri elektronik oylama sistemi ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu seçimde şehir nüfusunun %30'u 60 yaşın üstünde olduğu için seçime olan katılımın düşük olacağı tahmin edilirken, seçime katılım oranı tahminleri doğrulamamıştır. Daha önceki seçimlerde %88,4'ün altında katılım sağlanabilen seçimlerde vatandaşların %86,8'i oy kullanmıştır. Özellikle yaşlı seçmenler bu sisteme çekimser bakmaktaydılar, ancak seçimden iki ay öncesinde başlatılan iletişim kampanyası ile vatandaşların seçime ilgisi artırılmıştır. Oy kullanmakta güçlük çeken kişilere görevliler yardım etmiştir. Bu sistemle seçimler bir gün içinde tamamlanmıştır. Seçim sonrasında oylama makinelerindeki bilgiler,

¹⁸⁷ Sitembölükbaşı, ss. 18-19

¹⁸⁸ Necdet Kesmez, "E-Devlet Bağlamında E- Demokrasi," http://bilisimsurasi.org.tr/listeler/hos-e-devlet/mar/att-0005/01-e_devlet_bağlamında_e-demokrasi.doc, (24.08.2003)

hafıza kartlarına yüklenmiş ve toplu sayım merkezlerine götürülmüştür. Seçim sonuçları 25 dakika sonra alınmaya başlanmıştır.¹⁸⁹

Malezya Net Deneyimi: Bir e-posta listesi olarak başlayan ve Malezya Net adıyla anılan bu çalışma, bir e-posta listesinin ne kadar kapsamlı bir etki yaratabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Malezya’da halen iktidarda ve muhalefette olan siyasi liderlerle aynı kuşaktan olan ve Malezya’da yazılarının yayımlanma imkanı kalmayan, tanınmış bir yazar, Sydney’de faaliyet gösteren Malezya asıllı bir kişinin sahip olduğu interneti kullanarak, toplam 800 aboneli bir e-posta listesine görüşlerini yazmaya başlar. Bu 800 e-posta aboneli listede yer alan görüşleri ülke içinde yayarlar. Bu bilgi paylaşımı o derece yaygınlaşır ve etkili olur ki çok geçmeden pek çok siyasetçi ve üst düzey bürokrat bu listedeki iddiaları cevaplandırmak ve durumlarını açıklamak zorunda kalırlar.¹⁹⁰

İngiltere Çevrim İçi Yurttaşlar Demokrasisi: Gönüllü katılımcıların oluşturduğu bu hareketle 1997 İlkbahar seçimlerinden önce bağımsız, hiç bir siyasi partiyle ilişkisi olmayan bir çalışma başlatıldı. Avrupa Para Sistemi, bir kısım devlet hizmetlerinin İnternetle verilmesi gibi özel konulardaki tartışmalara ev sahipliği yapıldı ve bütün seçim süresince bütün partilerin katılımına açık bir tartışma platformu yaratılmış oldu. Buradan internetle konferans tekniği ile e-postayı kullanan bir arayüz ortaya çıktı. Aralık 1997’de “görüşünü bildir” kampanyası ile katılımcılığın en iyi örneği oluşturulmuş oldu.¹⁹¹

III. Elektronik Yönetişim

Uçkan’a göre yönetişim, “yönetim süreci içinde yer alan tüm tarafların uzlaşısı üzerinde temellenmiş kuralların, yine bu tarafların sürece etkin ve sürekli katılımıyla uygulanabilir olması” demektir. Bu açıdan bakıldığında, yönetişimin “kuralsızlığı” ya da “gevşek yönetimi” ifade etmediği açıktır, tersine yönetişim “katılımcılık”, “ortaklık”, “paydaşlık”, “etkililik”, “verimlilik” ve “sürdürülebilirlik” gibi değerleri ifade etmektedir.¹⁹²

¹⁸⁹ Gürer, “E-Oylama Mümkün Mü?,” s. 10

¹⁹⁰ Kesmez, (24.08.2003)

¹⁹¹ Kesmez, (24.08.2003)

¹⁹² Uçkan, s. 21

Avrupa Komisyonu tarafından yapılan çalışmalarda yönetim beş kriter ile açıklanmaktadır. Bunlar: Açıklık, katılım, sorumluluk-hesap verebilirlik, etkinlik, tutarlılıktır. Bu ilkeler şu şekilde açıklanabilir:

a) Açıklık: Kurumların çalışmalarına katılımın ve kullanılan dilin açık olması.

b) Katılım: Uygulanan politikaların şartlara uygun, nitelikli olması ve siyasal sürece katılabilme.

c) Sorumluluk-Hesap Verebilirlik: Sorumluluğun, farklı kurumsal kademelere dağıtılabilmesi.

d) Etkinlik: İhtiyaç ve hedeflere uygun politikaların, doğru zaman ve şekilde uygulanması.

e) Tutarlılık: Politikalara ve bunların sonucu olarak ortaya çıkacak aktivitelere karşı istikrarlı bir yaklaşıma sahip olunması.¹⁹³

Elektronik yönetim ise ağ yönetişimini ifade etmektedir. Ağ yönetişimi, ağdaki noktaları oluşturan “ortaklıklar”, “paydaşlıklar” arasındaki iletişim yoluyla ulaşılan, uzlaşma temelinde olan, ademi merkeziyetçi bir yapıyla işleyen bir etkileşim şeklidir. Elektronik yönetim bu anlamda etkileşimci ve yatay koordinasyon yapısıyla, tüm tarafların katılımını gerektiren, bunun içinde bilişim ve iletişim teknolojileri ile gelişen ve ademi merkeziyetçi iletişim ağlarını kullanan bir yönetim modelidir.¹⁹⁴

Elektronik yönetim, iletişim ve bilgi teknolojilerinin oluşturduğu e-devletin, yönetim, hukuk ve elektronik demokrasi boyutlarında oluşan değişimlerin hepsini içeren bir yönetim modeli olarak kullanılmaktadır.¹⁹⁵

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkan elektronik devlet e-yönetişim çerçevesinde konumlanmaktadır ve e-yönetişim modeli olarak elektronik devletin nihai hedefi elektronik demokrasiyi gerçekleştirmektir.¹⁹⁶

¹⁹³ B. De Marchi, “Elektronik Yönetişim,” <http://www.abgs.gov.tr/dokuman/Berlin9620Konferansi.htm>, (8.10.2003)

¹⁹⁴ Uçkan, ss. 18-19

¹⁹⁵ Aktel, s.112

¹⁹⁶ Uçkan, s. 38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN UYGULANMA DÜZEYİ

I. Bilgi Toplumu Olma Yolunda Türkiye'deki Kurumsal Yapılar

Günümüzde bilgi ve iletişim (bilişim) teknolojilerindeki gelişmeler, bilginin hızla yayılmasına, üretilmesine, saklanmasına, kullanılmasına imkan tanımıştır. Bilginin bu kadar hızla yayılması hayatın her alanında büyük değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde bu değişim hızla gerçekleşmektedir. Değişimi yakalayan, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu fırsatlardan yararlanmasını bilen ülkeler yeni dünyanın belirleyicisi olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu anlamda Türkiye de iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin takipçisi ve kullanıcısı olmak, bu teknolojilerin sunduğu fırsatlardan yararlanmak ve bilgi toplumu olmak için önemli adımlar atmak durumundadır.

Bilgi toplumu olmak, bilgiye ulaşmak, her türlü bilgiyi etkin kullanmak ve bilginin yayılmasını sağlamak ile mümkündür. Bilgiye ulaşmakta etken olan faktörler de şunlardır: Yetişmiş insan gücü, iletişim araçları, donanım, araştırma-geliştirmeye ayrılan kaynaklar.¹⁹⁷

Ülkemizde bilgi toplumu olma yolunda en önemli sorunlardan birisi yeni teknolojileri üretecek ve kullanacak insan gücünün yetiştirilmesidir.¹⁹⁸ Ülkemize baktığımızda ülkemizdeki bilgi okur yazarlığının düşük olduğu görülmektedir. Bilgi okur yazarlığı bireylerin basılı ve elektronik ortamdaki bilgi kaynaklarına erişebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde okullarda yetiştirilen gençlere derslerde kütüphane kullanımı, bilgisayar ve internet kullanımına ilişkin bilgilerin verilmeye başlanması söz konusudur. Ancak yine de bilgisayar ve internet olanaklarının yetersizliği nedeniyle bilgi okur yazarlığı konusunda büyük eksikliklerimiz vardır. Bu anlamda Milli Eğitim Bakanlığı okulları bilgisayarlaştırmak ve internete bağlamak için çalışmalar yürütmektedir. İnternet

¹⁹⁷ Meral Alakuş, **Bilgi Toplumu**, Ankara: Kütüphanecilik Dizisi: 22, 1991, s. 118

¹⁹⁸ Bozkurt, ss. 159-160

kullanımını artırmak ve böylece bilgi kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı MEBNET'i kurmaktadır.¹⁹⁹

Günümüzde bilgi toplumu olmanın en iyi göstergesi bilgisayarlaşma ve internettir. Türkiye'ye ilk bilgisayar 1960'lı yılların başında girmiştir.²⁰⁰ Türkiye o günden bugüne önemli bir yol kat etmiştir. Birçok konuda özel ve kişisel bilgisayar kullanımında görülen artışlar ülkemizde bilgi teknolojisi kullanımının bir gelişme gösterdiğinin belirtisidir. Ancak bu gelişmeler bilgi toplumu olmak için henüz yeterli değildir.

Türkiye'de internete yeterince önem verildiğini ve yatırım yapıldığını söylemek güçtür. Türkiye'nin internetle tanışması 1980'lerin ortalarında başlayan Türkiye içi bir geniş alan ağ oluşturma çabaları TUVAKA (Türkiye Üniversiteler ve Araştırma Kurumu Ağları) organizasyonu ile hız kazanmıştır. Türkiye'nin internete bağlanması, ODTÜ ve TÜBİTAK'ın ortaklaşa yürüttükleri bir proje ile 1922 Temmuz ayında 64 kbit/saniye hızında bir hat ile gerçekleştirilmiştir. ODTÜ ve TÜBİTAK'ın tanıtma ve yayma çabaları, TR-NET Grubu'nun yoğun çalışmaları sonucunda internete olan ilgi gün geçtikçe artmaya başlamıştır. 1995 yılında TR-NET ve bağlantı hat hızları cevap veremez hale gelmiştir.²⁰¹

İnternette ilginin giderek artması sonucu ülkemizde Türk Telekom A.Ş tarafından ulusal internet altyapısı olarak planlanan TTNET kurulmuştur. TTNET'in kuruluş amacı internet servis sağlayıcılarına, içerik sağlayıcılara, kurumsal ve bireysel kullanıcılara Türkiye'nin her yerinden sağlıklı, güvenilir ve hızlı internet erişimini sağlamaktır. Bilgisayar ve internet kullanıcılarının hızla yayılması sonucu da ses, veri ve görüntünün bir arada, yüksek hızlarda ve aynı ortamda iletimine olanak sağlayan ATM teknolojisinin kullanıldığı TTNET ağının ülke genelinde yaygınlaştırılması ve tüm illerde kurulması planlanmıştır.

Her ne kadar bilgisayar ve internet kullanımının artmasına ilişkin çalışmalar yapılsa da bu konuya yeterince önem verdiğimizizi ve yatırım yaptığımızı söylemek güçtür. Ülkemiz henüz internet konusunda bir master plana sahip değildir. Bilgi teknolojileri okullarda, evlerde, iş yerlerinde yeterince yaygın

¹⁹⁹ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (12.10.2003)

²⁰⁰ Alakuş, s. 120

²⁰¹ Özçağlayan, s. 228

değildir. Kurulu kapasite büyük kentlerimizde yoğunlaşmaktadır ve bu kapasiteyi kullanan kesimin büyük çoğunluğu gençlerden oluşmaktadır.²⁰² Yine ülkemiz bilgisayar sahipliği ve internet kullanıcısı açısından gelişmiş pek çok ülkenin gerisinde bulunmaktadır. Bu anlamda Avrupa Birliği'ne aday ülkeleri Bilgi toplumu istatistikleri yönünden analiz eden Eurostat'ın verileri önemli bilgiler içermektedir. Bu verilere göre Türkiye'de bilgisayar sahipliği sayısı tablo-7'de ve internet kullanıcı sayısı tablo-8'de gösterilmektedir.

Tablo-7:Aday Ülkelerde Bilgisayar Sahipliği ve Türkiye'nin Durumu

Ülkeler	(100 Kişiyeye) Bilgisayar Kullanım Oranı	
	1999	2001
AB 15 ülke	25,0	30,4
Slovenya	25,1	27,5
Kıbrıs Rum K.	19,4	25,0
Malta	17,9	23,1
Estonya	13,5	17,5
Litvanya	8,2	15,3
Slovakya	10,9	14,8
Çek Cum.	10,7	13,6
Macaristan	7,5	10,0
Polonya	6,2	8,5
Letonya	5,9	7,1
Aday ülkeler ort.	5,4	7,0
Bulgaristan	2,7	4,9
TÜRKİYE	3,4	4,1
Romanya	2,7	3,6

Kaynak: "Adayların IT Karnesi," **Digital Capital Dergisi**, sayı 5, Eylül 2002, s. 14

²⁰² Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (12.10.2003)

Tablo-8: Aday Ülkelerde İnternet Kullanımı ve Türkiye'nin Durumu

Ülkeler	(100 Kişiye) İnternet Kullanım Oranı	
	1999	2001
Estonya	13,9	30,1
Slovenya	12,6	30,0
Malta	7,7	25,4
Kıbrıs Rum K.	13,1	22,1
Slovakya	11,1	16,7
Macaristan	6,0	14,8
Çek Cum.	6,8	13,6
Polonya	5,4	9,8
Bulgaristan	2,8	7,5
Litvanya	4,3	7,2
Letonya	2,8	6,8
Romanya	2,7	4,5
TÜRKİYE	2,3	3,8
Aday ülkeler ort.	4,2	7,8
AB ortalaması	15,4	31,4

Kaynak: "Adayların IT Karnesi," **Digital Capital Dergisi**, Sayı 5, Eylül 2002, s. 14

Ülkemizde bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin politikaları geliştirme ve izleme görevi şu ana kadar bilim ve teknolojinin gelişmesi amacıyla kurulan Bilim ve Teknoloji Kurulu (BTYK) ve TÜBİTAK tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun sebebi de 2003 yılına kadar Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikalarını oluşturacak bir kurumun olmamasıdır. Daha çok bilim organı olarak hizmet veren ve ülkenin bilim politikasını oluşturmada etkili olan TÜBİTAK ülkemizde özellikle Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nda alınan kararlar çerçevesinde çalışmalarını yürütmektedir.²⁰³ Bu iki kurumsal yapıdan başka ulaşım ve iletişim alanında hizmet bakanlığı olarak kurulan Ulaştırma Bakanlığı'nın da iletişim alanındaki gelişmeleri gerçekleştirmek anlamında çalışmaları vardır, ancak bu

²⁰³ Türksel Kaya Benschir, "Bilgi Toplumu Bakanlığı Kuruluşu Üzerine: Mekanik Bir Örgüt Mü?," **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 33, Sayı 3, Eylül 2000, s. 40

bakanlığın yapısı gereği ülkemizi bilgi toplumuna dönüştürecek niteliğe sahip değildir. Bu anlamda Bilgi Toplumu Bakanlığı kurulması tartışmaları gündeme gelmiştir.²⁰⁴ Türkiye’de bilişim ve iletişim teknolojilerine yönelik politikaların yürütülmesini kendine misyon edinmiş bir kurulun oluşturulması konusu, Türkiye’nin Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da gündeme gelmiştir. Bu durum Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında şöyle ifade edilmiştir.²⁰⁵

“Bilişim teknolojilerine yatırım ülkenin geleceğine yatırımdır. Bilişim teknolojileri yatırımları kamu ve özel sektörün ortak sorumluluğundadır. Ulusal politikaları oluşturacak, ortaya çıkacak eylem planına yol gösterecek, farklı birimler arasında eşgüdümü sağlayacak ve birbirini bütünleyecek ulusal boyutta kurumsal yapılanmalara gidilmelidir. Bu kurumsal yapılanmalar katılımcı ve saydam olmalı ve özel sektör, üniversite, siyasal partiler, basın, mesleki örgütler ve sivil toplum örgütlerinden temsilciler içermelidir.”

Ülkemizde bilim ve bilişim alanında hizmet veren kuruluşlar tablo-9’da gösterilmiştir.

Tablo-9: Türkiye’de Bilim ve Bilişim Üzerine Hizmet Veren Kurumsal Yapılar

Mevcut Kurumsal Yapı
Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK)
TÜBİTAK (bünyesinde BİLTEN)
Ulaştırma Bakanlığı (bünyesinde İnternet Üst Kurulu)
Başbakanlık (bünyesinde Kamu-Net Üst Kurulu)
Dış Ticaret Müsteşarlığı (bünyesinde Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu)
ODTÜ-DNS
Dernek ve Vakıflar (TBD, TBV, TUSİAD vb.)

Kaynak: Türksel Kaya Bensghir, “Bilgi Toplumu Bakanlığı Kuruluşu Üzerine: Mekanik Bir Örgüt Mü?,” **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 33, Sayı 3, Eylül 2000, s. 41

²⁰⁴ Bensghir, “Bilgi Toplumu Bakanlığı...”, s. 40

²⁰⁵ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (12.10.2003)

A. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK)

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu, Başbakanlığa bağlı yüksek kurul olarak 1983'te kurulmuştur. Kurul bilim ve teknoloji alanındaki araştırma ve geliştirme politikalarının ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve milli güvenlik hedefleri doğrultusunda belirlenmesi, yönlendirilmesi ve eşgüdümünün sağlanması amacını taşımaktadır.²⁰⁶ Kurulun başlıca görevleri şöyledir:

- a) Kurulun öncelikli görevi, uzun vadeli bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesinde hükümete yardımcı olmak
- b) Öncelikli araştırma ve geliştirme alanlarını belirlemek ve bunlarla ilgili plan-program hazırlamak
- c) Plan ve programlar doğrultusunda kamu araştırma kurumlarını görevlendirmek
- d) Bilim ve Teknoloji sisteminin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla bilim ve teknoloji alanında yasa tasarılarını ve mevzuatı hazırlamak
- e) Araştırmacı insan gücünün yetiştirilmesi ve etkin bir biçimde kullanılması için gerekli önlemleri saptamak ve uygulanmasını sağlamak²⁰⁷

BTYK'nın Başbakanlığın çağrısı ile yılda iki kez toplanır. Ancak BTYK 19 yıllık kuruluşundan bu yana sekiz defa toplanabilmiştir ve alınan kararların büyük bir çoğunluğu uygulamaya konulamamıştır. BTYK ilk toplantısını 9 Ekim 1989 yılında yapmıştır.²⁰⁸ Yapılan toplantılarda pek çok önemli karar alınmıştır. Özellikle BTYK'nın 25 Ağustos 1997 tarihinde yaptığı dördüncü toplantısı elektronik devletin kurulması açısından önemlidir. Bu konuya ilerleyen bölümde değinilecektir.

B. BİLTEN

Başbakanlığa bağlı tüzel kişiliği olan TUBİTAK ve ODTÜ arasında imzalanan bir protokolle TÜBİTAK'a bağlı olarak kurulan Ankara Elektronik Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü 1985 yılında kurulmuştur. Daha sonra

²⁰⁶ Bensghir, "Bilgi Toplumu Bakanlığı...", s. 41

²⁰⁷ Bensghir, "Bilgi Toplumu Bakanlığı...", s. 42

²⁰⁸ Uçkan, s. 178

yapılan değişikliklerle enstitünün çalışma alanları genişletilmiş ve enstitünün adı Bilgi Teknolojileri Elektronik Araştırma Enstitüsü (BİLTEN) olarak değiştirilmiştir. Çeşitli araştırma gruplarıyla bağlantılı olarak bilgi teknolojileri araştırma projelerini yürütmektedir.²⁰⁹

C. İnternet Üst Kurulu

Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı bir üst kurul olarak kurulan İnternet Üst Kurulu, ölkemizde internet kullanımının yaygınlaştırılması, internet politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması konusunda belirleyicilik işlevi üstlenmek üzere bir yapının kurulması tartişmaları sonucunda 15 Ocak 1998 tarihinde kurulmuştur.²¹⁰

Kurulun görevleri şöyledir:

- a) Türkiye'de internet alt yapısını oluşturmak ve geliştirmek,
- b) Konu ile ilgili birimler arasında eşgüdüm sağlamak,
- c) İnternetin gelişimini izlemek üzere ölçümle yapmak ve sonuçlarını yayınlamak,
- d) Uygulamada gözlenen aksaklıkları belirlemek ve giderilmesi için öneriler oluşturmak,

Kurul, alışma grupları tarafından oluşturulan raporlarla öneriler getirmektedir. Ancak kaynak yaratma gücünün olmayişı ve alınan kararlara yönelik yaptırım gücünün bulunmayişı önerilerin çoğunun uygulanamaması sonucunu doğurmuştur.²¹¹

D. Kamu-Net Üst Kurulu

19 Mart 1998 tarihinde Başbakanlık genelgesi ile Kamu-Net Üst Kurulu ve onun altında çalışacak Kamu Net Teknik Kurulu oluşturulmuştur. Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması 2000 Projesinin bir ayağı olarak kurulan Kamu-Net Üst Kurulu ile Başbakanlık ve merkezi yönetim binaları arasında bir

²⁰⁹ Bensghir, "Bilgi Toplumu Bakanlığı...", s. 47

²¹⁰ T.C Ulaştırma Bakanlığı İnternet Kurulu-alışma İlkeleri, <http://kurul.ubak.gov.tr/m01.php.par.1>, (12.10.2003)

²¹¹ T.C Ulaştırma Bakanlığı İnternet Kurulu-alışma İlkeleri, (12.10.2003)

ağ oluşturularak bu ağ üzerinden kamu kurumlarının birbirlerinin bilgilerine ulaşmalarını ve ortak kullanmalarını sağlayarak Başbakanlığın etkili ve verimli bir biçimde yönetilmesi ve kamu hizmetlerinde kalite ve hızın artırılması amaçlanmaktadır.²¹²

Kamu-Net Üst Kurulu'nun görevleri şunlardır:

- a) Kamu bilişim çalışanı politikalarının oluşturulması,
- b) Ulusal ağın oluşturulması,
- c) Kamu yönetiminde bilişim hizmetlerinin etkinliğinin sağlanması,
- d) Kamu ile kamuoyu arasında saydamlığı temel alan sağlıklı iletişim sağlanması,
- e) Kamu bilişim projelerinin koordinasyonunun ve izlenmesinin sağlanması.²¹³

Yılda iki defa toplanması gereken Kamu-net Üst Kurulu bugüne kadar yalnızca üç defa toplanabilmiştir.

E. Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu (ETKK)

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun 25 Ağustos 1997 tarihli toplantısında elektronik ticaretin geliştirilmesi amacıyla kurulmuş bir kuruldur. Kurul ilk toplantısını 16 Şubat 1998 tarihinde gerçekleştirmiştir ve bu toplantıyla kurul üç ayrı çalışma grubu oluşturmuştur. Türkiye'de elektronik ticaretin geliştirilmesine yönelik dört temel görevi belirtilmiştir:

- a) Gerekli teknik ve idari alt yapının kurulmasını sağlamak,
- b) Hukuki alt yapıyı oluşturmak,
- c) Elektronik ticareti özendirecek önlemleri almak,
- d) Ulusal politikaların uluslararası politikalarla uyumunu sağlamak.²¹⁴

²¹² Bensghir, "Bilgi Toplumu Bakanlığı...", s. 48

²¹³ Uçkan, s. 202

²¹⁴ "Sunuş," <http://www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/btyk/karalar/karar3/sunus.htm>, (12.10.2003)

Türkiye'nin 15-16 Haziran 2001 tarihinde *e-Avrupa+* (Avrupa'nın 2003 Eylem Planı) programına katılımının ilân edilmesiyle birlikte e-Türkiye projesi 2001 Aralık ayında başlatılmıştır ve Başbakanlığın koordinasyonunda kurulan 13 kişilik çalışma grubu bilişim politikalarının yürütülmesi konusunda görevlendirilmiştir. Görevlendirilen çalışma grupları ve koordinatör kuruluşlar şöyledir.

1. Eğitim ve İnsan Kaynakları Çalışma Grubu – Milli Eğitim Bakanlığı,
2. Altyapı Çalışma Grubu – Ulaştırma Bakanlığı,
3. Hukuki Altyapı Çalışma grubu – Adalet Bakanlığı,
4. Standartlar Çalışma Grubu – Türk Standartları Enstitüsü Başkanlığı,
5. Güvenlik Çalışma Grubu – Genelkurmay Başkanlığı,
6. E-Ticaret Çalışma Grubu – Dış Ticaret Müsteşarlığı,
7. Yatırımlar ve Planlama Çalışma Grubu – DPT Müsteşarlığı,
8. Arşiv ve Dijital Depolama Çalışma Grubu – Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,
9. Uluslararası İzleme ve E-Avrupa+ Çalışma Grubu – AB Genel Sekreterliği,
10. Özel Projeler Çalışma Grubu – Türkiye Bilişim Vakfı,
11. Mevcut Durumun Tespiti Çalışma Grubu – KAMUNET Teknik Kurulu,
12. Ulusal Bazda Takip, Koordinasyon ve İzleme Çalışma Grubu– Türkiye Bilişim Derneği,
13. E-Sağlık ve Çevre Çalışma Grubu – Başbakanlık.²¹⁵

Görevlendirilen çalışma grupları *e-Avrupa+* Girişimi çerçevesinde belirtilen hedefleri şu şekilde oluşturmuşlardır.

a) Bilgi toplumunun temel yapı taşlarını oluşturma çalışmalarının hızlandırılması: Bu bölümde Telekomünikasyon sektörünün özelleştirilmesi konusundaki planlara değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde herkes için uygun fiyatlı internet hizmetlerinin sağlanması bilgi toplumu ile ilgili müktesebata uyum ve uygulama konularına da değinilmiştir.

²¹⁵ “Ara Rapor E-Avrupa,” <http://www.basbakanlik.gov.tr/ara rapor.htm>, (12.10.2003)

b) Daha ucuz, daha hızlı, daha güvenli internet: Bu bölümde yapılan çalışmalar daha çok bir durum değerlendirmesi ve gerçekleştirilmesi düşünülen projelerin ortaya konulduğu bir eylem planı niteliğindedir.²¹⁶ Bu bölümde daha ucuz, daha hızlı internet erişimi, araştırmacılar ve öğrenciler için daha hızlı internet ve güvenli ağlar ve akıllı kartlar konularına değinilmiştir. Güvenli ağlar ve akıllı kartlar konusunda elektronik veri, elektronik sözleşme ve elektronik imza kanunu tasarısı taslağında sertifika hizmet sağlayıcıları, test ve onaylama ofisleri ile ilgili esaslar ile bunları denetlemekle görevli kurumun görev ve yetkileri belirlenmiştir.

c) İnsan kaynağına yatırım: Bu bölümde Avrupa gençliğinin sayısal çağa hazırlanması, bilgi tabanlı ekonomide işgücü ve bilgi tabanlı ekonomiye herkesin katılımı şeklinde konulara değinilmiştir. İnsan kaynağına yatırım hedefini gerçekleştirmek için World Links, Temel Eğitim ve Uzaktan Eğitim Modeli Projeleri gündeme gelmiştir.

d) İnternet kullanımının canlandırılması: Bu bölümde e-ticaretin hızlandırılması ve e-devlet konularına değinilmiştir. E-ticarete tüketici güvenliğinin temin edilmesini ve tüketicinin özel olarak korunmasını sağlamak amacıyla hazırlanmış 4077 sayılı Kanında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı parlamentoya sunulmuştur. E-devlet uygulamaları kapsamında gizli olmayan belge ve bilgilerin elektronik ortama aktarılmasına yönelik çalışmalardan söz edilmiştir.²¹⁷

E-Avrupa+ programındaki taahhütlerin gerçekleştirilmesi için oluşturulan e-Türkiye girişiminin resmi vizyonu bilgi toplumu olmak olarak belirlenmiştir.²¹⁸

Bütün bu gelişmelerin ardından ülkemizde bilişim ve iletişim teknolojilerine yönelik politikaların yürütülmesine ilişkin çalışmaları gerçekleştirmek ve e-devlet konusundaki liderlik boşluğunu doldurmak üzere 2003 yılı başında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı

²¹⁶ Uçkan, s. 160

²¹⁷ “Ara Rapor E-Avrupa,” (12.10.2003)

²¹⁸ Uçkan, s. 168

oluşturulmuştur. Beş kişilik çekirdek bir kadro ile çalışan bu daire “E-Dönüşüm Türkiye Projesi” çalışmalarını yürütmekle görevlendirilmiştir.²¹⁹

58. Hükümetin Acil Eylem Planında yer alan “E-Dönüşüm Türkiye Projesinin” gerçekleştirilmesi amacıyla 2003-2004 dönemini kapsayan Kısa Dönem Eylem Planı kurulan daire tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan eylem planı şunları içermektedir:

a) E-Dönüşüm Türkiye Projesi’nin ulusal fayda ve katma değeri artıracak şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla “Bilgi Toplumu Stratejisi” hazırlanması,

b) Düzenleyici ve yasal çerçevenin çizildiği hukuki alt yapı; elektronik imza, kişisel verilerin korunması, ulusal bilgi güvenliği ve bilgi edinme hakkı kanunlarının yasallaşması,

c) Hizmetlerin sunulacağı teknik alt yapı ve bilgi güvenliği,

d) Bilgi toplumunun gerektirdiği insan gücü planlamasına ve yetiştirilmesine yönelik eğitim ve insan kaynakları,

e) Hizmetlerin elektronik ortamda, bürokratik engellere takılmadan kolayca sunulmasını hedefleyen e-devlet.²²⁰

II. Türkiye’de Kamu Yönetimi Alanında Yeni İletişim Teknolojilerinin

Kullanımı

Son günlerde ülkemizde kamu hizmetlerinde etkinlik sağlamak, kamu hizmetlerini daha az maliyetle ve daha kaliteli şekilde sunmak için bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı elektronik devlet uygulamalarına ağırlık verilmiştir. Ülkemizde elektronik devlet açısından Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun 1997 Ağustos ayında aldığı kararlar önem taşımaktadır. Bu konuda alınan şu üç karar özellikle önemlidir. Bunlar:

a) Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planının hazırlanması (TUENA),

b) Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezinin kurulması (ULAKBİM),

c) Elektronik Ticaret Ağı kurulması.²²¹

²¹⁹ Nurhan Yönezer, “E-Türkiye’nin Stratejisi 2004 Yılında Hazır Olacak,” **Digital Capital Dergisi**, Sayı 6, Ekim 2003, s. 23

²²⁰ Yönezer, s. 24

²²¹ İnce, s. 72

Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planının Hazırlanması (TUENA) kamu hizmetlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi konusunda çalışmaların yer aldığı ilk resmi rapor olması bakımından önemlidir.

Bu rapordan başka kamu hizmetlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesini sağlamak üzere Kamu-Net organizasyonu ve alt komisyonları kurulmuştur. Kamu-Net Teknik Kurulu bünyesinde “E-Devlete Geçiş Eylem Planı” oluşturulmuş ve eylem planında e-devlet kapısını oluşturma çalışmaları başbakanlık aracılığı ile her kurumda e-devletten sorumlu bir e-kurum oluşturulması kararı ile başlatılmıştır.²²²

Kamu-Net tarafından gerçekleştirilen Mayıs 2000 tarihli “Ulusal Bilgi Sistemi Raporu” elektronik devlete ilişkin şu konuları içermektedir:

- a) Başbakanlık Yönetim Bilişim Sistemi yardımıyla kamu birimleri arasındaki iletişimin elektronik posta ile yapılması,
- b) Elektronik başvuruların ve takibin yapılması,
- c) Mevzuat Bilgi Bankası oluşturulması,
- d) Kamu kurumlarında vatandaş sayfası oluşturulması,
- e) Evrak takibinin internet üzerinden yapılması.²²³

Ülkemizde e-devlet uygulamalarına ilişkin gerek hazırlanan raporlar ve yapılan çalışmalar sonucunda oluşturulan, gerekse bazı kurumların kendi hizmetleri ile ilgili uygulamaya koydukları pek çok proje söz konusudur. Bu bağlamda Bakanlıkların bünyesinde oluşturulan bazı projelerden söz etmek uygun olacaktır.

A. İçişleri Bakanlığı Bünyesinde Yeralan Projeler

TUENA Raporunda belirtilen İçişleri Bakanlığına bağlı projeler şunlardır: MERNİS (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi), İLEMOD (İl Envanter Modernizasyon) ve POLNET Projeleri. MERNİS projesinin uygulanması yolunda ilk adım 1976 yılında DPT tarafından atılmıştır. Mernis Projesi, nüfus kayıtlarının elektronik ortamda tutulması, merkezi nüfus veri bankasının oluşturulması, vatandaşlara onbir haneli bir kimlik numarası verilmesi, toplanan

²²² Aktel, s. 235

²²³ İnce, s. 75

bilgilerin kamu hizmetleri ve vatandaş için çok yönlü değerlendirilmesi mantığına dayanmaktadır. Mernis projesi tüm kamu kurum ve kuruluşlarına hizmet vermesi açısından e-devletin yapılanmasına temel oluşturan bir projedir.²²⁴ Mernis projesi; nüfus idaresi yönünden, vatandaşa verilen hizmetler yönünden, diğer kamu kuruluşlarına verilen hizmetler yönünden pek çok yenilik getirmesi planlanan bir projedir. Mernis projesinin getireceği yenilikler şöyle sayılabilir:

a) Ekonomik ve mali yönden: Vergi tahsilatı ve denetimi kolaylaştırabilecek, kayıt dışı ekonomi kontrol altına alınabilecektir. Aynı zamanda, noter, tapu ve banka işlemlerinde kişi bilgilerine ilişkin sahtecilik kalkabilecektir.

b) Yatırım ve planlama yönünden: Yatırımcı kuruluşlar, Mernis veri tabanından reel bilgileri alarak (istatistikleri), yapacakları yatırım ve planlar ilişkin program yapabileceklerdir.

c) Güvenlik yönünden: Mernis veri tabanından kişi kimlik bilgilerini tespit ederek doğru kişiye daha hızlı ulaşabilmesini sağlayarak can ve mal güvenliğini tehlikeye sokan kişilerin takibi ve yakalanmasında kolaylık sağlayacaktır.

d) Askerlik yönünden: Askerlik çağına gelen kişilerin listeleri sağlıklı ve hızlı bir şekilde Mernis veri tabanından alınarak askere alma ve asker kaçaklarının takibi kolaylaşabilecektir.

e) Sağlık yönünden: Her vatandaş için sağlık kuruluşlarında açılan dosyalar, Türkiye Cumhuriyeti Kimlik numarası esasına göre açılacağından, kişinin birden fazla sağlık dosyası olmayacak ve sağlık bilgilerinin birleştirilmesi kolaylaşabilecektir.

f) Eğitim yönünden: Eğitim ile ilgili bayan-erkek her türlü istatistik bilgileri alınabileceğinden, eğitimle ilgili planlamalar ve politikalar daha sağlıklı bir biçimde belirlenebilecektir.

g) Sosyal Güvenlik yönünden: Vatandaş, Emekli Sandığı, SSK veya Bağ-Kur'lu olduğunda, tek numara taşıyacağından bunların takibi ve birbirlerine geçişlerinde ve hizmetlerinin birleştirilmesi kolaylaştırılacaktır.

²²⁴“MERNİS-Projesi,”<http://www.interprobilisimodulleri.com.tr/kitap-03/iletisim-kocsistem-meteksan.html>, (12.10.2003)

h) Adalet yönünden;Davaların mahkemelerde görülmesi sırasında yapılan kimlik tespitleri Mernis veri tabanından alınabilecek, böylelikle davaların daha hızlı bir şekilde görülmesi sağlanabilecektir.²²⁵

Mernis projesi kapsamında Mart 2001 sonu itibariyle herkese bir vatandaşlık numarası verilmesi ve isteyenlerin internet üzerinden numaralarını öğrenmeleri aşaması gerçekleşmiştir.

İLEMOD Projesi, 1996 yılında başlatılmış bir projedir. Bu proje ile İl envanterinin ve kırsal alt yapı hizmetlerinin uygulanması ve izlenmesinde modernizasyon amaçlanmaktadır.²²⁶

POL-Net Projesi ise, Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde gerçekleştirilen Polis Ağı Oluşturma 2000 Projesidir. Bu projeye 1989 yılında başlanmıştır. Altı il bölge merkezi olarak belirlenmiştir. Buralarda merkezdekenden daha küçük sistemler kurularak aralarında bağlantı sağlanmıştır.²²⁷

B. Çalışma Bakanlığı Bünyesinde Yeralan Projeler

Çalışma Bakanlığı'na bağlı projeler şunlardır: SSK ve Bağ-Kur Projeleri. Sosyal sigorta hizmeti veren Bağ-Kur, SSK ve Emekli Sandığı'nın her birinin kendine ait web sayfası bulunmaktadır. Bu kurumlar web aracılığı ile üyelerine sundukları hizmetlerden dolayı e-kurum niteliğindedirler.²²⁸ Bu kurumların web sayfası aracılığı ile kurumla iletişime geçilebilmekte ve hizmetlerden yararlanılabilmektedir. Örneğin Emekli Sandığı'nın web sayfasında dul-yetim aylık bağlama başvuru formları, hizmet birleştirme formu, borçlanma istek formu doldurulabilmekte, ayrıca emekli aylığı ve ikramiye hesapları yaptırılabilir. Bağ-Kur sayfasından indirilebilen başvuru formu olmamakla birlikte, Emekli Sandığı ile birlikte eczane uygulaması sistemine bağlantılı çalışan bir bölüm vardır.²²⁹ SSK web sayfasında ise sigorta linki tıklanarak hizmet dökümüne ulaşılabilir, sicil numarası girilerek çalışılmaya

²²⁵ "MERNİS Projesinin Getireceği Yenilikler," <http://www.nvi.gov.tr/mernis/main.htm>, (12.10.2003)

²²⁶ Can Aktan, "Türkiye'de E-Devlet," <http://www.canaktan.org/politika/e-devlet/turkiyede.htm>, (8.10.2003)

²²⁷ Aktan, "Türkiye'de E-Devlet," (8.10.2003)

²²⁸ Uçkan, s. 291

²²⁹ İnce, s. 91

başlanan günden bu güne kadar yatırılan sigorta primleri izlenebilir, eksik ödemeler öğrenilebilir.

C. Maliye Bakanlığı Bünyesinde Yeralan Projeler

Bu projeler: MB, GELNET, VEDOP (Vergi Daireleri Otomasyonu), MOTOP (Nakil Vasıtaları Vergi Daireleri Otomasyonu) SAY 2000İ (Kamu Mali Yönetimi Bilişim Sistemi), Emekli Sandığı, TAKBİS (Tapu Kadastro Bilişim Sistemi), Milli Emlak Projesi, GİMOP (Gümrük Sistemleri Otomasyonu) Projeleridir. Ayrıca Merkez Bankası bünyesinde gerçekleştirilen EFT-I (Elektronik Fon Transferi), EFT-II, EMKT (Elektronik Menkul Kıymet Sistemi), EVAS (Elektronik Veri Aktarım Sitemi) Projeleri vardır.

VEDOP Projesi, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülmektedir. Bu proje kapsamında oniki ilde yüz elli üç vergi dairesi elektronik ortamda hizmet vermektedir. Vedop Projesi ile vergi dairelerindeki işlemlerin hızlandırılması, vergi gelirlerinin daha etkin toplanması, mükelleflerin işlemlerinin daha rahat bir ortamda ve daha kısa sürede bitirilmesi hedeflenmektedir. 2002 yılında tam otomasyon projesinin tüm ülkeye yaygınlaşması Vedop-2 olarak adlandırılan proje ile gerçekleştirilmiştir.²³⁰

VEDOP Projesi ile Mükellefler şu bilgilere ulaşabilmektedirler.

- a) Vergi Dairesinde mevcut mükellef kimlik bilgileri,
- b) Vergilerle ilgili tahakkuk, tahsilat, vadesi gelen ve gelmeyen borç bilgileri,
- c) Ek beyanlar ve vergi inceleme sonuçlarına göre ikmalen ve re'sen tarh edilen vergilerle ilgili tahakkuk, tahsilat bilgileri,
- d) 15 gün içinde beyan edilmesi gereken vergilerle ilgili borç takvimi,
- e) Mükellefin yeniden yapılandırılmış ödeme planı ve yapmış olduğu taksit ödemeleri.²³¹

MOTOP Projesi de Gelirler Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan projelerdendir. Bu proje kapsamında 1992 yılından başlayarak 16 ilde 17 vergi dairesi elektronik ortamda işlemlerini gerçekleştirebilmektedir.²³²

²³⁰ Aktan, "Türkiye'de E-Devlet," (8.10.2003)

²³¹ Uçkan, s. 292

SAY 2000İ Projesi, Muhasebat Genel Müdürlüğü kapsamında yürütülmektedir. Kamu mali kesiminde saydamlığın ve harcamalarda etkinliğin sağlanması, gelir ve giderler ile nakit durumun günlük olarak izlenmesi projesidir. 2002 yılında 81 il ve 850 ilçedeki saymanlıklarda uygulamaya girmiştir.²³³ Ayrıca bu proje ile tüm kamu çalışanlarının personel ve maaş bilgileri bir veri tabanında tutuluyor ve maaşlar merkezden hesaplanabiliyor.

TAKBİS Projesi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü bünyesinde gerçekleştirilen bir projedir. Proje kapsamında mülkiyet bilgileri, taşınmazlarla ilgili yapılan işlemler nedeniyle sağlanan vergi ve harçlarla ilgili bilgiler diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından kullanılabilir. Takbis ayrıca mali suç araştırmalarının kısa sürede sonuçlandırılmasını, vatandaşların tapu bilgilerine internetten ulaşabilmesini, vergi kaybının önlenmesini ve taşınmazların gerçek değerleri üzerinden işlem görmesini sağlayacaktır.²³⁴

GİMOP Projesi ise, Gümrük Müsteşarlığı bünyesinde yürütülmektedir. Bu proje kapsamında geliştirilen BİLGE adı verilen yazılım ile eşyaların gümrüğe gelişinden ithalat ve ihracat işlemleri tamamlanıncaya kadar geçen tüm aşamaların gerçek zamanlı olarak elektronik ortamda yapılması sağlanmıştır. Gümrük beyannamelerinin Elektronik Veri Değişimi (EDI) sistemi kullanılarak gümrük idarelerine iletimi de proje kapsamında gerçekleştirilen yeniliklerdendir.²³⁵ Bu proje ülke çapında 48 noktada 56 gümrük dairesini ve 18 gümrük başmüdürlüğünü birbirine bağlamaktadır. Nisan 2001 itibariyle gümrük işlemlerinin %83'ü elektronik ortamda yürütülür hale gelmiştir.²³⁶

EFT ve EVAS Projeleri Merkez Bankası bünyesinde yürütülmektedir. EFT, bankacılık sektörü içerisinde veri alışverişlerinin elektronik ortamda yapılmasını sağlamıştır. EFT ile fonların elektronik ortamda hesaplar arası aktarımı gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. EVAS Projesi ile de internet üzerinden bilgi paylaşımının sağlanması planlanmaktadır.²³⁷

²³²“E-Türkiye Proje Aşamaları,”<http://Dergi.emo.org.tr/altindex.php?sayi=417&yazi=51>, (12.10.2003)

²³³ Aktel, s. 239

²³⁴ Tuğçe Yenice, “E-Devlet Adası Turist Bekliyor,” **Digital Capital Dergisi**, Sayı 4, Ağustos 2002, s. 23

²³⁵ Uçakan, s. 293

²³⁶ Aktan, “Türkiye’de E-Devlet,” (8.10.2003)

²³⁷ Yenice, s. 23

D. Sağlık Bakanlığı Bünyesinde Yeralan Projeler

Sağlık Bakanlığı bünyesinde yeralan projeler de şöyledir: TSİM (Temel Sağlık İstatistikleri Modülü), ÇKYM (Çekirdek Kaynak Bilgi Yönetimi Sistemi) ve HBS projesidir.

TSİM Projesi ile, il sağlık müdürlüklerinde ve Bakanlık merkezinde bilgisayar alt yapısını oluşturmak, temel Sağlık İstatistikleri ile ilgili personele temel bilgisayar kavramları, kelime işlemci, tablolama ve veri tabanı konularında eğitim vermek, İldeki Sağlık Müdürlüklerinde Temel Sağlık İstatistikleri ile ilgili bilgilerin giderilmesi, kontrolü ve raporlarını sağlayacak yazılımın geliştirilmesi hizmetlerinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Tsim projesi çalışmalarına 1 Kasım 1995 tarihinde başlanmıştır ve iki yıl içinde tamamlanması planlanmıştır.²³⁸ ÇKYM Projesi Sağlık Bakanlığı'nın elindeki insangücü, malzeme ve parasal kaynakların izlenmesinde ve yönlendirilmesinde gereken doğru ve güncel bilgi desteğinin gereken düzeyde değerlendirilmiş, özetlenmiş olarak yine her düzeydeki karar vericiye sunulmasını hedeflemektedir. Burada amaç merkez birimlerinin tutarlı ve güvenilir bilgiye sahip olmalarının yanısıra, yerinden yönetim gereklerini karşılamak, sağlık reformları uyarınca, taşra teşkilatının da yalnızca bilgi aktarmak yerine karar verebilen bir kimliğe kavuşmasını sağlamaktır.²³⁹

Bu projelerin yanısıra bütün mahkemelerin kendi aralarında ve yüksek mahkemelerle, kamu kuruluşları ile bağlanmasını sağlayan UYAP Projesi, Milli Eğitim Bakanlığı Yönetim Bilgi Sistemi MEB-NET Projesi, güncel yerleşim birimi isimlerinden, arazi kayıtlarına; çiftçilerin yaş ortalamasından ülke genelinde arazi parsel sayı ve büyüklüklerine kadar çok değerli bilgileri içeren ÇKS (Çift Kayıt Sistemi) Projesi, ülkemizde yürürlükte olan Anayasa, Kanun, K.H.K, Tüzük, Yönetmelik, Genelge, Tebliğ, Yüksek Mahkeme Kararları, Doktrin Bilgileri ve her türlü sorgulama mekanizmalarının kullanıcıların hizmetine sunulmasını sağlayan HBS (Hukuk Bilişim Sistemi) Projesi, taşınmaz

²³⁸ “Temel Sağlık İstatistikleri Modülü Projesi,” <http://www.spgk.saglik.gov.tr/ss/sayilar/9606/14.htm>, (12.10.2003)

²³⁹ “Çekirdek Kaynak Yönetimi Bilgi Sistemi,” <http://www.spgk.saglik.gov.tr/ss/sayilar/9703/s18.html>, (12.10.2003)

bilgi sistemi kapsamında; taşınmaz mal işlemleri, satış işlemleri, kira işlemleri ve mülkiyet hakkı işlemleri gibi uygulamaları yürütmeyi sağlayan MEOP (Milli Emlak Otomasyonu) projesi vb. pek çok proje söz konusudur.²⁴⁰

Yukarıda bahsettiğimiz ve merkezi yönetim bünyesinde biçimlenen projelerin yanında Türkiye’de yerel yönetimlerde de gerçekleştirilen e-devlet uygulamaları mevcuttur. Yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen bazı uygulamalar da şunlardır: Yerel-Net projesi, Yalova Bilişim Şehri Projesi (Yalova Belediyesi), Kent Bilgi Sistemi Projesi (Kadıköy Belediyesi), Küresel Dönüşüm ve Yönetişim Projesi (Kadıköy Belediyesi), AKBİS (Ankara Kent Bilgi Sistemi) Projesi.

Bunlardan Yerel-Net Projesi, merkezi yönetsel yapı içinde yer almaktadır. Bu proje İçişleri Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezinin işbirliği sonucu ortaya çıkmıştır.²⁴¹ Bu proje yerel yönetimlerin durumunu belirlemek ve yeni çağda yerel yönetimlerin nasıl olması gerektiği konusunda saptamalarda bulunmaktadır.

Yalova Bilişim Şehri projesi kapsamında, şehrin kendi imkanları ile yürüttüğü, bilgi ekonomisine uygun teknik alt yapının oluşturulması, çalışacak nitelikli insan gücü yetiştirilmesi, özel sektörün bilişim yatırımında bulunması için teşvik edilmesi gibi çalışmalar başlatılmıştır. Planlanan bu proje e-Türkiye girişimi kapsamına alınmıştır ve Yalova’nın pilot il yapılmasına karar verilmiştir.²⁴²

Ayrıca ülkemizde elektronik devletin başlangıcı sayılabilecek bireysel kamu çalışmaları da mevcuttur. Bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşlarının internete açılmaktadırlar. Kasım 2000 itibariyle toplam 574 kamu kuruluşu internete açılmıştır. Ekim-Kasım 2000 dönemin internete açılan kamu kuruluşları yaklaşık %3 artmıştır.²⁴³ Bunlara örnek olarak TBMM Başkanlığı web sitesi (www.tbmm.gov.tr), Anayasa Mahkemesi web sitesi (www.yargitay.gov.tr) vb.

²⁴⁰ Yenice, s. 23

²⁴¹ Uçkan, s. 295

²⁴² Uçkan, s. 298

²⁴³ Bensghir, “Devlet-Vatandaş İletişiminde...,” s. 57

verilebilir. Bu bağlamda ülkemizde oluşturulan kamu sitelerinin oranı ve devlet sitelerini kullanma oranı tablo-10 ve tablo-11’ de gösterilmiştir.

Tablo-10: Türkiye’de Oluşturulan Kamu Sitelerinin Oranı

Düşük yoğunluk	Orta yoğunluk	Yüksek yoğunluk	Çok yüksek yoğunluk
%15’den az	%16-35 arası	%36-50 arası	%50’den fazla
Japonya	Fransa	Faroa Adal.	Danimarka
Malezya	Tayvan	Avustralya	Norveç
Litvanya	İspanya	Yeni Zellanda	Finlandiya
TÜRKİYE	İrlanda	ABD	Singapur

Kaynak: Mahmut Sancak, “Nerede Bu E-Devlet Kardeşim,” **Sabah Gazetesi**, 20.01.2004, s. 10

Tablo-11: Türkiye’de Devlet Sitelerini Kullanma Oranı

Ülke	2001(%)	2002(%)	2003(%)	2002’ye göre değişim
Danimarka	47	53	63	Arttı
Norveç	53	56	62	Arttı
Finlandiya	45	49	58	Arttı
Singapur	50	53	53	Aynı
Hollanda	31	41	52	Arttı
Kanada	46	48	51	Arttı
Faroa Adal.	-	52	47	Azaldı
Avustralya	31	46	47	Arttı
ABD	34	43	44	Arttı
TÜRKİYE	3	13	9	Azaldı

Kaynak: Mahmut Sancak, “Nerede Bu E-Devlet Kardeşim,” **Sabah Gazetesi**, 20.01.2004, s. 10

III. Türkiye’de Siyasal Alanda Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı

Yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanları kamu yönetimi birimlerinde kullanarak elektronik devlet yapısını oluşturma sürecinde olan ülkemizde, elektronik devletin nihai hedefi olarak düşünülen ve yeni iletişim teknolojilerinin siyasal hayatta uygulanması sonucu ortaya çıkan elektronik demokrasiyi uygulamaya yönelik faaliyetler oldukça yenidir.

A. Türkiye’de Devlet-Vatandaş İletişiminde Yeni İletişim Teknolojileri

Vatandaşların görüşlerini, düşüncelerini devlet yönetiminde bulunan kişilere ulaştırabilmesi ve siyasal katılma imkan tanınması açısından kamuoyu yoklamaları önemli birer araçtır. Ülkemizde kamuoyu yoklaması ilk defa geniş çaplı olarak 1975 yılında yapılan ara seçim nedeniyle gerçekleştirilmiştir. 1980’den sonrada Milliyet, Hürriyet, Sabah, Cumhuriyet vb. gazeteler düzenli olarak tartışmalı konularda kamuoyu yoklamaları yapmışlardır.²⁴⁴ Yeni iletişim teknolojilerinden özellikle internetin ortaya çıkması ile günümüzde “Türkiye Irak’a asker göndersin mi?” “Annan Planı uygulansın mı?” vb. pek çok önemli konuda vatandaşların görüş ve düşüncesini yansıtan kamuoyu yoklamalarına başvurulmaktadır. İnternetin sunduğu imkanlar sayesinde kamuoyu yoklamalarının gerçekleştirilmesi daha da kolaylaşmıştır. Artık kişilerin evet-hayır, olumlu-olumsuz şeklindeki seçeneklerden birini tıklayarak düşüncelerini ve seslerini yönetenlere duyurabilme imkanları artmıştır. Her ne kadar kamuoyu yoklamalarının bağlayıcı bir sonucu olmasa da vatandaşlara rağmen farklı kararların alınması zorlaşmaktadır.²⁴⁵ Yeni iletişim teknolojisi olarak internetin devlet-vatandaş iletişimde sunduğu imkanlardan biri de elektronik postadır. Ülkemizde devletin vatandaşla olan iletişimde çok sayıda form ve belge kullanıldığı görülmektedir. Örneğin vatandaşların şikayet ve isteklerine çözüm aramak için başvurdukları TBMM Dilekçe Komisyonunda sadece yazılı başvurular işleme alınmakta ve çözüm süreci de pek çok kamu kurum ve kuruluşlarının yazılı iletişime dayalı sürecine bağlı olmaktadır. Sonuçta da çözüm

²⁴⁴ Topuz, s. 218

²⁴⁵ Turam, s. 64

için çok uzun bir süre geçmektedir.²⁴⁶ Ülkemizde insanların büyük bir çoğunluğu şikayet ve isteklerini TBMM'ye gitmek yoluyla dile getirmektedirler. Bu duruma örnek olarak TBMM'de 21. dönemde günlük ortalama ziyaretçi sayısının yedi bin olması ve 22. dönemin ilk aylarında yaklaşık on yedi bine çıkmasını gösterebiliriz.²⁴⁷ Bu noktada elektronik posta vatandaşların sorunlarının, önerilerinin, değerlendirmelerinin devlete ulaştırılmasında ortaya çıkacak pek çok olumsuz durumu önlemesi açısından önemlidir

Ülkemizde henüz elektronik postanın devlet-vatandaş iletişimini ne derecede kolaylaştırdığı pek anlaşılmış değildir. Bu yüzden de kamu kurum ve kuruluşlarına gönderilen mesajlar çoğunlukla bilgi istemi içeriği taşımaktadır. Elektronik posta aracılığı ile gönderilen mesajların büyük bir çoğunluğunun (%85) da sivil toplum örgütleri tarafından gönderildiği saptanmıştır. Bu gönderilen mesajlara karşılık verilen cevaplar ise yazışmalara dayalı gerçekleştirilmekte yani devlet tarafından vatandaşlara gönderilen cevaplar elektronik posta aracılığı ile ulaştırılmamaktadır.²⁴⁸

Ülkemizde vatandaşların şikayetlerinin, isteklerinin, önerilerinin vb.nin devlete ve üst düzey yöneticilere ulaşmasında çeşitli daireler, müdürlükler görev yapmaktadır. TBMM bünyesinde bu amaca hizmet eden Dilekçe Komisyonu ve Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı bulunmaktadır. Bu daireler ve başkanlıklar gelen yazılı dilekçe ve kağıtların yanında elektronik posta mesajlarını da değerlendirip, ilgili mercilere iletmekle görevlendirilmiştir. Kısacası Kamu kurumu ve kuruluşlarına elektronik posta aracılığı ile gelen mesajlar bu amaçla görevlendirilmiş kişiler ya da webmaster tarafından kontrol edilerek yöneticilere aktarılmakta ve talepler yerine getirilmektedir.²⁴⁹

Elektronik postanın devlet-vatandaş iletişimindeki önemini yeni yeni anlamaya başlayan pek çok milletvekillimizde bu yeni teknolojinin sağladığı imkanlardan yararlanmak üzere elektronik posta adresi edinmeye başlamış ve

²⁴⁶ Bensghir, "Devlet-Vatandaş İletişiminde...", s. 56

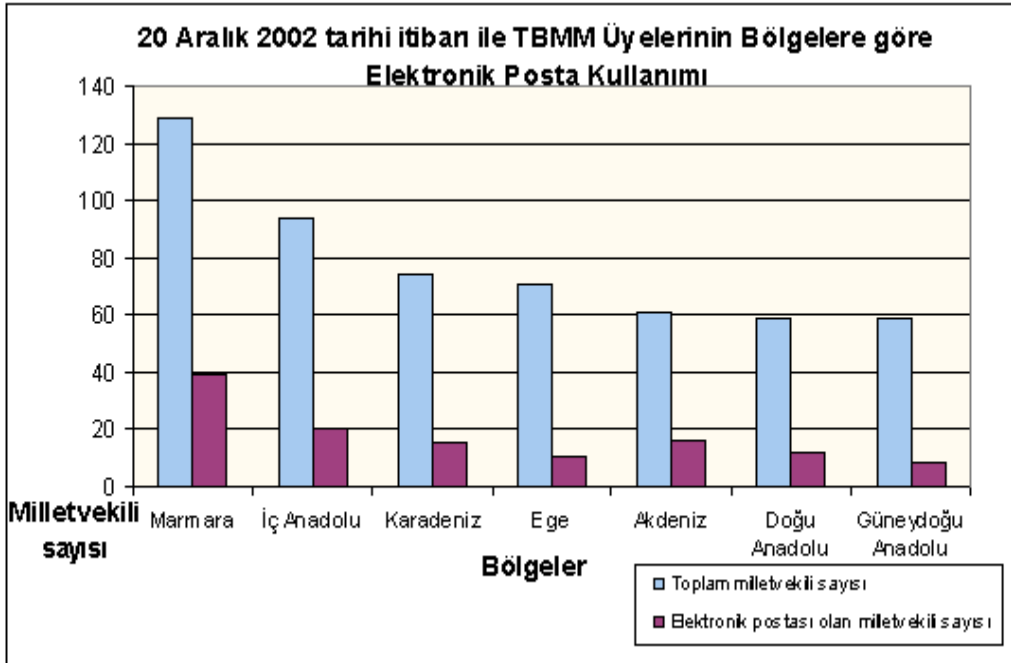
²⁴⁷ Şerif Öner ve Hasan Göksel Özdilek, "E-Devlet Uygulamalarının TBMM 22. Dönem Milletvekillerinin Elektronik Posta Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi," http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=221, (8.10.2003)

²⁴⁸ Bensghir, "Devlet-Vatandaş İletişiminde...", ss. 58-59

²⁴⁹ Bensghir, "Devlet-Vatandaş İletişiminde...", s. 58

bilgisayar, internet kullanma becerilerini artırmaya yönelik faaliyetlere girişmişlerdir. Meclis bünyesinde “Elektronik Meclis” şeklinde bir proje ile yeni teknolojilerin devlet yönetiminde kullanımını artırmaya yönelik faaliyetlere geçilmiştir. Hatta E-Meclis çalışmaları kapsamında Aralık 2003 tarihi itibariyle meclisdeki vekillerimize birer labtop dağıtılmıştır.

Meclisdeki Milletvekillerinin vatandaşla iletişimde yeni teknolojileri ne kadar kullandığına yönelik olarak Öner ve Özdilek tarafından yapılan çalışma sonucunda vekillerin elektronik posta kullanım oranlarının bölgelere göre dağılımı şekil-2’de gösterilmektedir.



Şekil-2: TBMM Üyelerinin Bölgelere Göre Elektronik Posta Kullanımı

Kaynak: Şerif Öner ve Hasan Göksel Özdilek, “E-Devlet Uygulamalarının TBMM 22. Dönem Milletvekillerinin Elektronik Posta Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi,” http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=221, (8.10.2003)

Öner ve Özdilek tarafından yapılan bu çalışmada çok sayıda milletvekiline sahip bölge milletvekilleri arasındaki elektronik posta kullanımı daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca Ege bölgesi milletvekilleri hemen hemen aynı sosyoekonomik koşullara sahip Akdeniz bölgesi milletvekillerine göre elektronik posta kullanmada seçimi takip eden 45 günlük sürede daha az istekli davranmışlardır. Yine Öner ve Özdilek tarafından yapılan çalışmada vilayet

temsilcileri bazında elektronik posta edinim oranları saptanmıştır.²⁵⁰ Bu durum Tablo-12’de gösterilmiştir.

Tablo-12: 22. Dönem Milletvekillerinin Vilayet Bazında Elektronik Posta Edinim Oranı

Seçim Bölgesi	Elektronik posta hesabı olan temsilci sayısı (I)	Bölge toplam milletvekili sayısı (II)	I / II oranı
İstanbul	19	70	0,271
Ankara	6	29	0,207
İzmir	4	24	0,167
Bursa	3	16	0,188
Konya	6	16	0,375
Adana	8	14	0,571
Antalya	0	13	0
Mersin	4	12	0,333
Urfa	4	11	0,364
Bilecik	2	2	1,000
Yalova	1	2	0,500
Ardahan,Artvin, Iğdır,Bayburt, Bartın,Kilis, Tunceli,Gümüşhane	0	2	0

Kaynak: Şerif Öner ve Hasan Göksel Özdilek, “E-Devlet Uygulamalarının TBMM 22. Dönem Milletvekillerinin Elektronik Posta Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi,” http://www.bilgiyoneti.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=221, (8.10.2003)

Araştırmaları sonucunda, Öner ve Özdilek ülkemizde elektronik posta edinen milletvekillerinin tamamının elektronik postayı etkili, düzenli bir şekilde kullandıklarının söylenemeyeceğini belirtmektedirler.²⁵¹

²⁵⁰ Öner ve Özdilek, (8.10.2003)

²⁵¹ Öner ve Özdilek, (8.10.2003)

Yapılan araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı gibi henüz ülkemizde yeni iletişim teknolojilerinin demokratik anlamda katılımcılığı artırmak için kullanılabileceği bilinci oluşmamıştır. Bunda en önemli etken bilgi toplumunun gereklerinin ülkemizde henüz oturmamış olmasıdır. Temsilci olarak seçilen kişilerin bile yeni iletişim teknolojilerini kullanım oranı oldukça düşüktür. Bu da ülke olarak bilişim ve bilgi teknolojilerindeki okur yazarlığın ülke çapında acilen artırılması gerektiğini göstermektedir.

B. Türkiye’de Siyasi Partilerde Yeni İletişim Teknolojileri

Türkiye’de siyaset ve siyasetçilerin yeni iletişim teknolojilerine, özellikle internete nasıl baktığını ve nasıl algıladığını oluşturdukları internet sitelerinden anlayabiliriz. Günümüzde Türkiye’de faaliyette bulunan partilerin hemen hemen hepsinin bir web sayfası olduğunu görmekteyiz. Bu siyasi partilerin web sayfalarına baktığımızda bu sayfalarda partinin tanıtımıyla, propagandasıyla yani bir anlamda partinin imajı ile ilgili pek çok aracın olduğunu görmekteyiz. Ancak yine de bazı partilerin web sayfalarında seçmenlerle iletişim konusunda yeni yeni önemli adımlar atılmıştır. Türkiye’deki siyasi partilerin web sayfaları incelendiğinde web sayfalarının şunları içerdiği görülür: Genel Başkan, amblem, tarihçe, teşkilat, dökümanlar, parti yönetimi, seçim analizi, belge ve raporlar, Atatürk köşesi, Başbakanlık Divanı, AB Belgeleri, siyaset okulu, bize sorun, bize ulaşın, seçim analizi, seçim konuşmaları, kişisel sayfalar, fotoğraf albümü, disiplin kurulu, gençlik kolları, kadın kolları, grup konuşmaları, meclis konuşmaları basın toplantıları, haberler, dış basından haberler, afişler, üyelik, siyasetçi web adresleri, tartışma, anket, linkler, arama, elektronik posta üyelik, soru- cevap köşesi, iletişim, kamuoyu araştırmaları, konuk defteri, serbest kürsü, e-yönetişim, medyada parti, ziyaretçi defteri, gelir/giderler, duyurular vb. şeklinde pek çok seçenek bulunmaktadır.²⁵² Aynı zamanda bu siteler siyasi partilerin kurucularının ve liderlerinin resimleriyle, partinin amblemiyle, partinin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerle süslenmiştir.

²⁵² Erdal, “İnternette Siyaset ve...,” (8.10.2003)

Siyasi partilerin vatandaşlarla/seçmenlerle karşılıklı iletişimini sağlamak açısından özellikle önemli olan seçenekleri şunlardır: bize sorun, bize ulaşın, üyelik, tartışma, anket, konuk defteri, iletişim, soru-cevap köşesi, serbest kürsü.

Bu seçeneklerden dikkat çekici olması açısından ziyaretçi defteri seçeneği, bu seçeneği tıklayan bir kişinin adını, soyadını, adresini, telefonunu, mesleğini, bulunduğu şehri, e-posta adresini ve mesajını yazarak istediği bir konu hakkında görüşlerini hem siyasetçilere hem de bu siteyi ziyaret eden kişilere aktarabildiği bir seçenektir. Bu seçenekte ziyaretçilerin gönderdiği mesajlar tarihi bir sıralamaya sokulmuş ve böylece kişiler istedikleri tarihlerdeki görüşleri okuyabilme olanağı elde etmiştir. Bu seçenek ile partinin faaliyetlerini öven düşüncelerden vatandaşların yerine getirilmesini istedikleri talepler, hatta enerji tasarrufunun nasıl sağlanabileceği konusuna kadar pek çok görüş gerek siyasetçilere gerekse ziyaretçilere ulaştırılabilmektedir. Yine iletişim seçeneği vatandaşların talep ve önerilerini ulaştırabilmeleri açısından dikkat çekici seçeneklerden biridir. Talep ve öneride bulunacak kişiler bu iletişim seçeneğini tıklayarak, kendileriyle ilgili bir takım soruları yanıtladıktan sonra başvuru özeti ve başvuru detayı kısımlarını doldurup bizzat başvuracakları kişileri veya birimleri (Başbakanlık, Bakanlık vb.) seçerek talep ve önerilerini gerekli yerlere kolayca ulaştırabilmektedirler. Aynı zamanda tartışma seçeneği de ilginçtir. Bu seçenek tıklanarak belirli konularda tartışmalara dahil olmak ya da tartışmaları görebilmek imkanı elde edilmektedir. Yine ilginç olan bir seçenek de bize ulaşın seçeneğidir. Bu seçenek ile ziyaretçiler kendileriyle ilgili bilgileri doldurduktan sonra parti bünyesindeki kişilere mesajlarını ulaştırabilmektedirler.

Siyasi partilerin web sayfalarında oluşturmaya başladıkları bu seçenekler siyasi partilerle vatandaşlar/seçmenler arasındaki ilişkilerin oluşturulması açısından son derece önemli seçeneklerdir. Oluşturulan bu seçenekler yeni iletişim teknolojisi olan internetin siyasi partiler tarafından sadece bir propaganda aracı olmaktan yavaş yavaş çıktığının ve katılımcı demokrasiyi sağlamak anlamında kullanılmaya başlandığının göstergelerindedir.²⁵³ Bu noktada vatandaşların/seçmenlerin katılımcılığı temsili demokrasinin eksiklerini

²⁵³ Erdal, “İnternette Siyaset ve...,” (8.10.2003)

giderecekse de bu araçların sunduğu imkanlardan çok, bu imkanlardan yararlanmakta olan vatandaşların/seçmenlerin, siyasetçilerin istekleri, ilgileri, bilgi anlamında demokrasi kültürünün edinilmiş olması katılımcıların sağlanması açısından daha önemli olan konulardır.²⁵⁴

C. Türkiye’de Seçimlerde Yeni İletişim Teknolojileri

Türkiye’de yeni iletişim teknolojilerinin seçimlerde kullanılması konusu 1997’de bilişim basını öncülüğünde gündeme gelmiştir. Bu anlamada bilişim basını ve bilişim örgütleri 30 Kasım 1997 sayımını “son ev hapsi” olarak nitelendirmişlerdir.²⁵⁵ Yine Türkiye’de 2002 yılı seçimlerinin elektronik ortamda yapılması tartışmaları gündeme gelmiştir. Ancak Türkiye’nin sahip olduğu bilişim teknolojileri bu şekilde bir seçimi gerçekleştirecek alt yapı ve yetişmiş insan gücüne hazır olmamasından dolayı elektronik seçim gerçekleştirilememiştir.

Ülkemizde seçimlerin elektronik ortamda yapılması açısından seçim süreci incelendiğinde: Seçim öncesi işler, seçim günü işleri, seçim sonrası işleri olmak üzere ayrılabilir.

Seçim öncesinde en önemli konu seçmen kütüklerinin hazırlanmasıdır. Türkiye’nin bu hususta oldukça önemli bir mesafe kat etmiş olduğu görülmektedir. Seçim Kanunu’muzda seçmen kütüğü seçmen olan vatandaşları tek olarak tanımlayan ve seçmenin oturduğu yeri belirleyen bilgileri kapsayan bilgisayar ortamı olarak tanımlanmaktadır.²⁵⁶

Ülkemizde seçimlerin elektronik ortamda yapılmasının sağlayacağı yararlar şunlardır:

a) MERNİS projesinin tam olarak yaşama geçirilmesi ile Seçmen Kütüklerinin güvenliğinin artırılması,

b) Seçmen Kütüklerinin muhtarlıklara asılan listeler aracılığı ile incelenmesi yanında İnternet ortamında da seçmenlerin inceleme ve denetimine açılması,

²⁵⁴ “Türkiye’de E-Demokrasi Yolundaki Gelişmeler ve Beklentiler,” <http://ilsis.meb.gov.tr/home/edevlet/sayfa08.asp>, (8.10.2003)

²⁵⁵ Akgül, “İnternet, Demokrasi...,” (8.10.2003)

²⁵⁶ “Türkiye’de E-Demokrasi Yolundaki...,” (8.10.2003)

c) İlgililerin bu kütüklere çevrim içi olarak erişerek sorgulama yapmalarının ve görülen eksiklik ve yanlışlıkları Seçmen Kütükleri Genel Müdürlüğü'ne iletebilmelerinin sağlanması.²⁵⁷

Ayrıca Seçim Kanunumuzda internet yoluyla propaganda konusunda her hangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu da Kanunumuzun, internet aracılığı ile yapılacak propagandaları, düzenleme gereği olmayan serbest bir propaganda yöntemi saydığını göstermektedir.

Seçim günü işleri: Oy verme, oyların sayımı ve dökümü olarak sayılabilir. Oy verme işleminin elektronik ortamda gerçekleştirilebilmesi için kullanılan alt yapının öncelikli olarak güvenli olması gerekir. Hiçbir oyun elektronik ortamda kaybedilmemesi gerekir. Yine bu noktada kişiyi tanımlayan mekanizmayla oy sistemini bağımsız hale getirmek gerekir. Ayrıca seçmenin nasıl tanımlanacağı, tanımlanan seçmen geldiğinde tanımlanan kişinin gerçekten o olup olmadığından nasıl emin olunacağı gibi konuların alt yapılarının sağlam kurulması gerekir. Türkiye'de henüz bu anlamda bir alt yapı oluşturma çalışmaları söz konusu değildir ve bu tür çalışmaların maliyeti de oldukça fazladır.²⁵⁸ Oyların sayım ve dökümünde ülkemizde oy pusulalarının optik okuyucular aracılığı ile okunması, sayımı ve dökümü konusundaki sorunlar teknik olarak neredeyse tümüyle çözümlenmiş durumdadır. Ancak, finansman ve kültür eksikliği önemli engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁹

Seçim sonrasında yapılacak işlerin başında seçim sandıklarından gelen döküm cetvelleri ve tutanakların ilçe ve il seçim kurullarında birleştirilmesi ve Merkez Seçim Kuruluna iletilmesi gelmektedir. Bu aşamada bilgisayar kullanılmasının büyük kolaylık ve çabukluk getirmesi söz konusudur. Bu boyutta başlamış olan uygulamalar ülkemizde vardır ve seçimlerde yeni iletişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalanmak için bu uygulamaların artırılması gerekmektedir.²⁶⁰

²⁵⁷ “Türkiye’de E-Demokrasi Yolundaki...,” (8.10.2003)

²⁵⁸ Gürer, “E-Oylama Mümkün Mü?,” s. 12

²⁵⁹ “Türkiye’de E-Demokrasi Yolundaki...,” (8.10.2003)

²⁶⁰ “Türkiye’de E-Demokrasi Yolundaki...,” (8.10.2003)

SONUÇ

Sonuç olarak yeni iletişim teknolojilerinin hayatın her alanında kullanılması ile mevcut düzende varolan pek çok yapının daha çok işlerlik kazanmaya başladığı görülmüştür. Gerçekten de yeni iletişim teknolojilerinden özellikle internetin gerek devlet yönetiminde, gerekse özel sektörde kullanılması sonucu bu kurumların verimlilikleri artmıştır. Günümüzde temsili demokraside bazı tıkanıklıklar yaşanmaktadır. Halkın seçimlere, siyasete ilgisinin azalması, partizan çıkarların halk çıkarlarının önüne geçmesi ve halkın istek ve taleplerinden uzak olan kararların alınması yaşanan tıkanıklıkları göstermektedir. Bu noktada yeni iletişim teknolojilerinin demokrasiye uygulanmasının eski toplumlarda yaşanan katılımcılığı yeniden sağlayacağı ve doğrudan demokrasinin işlerlik kazanacağı beklentileri gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda da elektronik demokrasinin gerçekleştirilmesinin ön koşulu olarak devletin elektronikleşmesi gerekliliği doğmuştur. Yeni teknolojilerin siyasal hayatta kullanılabilmesi için bu teknolojilerin öncelikli olarak devlet vatandaş iletişimini sağlayabilecek şekilde kamu hizmetlerinin sunulmasında kullanılması siyasal açıdan bu hizmetlerin kullanılmasında daha etkin bir rol oynaması açısından önemlidir. Bu yüzden de elektronik demokrasiyi gerçekleştirmeden önce ideal bir elektronik devletin kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu noktada da elektronik devletin nihai hedefi elektronik demokrasi olarak belirlenmektedir.

Ülkemiz de bilişim teknolojilerinin devlet yönetiminin şeffaflaşmasında, devlet vatandaş iletişiminin sağlanmasında ve devletin vatandaşına sunduğu hizmetlerin kalitesinin artırılmasında oynadığı rolü farkına varmıştır. Bu anlamda devletin elektronikleşmesini gerçekleştirebilmek için pek çok proje oluşturmuştur. E-devlet olma yolunda pek çok proje hazırlayan ve bu projelerin bir kısmını gerçekleştiren ülkemizin ideal e-devlete ulaşabilmesi için öncelikli olarak devlet yönetiminin kararlılığı ve e-devlet girişimine toplumsal katılımın sağlanması gerekmektedir. Ülkemizde devlet vatandaş iletişiminin etkin bir şekilde oluşmasını sağlamak için yapılması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

a) Vatandaşların bilgisayar okur-yazarlığının artırılması için gerekli önlemler alınmalıdır.

b) Vatandaşların kablolu televizyon aracılığı ile internete erişiminin sağlanması için yaygın, ucuz, yeterli bant genişliğine sahip kesintisiz erişim olanağı sağlanmalıdır.

c) Öğretmenler, öğrenciler ve aileler için internette ve e-öğrenme kapsamında eğitim imkanları sunulmalıdır.

d) Vatandaşlar elektronik ortamlar ve kullanılan cihazlarla ilgili bilgilendirilmeli ve tüm kesimlerin e-yaşam ve internet kullanımı hakkında bilgilendirilmesini sağlamak amacıyla kurslar verilmelidir.

e) Devletle iletişim için uygun servisleri kullanamayan vatandaşlara, e-devlet hizmetlerinden yararlanabilmeleri için, ücretsiz erişim noktaları(kiokslar) sağlanmalıdır.

f) Basın ve yayım kuruluşlarının, bilişim teknolojilerine yönelik yayınları teşvik edilmelidir ve devlet kanallarından birisinin bilişim teknolojilerini kullanmaya yönelik eğitim veren kanala dönüştürülmesi sağlanmalıdır.

g) E-devlet ana kapısı aracılığı ile vatandaşların her türlü hizmete erişebileceği geçiş ortamı sağlanmalıdır. Sayım, seçim vb. işler için iletişim merkezleri kurulmalıdır.

h) Vatandaşların güncel konulardaki sorularını cevaplandıracak birimler oluşturulmalıdır ve bu sorulara etkileşimli olarak cevap verilebilmesine olanak tanıyan altyapılar kurulmalıdır.

Bütün bunların yanısıra ülkemizde etkin devlet vatandaş iletişiminin gerçekleştirilmesi için siyasal kararlılığın sağlanması, etkin sosyal politikaların gerçekleştirilmesi, yeterli teşvik ve finansmanın sağlanması, hukuksal düzenlemelerin yapılması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına ilişkin göstergelerin izlenmesi, oluşturulan projelerde toplumsal ihtiyaçların göz önünde tutulması gerekir. Bunların içinden de en önemlisi siyasi kararlılığın sağlanmasıdır. Elektronik devletin gerçekleştirilmesi, hükümet değişikliklerinde ortaya çıkan siyasi görüş farklılıklarından etkilenmeyecek, kalıcı devlet siyaseti gerektirmektedir. Diğer önemli sorun da ülkemizde devletin bilgi teknolojilerine ayırdığı kaynağın bütçede oldukça az bir paya sahip olmasıdır. Bu anlamda hükümetlerin e-devletin gerekliliğini anlayıp bu konuya daha fazla önem vermesi ve daha çok kaynak ayırması gerekir. Hukuksal düzenlemeler konusunda da

Özellikle elektronik ortamda devlet veya özel sektör tarafından tutulan verilerin yasadışı bir şekilde değiştirilmesinin nlenmesine yönelik hukuki mevzuatın düzenlenmesi ve mevzuatta cezai yaptırımların oluşturulması gerekir. Ülkemizde siyasal açıdan devlet vatandaş iletifiminde yeni iletifim teknolojilerinin kullanılması içinde siyasi faaliyette bulunan partilerin ve siyasilerin devlet vatandaş iletifiminin sağlanması açısından bu teknolojilerin sunduğu imkanları farkına varmaları ve bunları demokratik anlamda katılımı artırmak için kullanma bilincinde olmaları gerekir.

BİBLİYOGRAFYA

- “Adayların IT Karnesi.” **Digital Capital Dergisi**. Sayı 5, Eylül 2002.
- Akbaş, Mehmet. “İnternet ve Demokrasi.” <http://www.e-devlet.net/eturkiye/internetvedemokrasi.pdf>, (8.10.2003).
- Akgül, Aziz. “Üçüncü Bin Yıla Girerken Partizanlığın Olmadığı Partisiz Demokrasi: Elektronik Demokrasi.” **Yeni Türkiye Dergisi**. Cilt I, Sayı19, Ocak- Şubat 1998.
- Akgül, Mustafa. “İnternet, Demokrasi ve Türkiye.” <http://kamunet.inet-tr/oncesi/cbt-not3.html>, (8.10.2003).
- Akman, A. Zahid. “Gerçek Demokrasiye Ulaşmak İçin.” **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 11, Eylül- Ekim 1996.
- Aksoy, Asu. “İnternet ve Demokrasi.” **Diyalog Dergisi**. Sayı 1, Ocak 1996.
- Aktan, Can. “E-Devlet.” <http://www.canaktan.org/politika/e-devlet/kavram.htm>, (8.10.2003).
- Aktan, Can. “Türkiye’de E-Devlet.” <http://www.canaktan.org/politika/e-devlet/turkiyede.htm>, (8.10.2003).
- Aktaş, Ziya. “E-Politika ve ABD Başkanlık Seçimleri.” <http://www.ehaber.net/yazarlar/ziyaaktas-e11.shtm>, (8.10.2003).
- Aktel, Mehmet. **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2003.
- Alakuş, Meral. **Bilgi Toplumu**. Ankara: Kütüphanecilik Dizisi: 22, 1991.
- Alkan, Haluk ve Zeki Şimşek. “İnternet ve Yönetime Katılım: Potansiyel ve Olasılıklara İlişkin Bir Değerlendirme.” **Türk İdare Dergisi**. Sayı 418, Mart 1998.
- Altınok, Ramazan. “İnternet, Demokrasi ve Devlet.” <http://inet-tr.org.tr/turkce/yazilar/cbt-net3.htm>, (18.08.2003).
- Altıntaş, Hakan. “Sanal Bürokrasiden E-Devlete Teorik Yaklaşımlar.” http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=237, (3.10.2003).
- “Ara Rapor E-Avrupa.” <http://www.basbakanlik.gov.tr/ararapor.htm>, (12.10.2003).

- Asker, Ayşe. **Türkiye'nin Teledemokrasisi: TBMM Tv'nin İncelenmesi.** Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını.
- Asna, Alâeddin. "Kamuoyunun Oluşumunda Kitle İletişim Araçları." **Yeni Türkiye Dergisi.** Sayı 11, Eylül-Ekim 1996.
- Atabek, Ümit, "Alternatif Medya ve İletişim Teknolojileri." <http://www.ilet.gazi.edu.tr/atabek/docs/altermedya.html>, (12.10.2003).
- Atakan, Yurtsan. "Temiz Gelecek, İnternet'le Gelecek." **Yeni Türkiye Dergisi.** Sayı 14, Mart-Nisan 1997.
- B. De Marchi, "Elektronik Yönetişim," <http://www.abgs.gov.tr/dokuman/Berlin9620Konferansi.htm>, (8.10.2003)
- Bensghir, Türksel Kaya. "Bilgi Toplumu Bakanlığı Kuruluşu Üzerine: Mekanik Bir Örgüt Mü?." **Amme İdaresi Dergisi.** Cilt 33, Sayı 3, Eylül 2000.
- Bensghir, Türksel Kaya. "Devlet-Vatandaş İletişiminde E-Posta." **Amme İdaresi Dergisi.** Cilt 33, Sayı 4, Mart 2000.
- Bozkurt, Vesyel. **Enformasyon Toplumu ve Türkiye.** İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1997.
- Büyük, Sedef Seçkin. "Yarının E-Devlet'i." **Digital Capital Dergisi.** Sayı 2, Haziran 2003.
- Civan, Mehmet. "E- Ticaret ve Kobilerin Geleceği." http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=187, (8.10.2003).
- "Çekirdek Kaynak Yönetimi Bilgi Sistemi." <http://www.spgk.saglik.gov.tr/ss/sayilar/9703/s18.html>, (12.10.2003).
- Çetinkaya, Murat, Serdar Altınok ve İ.Halil Sugözü. "E- Ticaret ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri." http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=244, (8.10.2003).
- Çoban, Hasan. **Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş.** TC Başbakanlık ve DPT Yayınları, 1996.
- Devecioğlu, Ali. "Devletin E-Devlet Olabilmesini Teminen Yeniden Yapılandırılması." http://bilisimsurasi.org.tr/listeler/tbs-e-devlet/mar/att0023/01-e-devlet_yeniden_yapilanma_raporu.doc, (25.08.2003).

- Dikenlli, Oğuz. “E-Demokrasi: Yeni Bir Ütopya Mı?.” <http://www.emo.org.tr/framebrowser.php?urlnav=http://e-dergi.emo.org.tr>, (12.10.2003).
- “Doğrudan Demokrasi.”<http://www.ntvmsnbc.com/news/197974.asp#BODY>, (15.11.2003).
- Drucker, Peter. **Yeni Gerçekler**. Çev. Birtane Karanakçı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Ekinci, Nusret. “Türkiye’nin Vizyonu:XXI. Yüzyılda Çağı Yakalamak.” http://www.isguc.org/arc_view.php, (3.10.2003).
- Erdal, Murat. “Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi(E- HRM).” http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php.?nt=158, (8.10.2003).
- Erdal, Murat. “İnternette Siyaset ve Siyasi Partiler: İnternette Politika ve Web Stratejileri.” <http://inet-tr.org/inetconf8/bildiri/26.doc>, (8.10.2003).
- Erkan, Hüsnü. **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**. 3. b. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1998.
- Ersoy, Volkan. “Geleceğin Adı Bilgisayarlaşma.” **Microsoft Life Dergisi**. Sayı 16, Eylül- Ekim- Kasım 2002.
- “E- Ticaret.” <http://www.kykonline.com/e-haftasi/e-ticaret.htm>, (8.10.2003).
- “E-Türkiye Proje Aşamaları.” <http://Dergi.emo.org.tr/altindexphp?sayi=417&yazi=51>, (12.10.2003).
- Fiske, John. “Postmodernizm ve Televizyon.” **Medya, Kültür, Siyaset**. Der. Süleyman İrvan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1997.
- Günel, Burak. “Siyasi Partilerin İnternetleşmesi.” <http://inet-tr.org/inetconf5/tammetin/partiler-tam.doc>, (8.10.2003).
- Güneş, İsmail. “Elektronik Ticaret ve Kobiler İçin Yeni Fırsatlar.” http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php.?nt=214, (8.10.2003).
- Güneş, Sadık. “Medya ve Siyasal Bilgilenme.” **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 11, Eylül-Ekim 1996.
- Gürcan, Halil İbrahim. “İnternet, Küreselleşme ve Sanal Toplum.” **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 20, Mart- Nisan 1998.

- Gürer, Ali. "E-Devlet Projelerinde Finansman Kaynakları." http://bilisimsurasi.org.tr/listeler/tbs-e-devlet/mar/att-0029/01-finans_kaynaklari.doc, (25.08.2003).
- Gürer, Ali. "E-Oylama Mümkün Mü?." **Digital Capital Dergisi**. Sayı 5, Eylül 2002.
- Habermas, Jürgen. **Kamusalığın Yapısal Dönüşümü**. Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Holmes, Douglas. **@.gov**. London: Nicholas Brealey Publishing, 2001.
- İnce, Murat. **Elektronik Devlet: Kamu hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar**. T.C. Başbakanlık ve DPT Yayınları, 2001.
- Kara, Hakan. http://www.digitaldevlet.com/haber_gorus.php, (8.10.2003).
- Kesmez, Necdet. "E-Devlet Bağlamında E- Demokrasi." http://bilisimsurasi.org.tr/listeler/hos-e-devlet/mar/att-0005/01-e_devlet_bağlamında_e-demokrasi.doc, (24.08.2003).
- Kurt, Mustafa. "Bilgi Toplumuna Geçiş ve Bilgi Toplumunun Ekonomik Yönü." http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=205, (3.10.2003).
- Kurtulmuş, Numan. **Sanayi Ötesi Dönüşüm**. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Küçükgörkey, Aslı. "Yeni Ekonomi ve E-Ticaret." http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=193, (8.10.2003).
- "MERNİS Projesi." http://www.interprobilisimodulleri.com.tr/kitap-03/iletisim_kocsistem-meteksan.html, (12.10.2003).
- "MERNİS Projesinin Getireceği Yenilikler." <http://www.nvi.gov.tr/mernis/main.htm>, (12.10.2003).
- Neumann, Elisabeth Noelle. "Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı." **Medya, Kültür, Siyaset**. Der. Süleyman İrvan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nohutçu, Ahmet. "Tekno Ekonomik Paradigma Dönüşümünden Yeni Demokratik Yönetim Mekanizmalarına: Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Devlet ve Kamu Yönetimine Etkileri." http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php, (3.10.2003).
- Oskay, Ünsal. **İletişimin ABC'si**. İstanbul: Der Yayınları, 1997.

- Öncel, Şeyma. “E-İmza Zamanı.” **Digital Capital Dergisi**. Sayı 1, Mayıs 2003.
- Öner, Şerif ve Hasan Göksel Özdilek. “E-Devlet Uygulamalarının TBMM 22. Dönem Milletvekillerinin Elektronik Posta Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi.”http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=221, (8.10.2003).
- Özçağlayan, Mehmet. **Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim**. İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.
- Özgener, Şevki. “Küçük ve Ortaboy İşletmelerin E- Ticarete Adaptasyonu ve Devletin Rolü.”http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=214, (8.10.2003).
- Özger, Oktay. “E- Devlet İle İlgili Türkiye’nin Geleceği.” **Gov.tr Dergisi**. Sayı 1, 2001.
- Özger, Oktay. “E-Devlet Uygulamalarının Avantajlarıyla Daha İyi Bir Yaşam.” **Gov.tr Dergisi**. Sayı 2, 2002.
- Phail, Mc. “Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni.” **Enformasyon Devrimi Efsanesi**. Çev. ve Der. Yusuf Kaplan. İstanbul: Rey Yayınları, 1996.
- Riley, Thommas B. **Electronic Governonce and Electronic Democracy: Living and Working In The Wired World**. London: The Common Wealth Secretariat, 2000.
- Sancak, Mahmut. “Nerede Bu E-Devlet Kardeşim.” **Sabah Gazetesi**. 20.01.2004.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. “Bilişim Teknolojileri ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu.” Ankara, 2001, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilisim/oik576.pdf>, (12.10.2003).
- Sitembölükbaşı, Şaban. “İletişim Teknolojisindeki Yenilikler ve Temsili Demokrasinin Geleceği.” **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**. Cilt 5, Sayı 2, Güz 2003.
- Subaşı, Necdet. “Sanal Cemaat Örüntüleri.” <http://www.medyakronik.com/akademi/makaleler/makaleler30.htm>, (8.10.2003).
- “Sunuş.”<http://www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/btyk/karalar/karar3/sunus.htm>, (12.10.2003).
- Şahin, Haluk. “Demokrasi ve Medya: İki Yanı Keskin Bıçak.” **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 19, Ocak- Şubat 1998.

- Şan, Mustafa Kemal. "Sanayi Sonrası Toplum Kuramları." http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=269, (3.10.2003).
- Şentürk, Ünal. "Değişen Paradigmalar Bağlamında E-Devletin Toplumsal Boyutları." http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=200, (8.10.2003).
- Şimşek, Melda Cinman. "İletişim, Halkla İlişkiler ve Siyasal Kültür." **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 11, Eylül-Ekim 1996.
- Tan, Alper. "Medya ve Yönlendirme." **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 11, Eylül-Ekim 1996.
- T.C Ulaştırma Bakanlığı İnternet Kurulu-Çalışma İlkeleri. <http://kurul.ubak.gov.tr/m01.php.par.1>, (12/10/2003).
- Tekinalp, Şermin. **Elektronik Kitle İletim ve Değişim**. İstanbul: Beta Basım Yayın, 1990.
- Tekir, Sabri. "Bilgi Toplumu ve Politik Sistem üzerindeki Etkileri." **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 19, Ocak- Şubat 1998.
- "Temel Sağlık İstatistikleri Modülü Projesi." <http://www.spgk.saglik.gov.tr/ss/sayilar/9606/14.htm>, (12.10.2003).
- "Temsili Demokrasi ve İBT." <http://inet-tr.org.tr/inetconf8/sunum/61.ppt>, (18.08.2003).
- Tennant,Roy, John Ober ve A. G Lipow. **İnternet El Kitabı**. Çev. Yaşar Tonta. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, 1996.
- Timisi, Nilüfer. **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**. Ankara: Dost Kitabevi, 2003.
- Toffler, Alvin. **Üçüncü Dalga**. Çev. Ali Seden. Altın Kitaplar Basımevi, 1981.
- Toffler, Alvin. ve Heidi Toffler. **21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele**. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Sabah Kitapları, 1994.
- Tokgöz, Oya. **Temel Gazetecilik**. Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Topuz, Hıfzı. **Siyasal Reklamcılık: Dünyadan ve Türkiye'den Örneklerle**. 1.b. İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.
- Turam, Emir. **Medyanın Siyasi Hayata Etkileri**. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1994.

“Türkiye’de E-Demokrasi Yolundaki Gelişmeler ve Beklentiler.” <http://ilsis.meb.gov.tr/home/edevlet/sayfa08.asp>, (8.10.2003).

Uçkan, Özgür. **E- Devlet, E- Demokrasi ve E- Türkiye**. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.

Uğur, Aydın ve Mücahit Bilici. “Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi Dijital Alemin Genleşen Kamusal Alanı.” **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 19, Ocak-Şubat 1998.

Uslu, Zeynep Karahan. “Siyasal İletişim ve 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri.” **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 11, Eylül-Ekim 1996.

Yalçinkaya, Timuçin. “Bilgi Toplumunda Yaratıcılığın Artırılmasında Sinerjik İlişkinin Rolü.” http://www.isguc.org/arc_view.php, (3.10.2003).

Yanık, Murat. “Elektronik Yönetişim.” <http://www.gafgaz.edu.az/journal/9/elektronik%20yonetisim.pdf>, (8.10.2003).

Yenice, Tuğçe. “E-Devlet Adası Turist Bekliyor.” **Digital Capital Dergisi**. Sayı 4, Ağustos 2002.

Yıldız, Mete. “Bir Kamu Politikası Aracı Olarak İnternet Kafeler.” **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt 35, Sayı 2, Haziran 2002.

Yönezer, Nurhan. “E-Türkiye’nin Stratejisi 2004 Yılında Hazır Olacak.” **Digital Capital Dergisi**. Sayı 6, Ekim 2003.

Yumuşak, İbrahim Güran. “E-Ticaretin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Türkiye Örneği Üzerine Bir Değerlendirme.” http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=173, (8.10.2003)

Yüçetürk, Elif. “Türk Kamu Yönetiminde e- Devlet Uygulamaları ve Tabana Yayılabilirlik Yeteneği Bakımında Bir Değerlendirme: Bolu Örneği.” http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=225, (8.10.2003).

Zengin, Bahri. “Teknoloji ve Siyasal Yozlaşma.” **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı 14, Mart- Nisan 1997.